

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

1980 SONRASI KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE’NİN
DIŞ TİCARET YAPISINA ETKİLERİ

Mustafa Serkan PARSILOĞLU

1330202512

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Bekir GÖVDERE

ISPARTA – 2017

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	Mustafa Serkan Parsıl oğlu	
Anabilim Dalı	İktisat	
Tez Başlığı	1980 Sonrası Küreselleşmenin Dış Ticaret Üzerinden Türkiye Ekonomisine Etkisi	
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)	1980 Sonrası Küreselleşmenin Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısına Etkileri	
Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz 21./8./17 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için; ☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU² ile aşağıdaki kararı almıştır. ☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez KABUL edilmiştir. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin DÜZELTİLMESİ³ kararlaştırılmıştır. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin REDDEDİLMESİ⁴ kararlaştırılmıştır.		
TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Prof. Dr. Bekir Gövdere - SDÜ	
Jüri Üyesi	Doc. Dr. Mustafa Öztürk - SDÜ	
Jüri Üyesi	Yrd. Doc. Dr. Utku Ongun - MAKÜ	
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

¹Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

²OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 28-(4) Tezi hakkında DÜZELTME kararı verilen öğrenci sınav tarihinden itibaren en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur.

⁴Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrencinin enstitü ile ilişkisi kesilir.

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “1980 Sonrası Küreselleşmenin Türkiye’nin Dış Ticaret Yapısına Etkileri” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Mustafa Serkan PARSİLOĞLU

01.08.2017

(PARSILOĞLU, Mustafa Serkan, 1980 Sonrası Küreselleşmenin Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısına Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2017)

ÖZET

21. yüzyılda hızla gelişen teknoloji ile birlikte artan üretim ve tüketim; sosyo-kültürel alanda değişimlerin yaşanmasına ve çok uluslu şirketlerle de idari anlamda değişimler yaşanmaya devam etmektedir. Bunlarla birlikte artık tek tip tüketici oluşturulmuş ve geleneksel ürünler ortadan kaldırılmış; tamamen çok uluslu şirketlerin inisiyatifine bırakıldığı görülmektedir. Toplumların da bu dönüşüme katılmasıyla beraber dünya artık küresel köy olarak kabul edilmektedir.

Türkiye ise devrim niteliğindeki 24 Ocak Kararları ve 5 Nisan Kararlarında öngörüldüğü üzere ekonomide pozitif etkiler yaratıp yaratmadığı ile dış ticaret politikalarının ekonomi üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada, 1980 yılı baz alınarak küreselleşmenin Türkiye'ye etkileri dış ticaret üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmada dış ticaret yapısı, ihracat ve ithalatın mal grupları ve sektörel dağılımı ile son yirmi yılda en çok ihracat ve ithalat yapılan ülke grupları esas alınarak değerlendirilmiştir.

Türkiye ekonomisinin küresel sisteme girme çabaları, 1950 ve 1960'ların yükselen ekonomik zamanlarına denk gelmeyip, daralan 1980'li yıllara denk geldiği görülmüştür. Sanayileşmenin tamamlanmamasından dolayı kaynak ve gelir zayıflığı ile bankacılık faaliyetlerinin yeterince etkin olmamasından dolayı küresel rekabet gücümüz üzerinden küreselleşme olgusunun zannedildiği gibi pekte anlamlı bir katkısının olmadığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Çok Uluslu Şirketler, Dış Ticaret, Sanayileşme.

(PARSILOĞLU, Mustafa Serkan, The Effects of Globalization After 1980 on Turkey's Foreign Trade Structure, Postgraduate Thesis, Isparta, 2017)

ABSTRACT

A growing production and consumption with the developing rapidly technology in 21st century, has made a change in socio-cultural areas and multinational corporations has been proceeding changes in terms of administrative Works. Along with that, it has been seen that anymore only monotype consumer is formed, cultural products are disrupted and it has been completely left to the multinational corporations. Within the communities accepting this global uniformity, the world can be accepted as a global village.

Turkey, on the other hand, investigated the effects of foreign trade policies on the economy as well as whether it created positive effects on the economy, as provided for in the January 24 Decisions and the April 5 Decisions. Therefore, in this study, it was tried to evaluate the effects of globalization on Turkey on the basis of 1980 based on foreign trade. The foreign trade structure in the study is based on the product groups of exports and imports and sectoral distribution, and on the basis of the groups of countries that have made the most export and import in the last two decades.

It has been seen that the efforts of the Turkish economy to enter the global system did not coincide with the rising economic times of the 1950s and 1960s but coincided with the 1980s. Due to lack of resources and income and insufficiency of banking activities due to the fact that the industrialization is not completed, it seems that there is not a significant contribution to globalization due to global competition.

Keywords: Globalization, Multinational Corporations, Foreign Trade, Industrialization.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR	ix
TABLolar LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
ÖNSÖZ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME KAVRAMI, KAVRAMA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR ve ETKİ ALANLARI

1.1. KÜRESELLEŞME: TANIMLANMAYA ÇALIŞILAN KAVRAM	4
1.2. KÜRESELLEŞMENİN KISA TARİHÇESİ	7
1.2.1. 1870 Endüstri Devrimi – I. ve II. Dünya Savaşı	9
1.2.2. Berlin Duvarının Yıkılması ve Sovyetler Birliğinin Dağılması – Günümüze	10
1.3. KÜRESELLEŞMEYE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR.....	12
1.3.1. Aşırı Küreselleşmeciler	13
1.3.2. Küreselleşme Karşıtları	14
1.3.3. Küreselleşmeye İlmli Yaklaşanlar.....	17
1.4. KÜRESELLEŞMENİN ETKİ ALANLARI	19
1.4.1. Ekonomik Alanda Küreselleşme	19
1.4.2. Kültürel Alanda Küreselleşme.....	22
1.4.3. Siyasi ve Yönetim Alanında Küreselleşme	23
1.4.4. Medya ve Toplum Alanında Küreselleşme	25

İKİNCİ BÖLÜM

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE EKONOMİSİNDE ANA DÖNÜŞÜM NOKTALARI

2.1. 1980 ÖNCESİ TÜRKİYE EKONOMİSİNE GENEL BAKIŞ	26
2.1.1. Cumhuriyet Öncesi Genel Durum	26
2.1.2. Atatürk Dönemi – Devletçi Sanayileşme Dönemi (1923-1950)	27
2.1.2.1. Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1930).....	28
2.1.2.2. Devletçi Sanayileşme Dönemi (1930-1938)	31
2.1.3. Liberal İktisat Dönemi (1950-1960).....	33
2.1.4. Planlı Kalkınma Dönemi (1960-1980)	35
2.1.4.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1963-1967).....	36
2.1.4.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1967-1972).....	37
2.1.4.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1973-1977)	38
2.1.4.4. Kriz Yılları (1973-1979).....	40
2.2. 1980 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİNE GENEL BAKIŞ	43
2.2.1. 24 Ocak Kararları	44
2.2.1.1. 24 Ocak Kararlarının Nedenleri	46
2.2.1.2. 24 Ocak Kararlarının Amaçları	47
2.2.1.3. 24 Ocak Kararlarının Sonuçları.....	49
2.2.2. 5 Nisan Kararları	50
2.2.2.1. 5 Nisan Kararlarının Nedenleri	51
2.2.2.2. 5 Nisan Kararlarının Amaçları	52
2.2.2.3. 5 Nisan Kararlarının Sonuçları.....	53
2.2.3. Kalkınma Planları	54
2.2.3.1. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1979-1983).....	54
2.2.3.2. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1985-1989).....	56
2.2.3.3. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1990-1994).....	57
2.2.3.4. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1996-2000)	58
2.2.3.5. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (2001-2005).....	59
2.2.3.6. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (2007-2013)	61
2.2.3.7. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (2014-2018)	62

2.2.4. Kriz Yılları (1990-2008).....	62
2.2.4.1. 1994 Krizi.....	62
2.2.4.2. Latin Amerika Krizi	64
2.2.4.3. 1997 Güney Doğu Asya Krizi	65
2.2.4.4. 1998 Rusya Krizi.....	66
2.2.4.5. Kasım 2000 – Şubat 2001 Krizleri	67
2.2.4.6. 2008 Küresel Krizi	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN 1980 SONRASI DURUMU, TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET YAPISI VE POLİTİKALARI

3.1. 1980 SONRASI DIŞ TİCARETİN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ	72
3.1.1. Dış Ticaretin Türkiye Ekonomisindeki Yeri	72
3.1.2. İhracat Rejimi ve Politikaları.....	73
3.1.3. İthalat Rejimi ve Politikaları.....	75
3.1.4. 1980 Sonrası Döviz Kuru Politikası	75
3.1.5. 1980 Sonrası Para Politikası.....	78
3.2. 1980 SONRASI TÜRKİYE DIŞ TİCARET VERİLERİ VE POLİTİKALARI.....	80
3.2.1. 1980-1990 Arası Dış Ticaret Gelişmeleri.....	82
3.2.2. 1990-2005 Arası Dış Ticaret Gelişmeleri.....	84
3.2.3. 2005 ve Sonrasında Dış Ticaret Gelişmeleri	87
3.3. TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET YAPISI.....	88
3.3.1. Türkiye’nin İhracat Yapısı ve Gelişimi	92
3.3.1.1. Türkiye’nin İhracat Mal Gruplarına Göre Dağılımı	93
3.3.1.2. Türkiye’nin İhracatının Sektörel Dağılımı	95
3.3.1.3. Türkiye’nin İhracat Yaptığı Ülkeler ve Ülke Grupları.....	96
3.3.2. Türkiye’nin İthalat Yapısı ve Gelişimi	99
3.3.2.1. Türkiye’nin İthalat Mal Gruplarına Göre Dağılımı.....	100

3.3.2.2. Türkiye'nin İthalatının Sektörel Dağılımı	102
3.3.2.3. Türkiye'nin İthalat Yaptığı Ülkeler ve Ülke Grupları.....	103
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	106
KAYNAKÇA	109
ÖZGEÇMİŞ.....	116

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	: Araştırma-Geliştirme
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EFTA	: European Free Trade Agreement – Avrupa Serbest Ticaret Birliği
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade – Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: International Monetary Fund – Uluslararası Para Fonu
KİT	: Kamu İktisadi Teşekkülü
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
OECD	: Organization for Economic Co-operation and Development – Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
TL	: Türk Lirası
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
USD	: United States Dollars – Birleşik Devletler Doları
WB	: World Bank – Dünya Bankası

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Dünya Ticaretindeki Ortalama Büyüme ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Dünya Sanayi İhracatındaki Payı	11
Tablo 2: Küreselleşme ve Toplumsal Gerilim	16
Tablo 3: Küreselleşmenin Kavramlaştırılması: Üç Eğilim	18
Tablo 4: TCMB'nin Döviz Alım – Satım Miktarları	77
Tablo 5: 1980-2016 Yılları Arası Türkiye’de Dış Ticaret Değerleri	81
Tablo 6: 1980-1990 Yılları Arası Türkiye Dış Ticaret Değerleri	83
Tablo 7: 1990-2005 Yılları Arası Türkiye Dış Ticaret Değerleri	86
Tablo 8: 2005-2016 Yılları Arası Türkiye Dış Ticaret Değerleri	88
Tablo 9: Türkiye’nin İhracatının Mal Gruplarına Göre Sınıflandırılması 1996-2016	94
Tablo 10: Türkiye’nin İhracatının Sektörel Dağılımı 2007-2017	95
Tablo 11: 2007-2016 Yılları Arasında Ülke Gruplarına Göre İhracat	97
Tablo 12: Türkiye’nin En Çok İhracat Yaptığı 20 Ülke	98
Tablo 13: Türkiye’nin İthalatının Mal Gruplarına Göre Sınıflandırılması 1996-2016	101
Tablo 14: Türkiye’nin İthalatının Sektörel Dağılımı 2007-2017	102
Tablo 15: 2007-2016 Yılları Arasında Ülke Gruplarına Göre İthalat	104
Tablo 16: Türkiye’nin En Çok İthalat Yaptığı 20 Ülke	105

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: 1980-2016 Yılları Arası İhracat ve İthalat Değerleri	90
Şekil 2: 1980-2016 Yılları Arası İhracatın İthalatı Karşılama Oranları	91
Şekil 3: İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (1996-2016)	93
Şekil 4: İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (1996-2016)	100

ÖNSÖZ

Lisans eğitimi dönemim boyunca akademisyenlik ile ilgili düşüncelerimin oluşmaya başlamasına vesile olan ve bu dönemde kendisinden ders alma ile birlikte tanışma fırsatı yakaladığım ayrıca yüksek lisans dönemim boyunca kahrımı çekip bana danışmanlık yapan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Bekir GÖVDERE'ye sonsuz teşekkür ediyorum ve saygılarımı sunuyorum.

Bir akademisyenin neler yapabileceği, güncel iktisat konularını ve bunu alışılmışın dışında bir sunumla bilgilerini paylaşan ayrıca sınavlarında ki başarımdan ötürü kendi kitaplarından bana takdim eden çok kıymetli hocam Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU'na teşekkürü borç bilirim. Ayrıca gerek lisans eğitimimde gerekse yüksek lisans eğitimim boyunca ders aldığım, kendilerinden büyük bilgi ve hayat tecrübesi edindiğim bütün kıymetli hocalarıma saygılarımı sunuyorum ve teşekkürü bir borç olarak görüyorum.

Eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini hiç esirgemeyen başta ağabeyim Gökhan PARSILOĞLU ve annem Sultan PARSILOĞLU olmak üzere tüm aile fertlerime ne kadar teşekkür etsem azdır. Onların desteği olmadan buralara kadar asla gelemezdim bu vesileyle onlara sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Mustafa Serkan PARSILOĞLU

02.08.2017

GİRİŞ

Küreselleşme olgusu 1960'lı yıllarda ilk olarak kullanılmaya başlandı ve 1980'li yıllardan sonra ise geniş bir alanda yayılma fırsatı bulmuştur. O kadar ki küresel bazda cereyan eden sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal alanlarda ki etkisi gün geçtikçe artmaktadır. Tabi ki teknolojinin de payı burada yadsınamaz. Teknoloji ile birlikte etkisinin büyük bir hızla tüm dünyaya yayılması ve Uzak Doğuda yaşanan bir gelişmeden tüm dünyanın etkilenmesine kadar geniş bir yelpaze içerisinde etkisi görülmektedir.

Aslında küreselleşmenin temelleri buharlı makinaların icadı ile de bağdaştırılabilir. Çünkü buharlı makinalar ile hem seri üretime geçilip ürünler daha ucuza üretilecektir hem de bu üretilen ürünlerin transferinde buharlı gemilerin kullanılması sonucu ulaşım giderleri de azalmıştır. Böylece daha fazla üretim yapılabilecektir. Üretim imkanlarının ucuzlaması buharlı makinalar sayesinde olsa da bu üretilen ürünlerin tüm dünyaya pazarlanabilmesi sorununu göz ardı etmemek gerekmektedir. Buna bağlı olarak artan üretimler sonucu ülkelerin arasında ticaret anlaşmaları yapılmaya başlanmıştır ki bu durum küreselleşmenin etkilerinin diğer üçüncü ülkeleri de kapsayana kadar devam etmiştir.

1980'li yılların sonunda doğu blokunun en güçlü temsilcisi konumunda olan Sovyetler Birliği'nin artık dağılma sürecine girmesi ile liberal ulus anlayışı komünist devlet anlayışı karşısında galip gelmiştir. Egemen anlayış küreselleşme olgusu dünyada ki dengeleri yeniden oluşturmakta ve etkisi halen devam etmektedir. İlk olarak gelişmiş ülkelerin faydalandığı kazan-kazan oyunu daha sonra gelişmiş ülkeler diğer ülkelere de bu olgu için sınırların önündeki engellerin kaldırılmasını ve bu oyundan onlarında faydalanmasını istemişlerdir. Fakat bu oyun gelişmemiş ve/veya gelişmekte olan ülkeler açısından görüldüğü gibi pekte kazan-kazan bir oyun olmadığı şimdilerde fark edilmektedir.

Son yıllarda çok uluslu şirketlerin arasındaki rekabet kızışmıştır. Teknolojinin günden güne hızla değişmesi sonucunda artık haberleşme ağının internet aracılığıyla anlık yatırımların gerçekleştirilmesine hatta tek tuşla milyar dolarların ekonomilere girerek farklı spekülâtif baskılara bile sebebiyet verebilecek duruma gelmiştir.

Ülkeler arasındaki bağların sıkı sıkıya bağlanmış olması her ne kadar olumlu gibi görünse de bu artan rekabet ortamında üretim maliyetlerinin insan ve doğa aleyhinde bile olsa düşürme çabaları yüzünden doğal kaynakların fazla kaynak kullanımı sonucu azalması ve çevrenin tahrip edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Her ne kadar bilgi faaliyetlerinin artması, araştırma geliştirmenin yaygınlaşması ve artan verimliliğe rağmen günümüzde bu tehlike devam etmektedir.

Her ne kadar gelişmekte olan ülkelerde artan üretim ve tüketim faaliyetleri ülke menfaati gibi görünmesine karşın, aslında dışarıdan gelen doğrudan yabancı yatırımlar neticesinde bu işlevler gerçekleştirilebilmektedir. Dolayısıyla, aslında Amerika Birleşik Devletlerinin bir markası uzak doğuda ucuz işçilik nedeniyle üretim tesislerini o bölgeye kaydırabilmektedir. Tabi ki üretim için gerekli olan hammadde de burada önemli bir faktördür. Öyle ki ucuz hammaddeye yakınlıkta bu tercihte belirgin bir etken olarak göze çarpmaktadır.

Türkiye de küreselleşmeden gerekli etkileri görmektedir. Her ne kadar olumlu yönleri ileri sürülmesine rağmen olumsuz yönleri de göz ardı edilmemelidir. Çünkü Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede artan dış ticaret hacmi göz doldururken; bu dış ticarete ithalatın payı yadsınmamalıdır. Öyle ki yıllara göre ithalatta yaşanan artış ihracatta yaşanan artışa göre daha fazla olduğu gözlenmektedir. Bu da Türkiye'nin giderek daha çok dışarıya bağımlı hale geldiğinin bir göstergesidir.

Bu dışa bağımlılık gün geçtikçe her alanda kendisini göstermektedir. Tamamen dışa açılan ülke ekonomisi diğer ülkelerin açık pazarı konumuna gelmiştir. Tabi ki mevcut dünya sisteminde küreselleşmeden kaçınılması pek mümkün görünmemektedir. Ancak küreselleşme olgusundan olabildiğince olumlu yanları alınmalı ve olumsuz yanları elden geldiğince bertaraf edilmesi gerekmektedir. Bunun için ise örnek ülkelere bakılmalıdır. Bu sayede gerekli hatalardan kaçınılmış ve doğru bir seyir izlenmiş olacaktır.

Gerekli ekonomik altyapı ve bankacılık sistemi ile dış dünyayla rekabet edebilecek uluslararası firmalar oluşturup, dünya ölçeğinde markalar oluşturulması en büyük hedefler ve gereklilikler arasında olmalıdır. Yoksa günümüz şartlarında belirtilen özellikler yaşadığınız toplumda bulunmamaktaysa dünya siyasetinde ve

dünyada uygulanan politikalar hakkında hiçbir söz hakkı elde etmeniz mümkün görünmemektedir.

Bu çalışmada küreselleşmenin Türkiye’de 1980 sonrası baz alınarak ne gibi etkilere ve sonuçlara sebebiyet verdiği incelenmeye çalışılmıştır. Birinci bölümde farklı bakış açıları üzerinden küreselleşmenin tanımına yer verilip, bu kavrama yönelik yaklaşımlar üç temel alt başlık altında toplanmıştır. Bölümün sonunda ise küreselleşme olgusunun hangi alanlarda ne gibi etkiler bıraktığına değinilecektir.

İkinci bölümde ise, ağırlıklı olarak çalışmanın baz yılı olan 1980’den önceki dönem irdelenmiştir. Cumhuriyet döneminden 1980’e kadar ki zaman diliminin incelendiği bu bölümde ayrıca 24 Ocak Kararları ve 5 Nisan Kararları gibi Türkiye’nin önemli dönüm noktaları da nedenleri, sonuçları üzerinden ayrıntılı olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bölümün sonunda ise kalkınma planları detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Son olarak üçüncü bölümde ise, Türkiye’de 1980 sonrası dönemde dış ticaretin yapısı, politikalar ve veriler yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Burada ayrıca en çok ihracat ve ithalat yaptığı ülkeler ile başlıca hangi sektörler kullanıldığı tablolar ve şekiller yardımıyla değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME KAVRAMI, KAVRAMA YÖNELİK

YAKLAŞIMLAR VE ETKİ ALANLARI

1.1. KÜRESELLEŞME: TANIMLANMAYA ÇALIŞILAN KAVRAM

Küreselleşme kavramı, gündelik hayatımızda, televizyonlarda ve sosyal medyada, ekonomi ile tartışma programlarında en çok kullanılan kavramların başında gelmektedir. Özellikle 1980’den sonra teknolojinin de son derece hızlı bir şekilde gelişmesiyle birlikte küreselleşme kavramı hayatımızı etkilemeye başlamıştır. Bunun ekonomik hayata ve ülkelere yansıması da kaçınılmaz olmuştur. Dolayısıyla ulus devlet anlayışı, siyasi ülke sınırları ve ekonomik bağımsızlık bu kavramla birlikte artık son bulmuştur. Bu durumdan karlı çıkan olduğu gibi zararlı çıkan da olmuştur. Bundan dolayıdır ki küreselleşme kavramını olumlu gören yazarlar ve ülkeler olduğu gibi zararlı çıkan ve/veya çıkması muhtemel görülen ülkeler ise olumsuz bakmışlardır. En nihayetinde ise genel olarak tek bir küreselleşme kavramından bahsetmek pek mümkün değildir. Kavrama farklı açılardan yaklaşan bilim insanlarının ayrı ayrı tanımlarına yer verilecektir.

Küreselleşme;

- Kültürler arasında bir etkileşim kurulması, iletişim bağının güçlenmesi ve dünyanın artık daralmasıdır.¹
- Ticaret hacminin ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yoğunlaşması ve telif haklarının öneminin artmasıyla, üretim faktörlerinin hareketliliğinin daha da artması neticesinde, dünyanın artık giderek daha çok bütünleşmesi demektir.²

¹ Hasan Alp Özel, *İktisadi Perspektiften Küreselleşme Kavramı ve Gelişimi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2011, S. 2, s. 92.

² Duygu Dumanlı Kürkçü, *Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar*, The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC, Nisan 2013, c. 3, S. 2, s. 2.

- Dünyanın farklı coğrafyalarında ki insanların ve toplumların arasındaki bağ ve etkileşim sonucu, karşılıklı bağımlılık oluşmuş ve giderek artması olarak belirtilmektedir.³
- Yalnızca teknolojik gelişim ve ekonomik bağ ile değil, aynı zamanda siyasi ve sosyo-ekonomik anlamda da sonuçları olan bir kavramdır.⁴
- Devletler arasındaki ekonomik ve kültürel ilişkilerin yoğunlaşması ve ilerleme kaydetmesi, fikir ayrılıklarının ve kutuplaşmaların çözüme kavuşturulması, farklı kültürlerin ve inançların aslında birbirine bağlı olduğu ortak değerler olduğu, maddi ve manevi değerler olarak toplumsal birikimlerin yerel sınırları aşarak dünya çapında bir bütünlük oluşturulması amaçlamaktadır.⁵
- Üretim ve ticaretin uluslararasılaşmanın yanında yerel sınırların önünde ki engellerin kalktığı, teknolojinin sürekli geliştiği, dışa açık kalkınma politikalarının uygulandığı, firmaların rekabet ettikleri diğer firmaları yakından takip edip, kazandıkları yeni değerleri sayesinde durağan olmaktan kurtardığı ve yerel politikanın uluslararası arenada şekillendiği ve yeni dünya düzeni olarak isimlendirilmektedir.⁶
- Uluslararasıdaki ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerin giderek artması ve hızla ilerlemesi, belirgin farklılıklara sahip fikir ayrılıklarına ilişkin sorunların çözüme kavuşturulması, farklı kültürel, inanç ve anlayışın daha iyi bir gözle bakılması ve kültürel birikimlerin artık yerel çizgileri aşarak uluslararası arenaya taşınması şeklinde adlandırılabilir.⁷
- İletişim ve ulaşımda yaşanan inanılmaz ilerlemeler sayesinde, dünya üzerinde ki üretim faktörleri ve üretilen mal ve hizmetlerin yerel sınırlarında kalkmasıyla, toplumsal ve kültürel değerlerin paylaşıldığı, yeni ilişkilerin başladığı yeni bir dünya sistemidir.⁸

³ Fırat Bayar, *Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye*, Dışişleri Bakanlığı-Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, Şubat 2009, S. 32, s. 25.

⁴ Yusuf Rüstemoğlu, *Küreselleşmenin Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Sorunları*, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, 2004, S. 29, s. 1.

⁵ Mehmet Aktel, *Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2001, c. 6, S. 2, s. 194.

⁶ Murat Ali Dulupçu, *Küreselleşmede Marjinalleşen Ulusal Ekonomi*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1999, S. 4 (Güz), s. 19.

⁷ Mevlüt Karabıçak, *Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim ve Tepkiler*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2002, c. 7, S. 1, s. 116.

⁸ Süleyman Özdemir, *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2004-69, s. 174.

- Ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda insanların birlik ve beraberliğini etkileyen ve bu alanlardaki ilişkilerin, değerlerin ve toplumsal birikimlerin gittikçe artmasını hedefleyen bir olgudur.⁹
- Yerel ekonomilerin küresel piyasalarla bağ kurulması ile birlikte ekonomik karar mekanizmalarının giderek küresel sermayeye doğru yönelmesi olarak belirtilmektedir.¹⁰
- Genel olarak ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasal alanlarda etkin olan küreselleşme, toplumların ideolojileri ve kültürleri üzerinde uluslararası sermayenin egemenliğinin artmasıdır.¹¹
- Bazı zaman ‘dünya ile birlikte hareket...’ cümlesinin içinde, bazen ulus devletin yerel sınırlarını sınırlayan bir çizgiyi kastetmekte, bazen ise ‘uluslararası rekabete açılmayı...’ ikame etmektedir.¹²

Tüm bu farklı açılardan yaklaşan görüşlerin tanımlamalarına ek olarak, genel anlamda küreselleşmenin tanımı yapılmak istenmektedir. *Küreselleşme*, ülkeler arasındaki sınırların kalkması, ticari ilişkilerin geliştirilmesi, ideolojik farklılıkların çözülmesi, farklı inançların, farklı kültürdeki insanların yaşam tarzlarının ve bu insanların beklentilerinin daha iyi, daha etkili bir şekilde geliştirilmesi; maddi ve manevi değerlerin neticesinde oluşmuş toplum birikimlerinin, mevcut siyasi ülke sınırlarını aşarak dünya geneline yayılması, şeklinde bir tanımlama yapılabilmektedir.

⁹ Hakan Evin, *Yeni Denen Eski Bir Oyun: Küreselleşme*, Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, 2012, c. 3, S. 1, s. 77.

¹⁰ Erinc Yeldan, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*, İletişim Yayınları, 2013, s. 13.

¹¹ Suat Gezgin, *Küreselleşmenin Medya ve Toplum Üzerindeki Etkileri*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 2005, S. 21, s. 9-10.

¹² Levent Sanin, *Küreselleşme Tartışmaları Üzerine Bazı Notlar*, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, 1994, c. 5, S. 14, s. 97.

1.2. KÜRESELLEŞMENİN KISA TARİHÇESİ

Küreselleşme olgusu, ülkeler arasındaki ticaretin artırılmasını temel olarak amaçlamaktadır. Buradan hareketle, küreselleşme, bir ülkede belirli bir malı üretmede mutlak üstünlüğe sahip olması sonucu söz konusu malı diğer ülkelere ihraç edilmesinin daha iyi olduğunu belirten karşılaştırmalı üstünlük teorisi tarafından öne sürülmüştür.¹³

Son yıllarda adından sıkça söz ettiren küreselleşme aslında ilk çağlarda çakmaktaşı ticareti yapan insanlara kadar dayanmaktadır. Ama modern anlamda insanoğlu ilk küreselleşme deneyimlerine 19. yüzyılda İngiltere'nin kendi çıkarları uğruna tüm dünyaya pazarladığı bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde emperyalist ülkelerin sayısı artmış ve sömürge devletleri kurulmuştur. Sanayi devrimiyle küreselleşme de büyük bir hız kazanmıştır.¹⁴

Küreselleşmenin tarihi gelişim sürecini irdeleyerek olursak eğer ilk olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası soğuk savaş dönemi ve bu dönemde yaşanan ekonomik, sosyal ve toplumsal olguları göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Genel anlamda küreselleşme süreci, soğuk savaşın sona ermesi ve sosyalist blokun çökmesiyle birlikte büyük bir ivme kazanmıştır.

Uluslararası ticaret 1960'lı yıllara kadar küresel piyasalardan istediğini alamamıştır. Fakat 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması sonucu liberal kapitalizm yayılması neticesinde ekonomiler arasındaki bağlantı da artmıştır. Küreselleşme teorisi dünya trendinin değişim talebi üzerine internetle birlikte cazip hale gelmiştir.¹⁵

1980 yılından sonra finansal anlamda küreselleşmenin etkisi artmıştır. O yıldan sonra özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki sermaye

¹³ <https://www.managementstudyguide.com/what-is-globalization.htm>, (31.08.2017).

¹⁴ Hamit Ersoy - Lale Ersoy, *Küreselleşen Dünya'da Bölgesel Oluşumlar ve Türkiye*, Siyasal Kitabevi, 2002, s. 35.

¹⁵ <https://www.economist.com/news/books-and-arts/21722614-global-co-operation-collapsing-just-when-it-most-needed-economists-bleak-view?zid=293&ah=e50f636873b42369614615ba3c16df4a>, (31.08.2017).

akımlarında bir artış görülmektedir. Sermaye hareketliliği gelişmekte olan ülkelerde yüksek büyüme oranlarının elde edilmesinde büyük rol oynadığı düşünülmektedir.¹⁶

Küreselleşme 2000'li yıllardan itibaren internet çağının gelmesi, kitle iletişim araçlarının gelişmesi; bilgisayar, tablet ve cep telefonlarının çeşitlenmesi sonucu rahatlıkla ulaşılması ve sosyal medya ile büyüyen bir neslin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Günlük yaşanan sıradan bir olay, sosyal medya aracılığıyla büyüyerek ve birçok kişiye kısa zamanda ulaştırılarak bir hükümetin devrilmesi gibi çok büyük bir olaya kadar gidebilmektedir. Ayrıca küreselleşme ile birlikte ulus devlet sınır kavramının kalkması sonucu diğer ülkelerde yaşanan olaylar, yaşadığımız bir ülkenin herhangi bir şehrinde yaşanmışçasına etki yapmaktadır.¹⁷ Örneğin, geçtiğimiz yıllarda Arap ülkelerinde ki siyasi olayların sosyal medyada ki bir takım araçlarla, halkın yönlendirilmesi ve meydana gelen zincirleme olayların sonucunda ülke de ki siyasi otoriteler ve rejimleri yıkılmıştır. Bu da bize küreselleşmenin ve etkilerinin geldiği boyutu göstermeye yeterlidir.

Günümüzde küreselleşme süreci dünya ekonomisinde karmaşık dönüşümler şeklinde görülmektedir. Rasyonalizmin egemen bir görüş olarak yayılması ile iletişimdeki teknolojik yenilikler çerçevesinde yönetim biçimleri de değişebilmektedir. Bu dönüşüm sürecinde önemli faktörlerden biri de bilimdir. Bilgi sayesinde üretim güçlerinde önemli bir unsur haline gelmiştir.¹⁸

Küreselleşme modern hayatın neredeyse her yönünü etkileyebilmektedir. Öyle ki ABD vatandaşlarının Çin'i Dünya haritasında bulamamasına karşın, buradan yüksek oranda ürün almaktadır. San Francisco Federal Bankasının raporuna göre, ABD'de satılan giyim ve ayakkabı gibi ürünlerin yaklaşık %36'sı Çin'de üretilmiştir. Satılan ürünlerin sadece %3.5'i ülke sınırları içerisinde üretilmektedir.¹⁹

Her ne kadar ekonomistlerin küreselleşmenin olumlu yönleri gösterilmeye çalışılsa da, küreselleşmenin kötü yanları da mevcuttur. Taklit ürünler, artan rekabet, ürünlerin yok edilmesi ile artan risk ve belirsizlikler bunlardan sadece bir kaçısı olarak

¹⁶ Eswar Prasad vd., *Effects of Financial Globalization on Developing Countries: Some Empirical Evidence*, India's and China's Recent Experience with Reform and Growth, P. 202.

¹⁷ <http://www.sosyalbilgiler.gen.tr/kuresellesme-ve-kuresellesmenin-turkiye-uzerine-etkileri>, (01.04.2017).

¹⁸ Annsi Paasi, *Globalisation, Academic Capitalism, and the Uneven Geographies of International Journal Publishing Spaces*, Environment and Planning A 2005, V. 37, P. 772.

¹⁹ <https://www.thebalance.com/globalization-and-its-impact-on-economic-growth-1978843>, (03.09.2017).

görülmektedir. Ekonomide ki öngörülemeyen talep sonucu firmaların fiyatlama gücü oldukça azalmıştır. Çünkü piyasaya giren yeni firmalar bu durumu kendilerine bir fırsat olarak görebilecektir.²⁰

Küreselleşme süreci ile birlikte ülkelerdeki eğitim anlayışı da değişmektedir. Öyle ki küresel talepleri karşılamak ve dünya toplumlarına uyum sağlamak amacıyla diğer ülke ekonomilerine entegrasyon başlamıştır. Küreselleşme yüksek öğretimi tüm dünya ülkelerine dikte ekmekte ve üniversitelerin tabiatını güçlü bir şekilde kullanmaktadır.²¹

Washington Post'taki yayımlanan bir makalede küreselleşme hakkında şöyle bahsedilmiştir: “20 yıl önce küreselleşme, fakir ve zengin ülkelerdeki tüm tekneleri de aynı seviyeye çıkaracak bir strateji”. Zaman geçtikçe sınırların kalkması ve ticari engellerinde bir bir kaldırılması sonucu uluslararası ticarete belirgin artışlar görülmüştür.²²

1.2.1. 1870 Endüstri Devrimi – I. ve II. Dünya Savaşı

1870’lerde buharlı makinelerin icat edilmesiyle başlayan endüstri devrimi, seri üretimleri kolaylaştırmış ve üretim fazlası ürünler ortaya çıkmıştır. Bu da sanayisi olan ülkelerin pazar arayışını artırmış ve sömürü düzenini ortaya çıkartmıştır. Dolayısıyla Dünya ticaretinin geliştirilmesi amacıyla, korumacılık anlayışının yerini 19. yüzyılda liberal ekonomi sistemi almıştır. 20. yüzyılın başlarında ise telefon, buharlı makine ve demiryolu ulaşımı gibi yenilikler iletişimi ve ulaşımı kolaylaştırmış ve üretim faktörlerinin hızlı ve güvenli bir şekilde transferine olanak sağlamıştır.²³

Birinci Dünya Savaşının öncesinde küreselleşmenin dünya ekonomisindeki yerini daha iyi anlayabilmek için o döneme ait dış ticaret verileri incelendiğinde, doğrudan yabancı yatırımlar 19. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar büyük farklılıklar göstermemektedir. Örneğin, Birinci Dünya Savaşından önce gerçekleşen doğrudan

²⁰ <https://www.forbes.com/sites/panosmourdoukoutas/2011/09/10/the-good-the-bad-and-the-ugly-side-of-globalization/#2e4cdfea483f>, (02.09.2017).

²¹ Rui Yang, *Globalisation and Higher Education Development: A Critical Analysis*, International Review of Education, July 2003, V. 49, I. 3-4, P. 270.

²² <https://www.forbes.com/sites/mikecollins/2015/05/06/the-pros-and-cons-of-globalization/#31e74360ccce>, (05.09.2017).

²³ <http://docplayer.biz.tr/746102-Kuresellesmenin-tarihcesi-a-bora-elcin.html>, (20.05.2017).

yabancı yatırımlar küresel üretiminin sadece %9'luk kısmına sahipken, bu oran 1990'lı yıllara gelindiğinde yaklaşık %8,5 olarak gerçekleşmiştir. Neredeyse yüzyıllık bir süreye karşın oransal olarak artış bir kenara %0.5 puanlık bir düşüş bile yaşanmıştır. Avrupa'nın gelişmiş ülkeleri olan Almanya, Fransa ve İngiltere'de 1994 yılında gerçekleşen dış ticaretin milli gelire göre oranı 1913 yılında gerçekleşen oranlarla benzerlik gözlenmektedir. Bu dönemde diğer gelişmiş ülkelerde ki durum ise Japonya'da daha düşük, Amerika Birleşik Devletlerinde ise daha yüksek olarak görünmektedir.²⁴

Birinci Dünya Savaşında Batı ekonomisi neredeyse tüm dünyayı etkisi altına almayı başarmıştır. Küresel alışveriş ağıyla birlikte sömürge kazanımları ve mali gücüyle tüm dünyaya hükmetmekteydiler. Ama genlerinde ki kendi kendini yok eden rekabete dayanamamış ve İkinci Dünya Savaşı patlak vermiştir.²⁵

Birinci ve İkinci Dünya savaşlarının neticesinde ortaya çıkan ulus devletleri, kendi bağımsızlıkları ve bağımsız ticaret anlayışları ile şekillenen 1914-1960 yılları arasında küresel anlamda yeni bir ticaret dönemine girildiği anlaşılmaktadır.²⁶ Bu döneme girilmesinde iki dünya savaşının başta Avrupa olmak üzere tüm dünyada ekonomik ve sosyal alanlarda ki yıkıcı etkisinin de payını unutmamakta fayda görülmektedir.

1.2.2. Berlin Duvarının Yıkılması (1989) ve Sovyetler Birliğinin Dağılması (1991) - Günümüze

İki kutuplu mevcut dünya düzeni, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu son bulmuştur. Amerika Birleşik Devletlerinin başı çektiği Batılı ve gelişmiş devletlerin karşısında artık herhangi bir rakip kalmamıştır. Serbest ticaretin önünde ki tek engelinde kalkması neticesinde liberalizm tüm dünyayı etkisi altına almaya başlamıştır. Bununla birlikte demokratikleşme, insan hak ve özgürlükleri, hukukun

²⁴ Zeki Kartal, *Kavramsal ve Tarihsel Yönleri ile Küreselleşme*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2007, c. 8, S. 2, s. 259.

²⁵ Jacques Adda, *Ekonominin Küreselleşmesi*, İletişim Yayınları, Çev. Sevgi İneci, 2005, s. 69.

²⁶ Erinc Yeldan, *a.g.e.*, 2013, s. 14.

üstünlüğü ve belki de en önemlisi pazar ekonomisi gibi kavramlar bütün ülkelerin ortak değerleri konumuna gelmiştir.²⁷

Küreselleşmenin reddedildiğinde yerini korumacı politikalar almıştır. Ülkeler, savaşın bıraktığı tahribatın üstesinden gelebilmek için hem sanayinin hem de hammadde ve pazar sorunu gibi problemlerle baş etmek zorunda bırakılmıştır. Bunun sonucunda savaş öncesi dönemde var olan mevcut serbest ticaret iki dünya savaşı arasında kaybolmuştur.²⁸

Ekonomik alanda küreselleşmeyle, serbest piyasa ekonomisinin önündeki engellerin kalkması, tüm dünya da ekonomik örgütlerin çoğalması, bunun sonucunda da üretim faktörlerinden sermaye ve emek hareketliliğinin artması ve çok uluslu şirketlerin yayılmasını ve/veya büyümesini hızlandırmıştır. 1953 ve 1973 yılları arasında dünya ekonomik örgütlerinin temel yapı taşlarından olan Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve GATT gibi kuruluşların katkılarıyla dünya ticaretinde hatırı sayılır bir artış gerçekleştiğini, fakat bu katkının yalnızca gelişmiş ülkeler arasında ki ticaret haddinden olduğu gerçeği dikkat çekicidir. Aşağıda bulunan tablodan bu çıkarılabilmektedir.²⁹

Tablo 1: Dünya Ticaretindeki Ortalama Büyüme ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Dünya Sanayi İhracatındaki Payı

Yıllar	1953-1963	1963-1973	1973-1983	1983-1993
Ortalama Büyüme Oranı (%)	6.1	8.9	2.8	7.6

Gelişmekte Olan Ülkelerin Sanayi İhracatındaki Payı

Yıllar	1960	1970	1980	1990	1994
Pay (%)	5.7	3.5	9.0	21.5	27.3

Kaynak: Mehmet Aktel, *Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 2001, c. 6, S. 2, s. 197.

Tablo 1'e göre, bu dönemde gelişmekte olan ülkelere doğru gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye akımı az da olsa gelişmiş ülkelerin ihracatını düşürüp

²⁷ Metin Külünk, *Küreselleşen Dünyada Türkiye*, Kum Saati Yayınları, 2005, s. 13.

²⁸ T.C. Ekonomi Bakanlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü Çok Taraflı İlişkiler ve Uluslararası Kuruluşlar Dairesi, *DTÖ 2013 Dünya Ticaret Raporu*, Ağustos 2013, s. 6.

²⁹ Mehmet Aktel, *a.g.m.*, s. 197.

ithalatını artırmıştır. “AB, ABD ve Japonya’nın, 1980-2011 döneminde gerçekleştirdiği ihracatın küresel ihracat içindeki payının sırayla %37’den %30’a, %11’den %8’e, %6’dan %5’e düştüğü görülmektedir. Benzer eğilimler ithalat cephesinde de kendini göstermektedir. Bu bağlamda, ABD’nin 1980-2011 döneminde gerçekleştirdiği ithalatın küresel ithalat içindeki payı %12’den ancak %13’e çıkmış; AB’nin küresel ithalattan aldığı payın %41’den %30’a, Japonya’nın ise %7’den %5’e düştüğü gözlemlenmiştir.”³⁰

Teknolojik gelişmeler ile birlikte üretim faktörleri sermaye ve emek, kolaylıkla yer değiştirebilmekte ve işlem görebilmekte, dolayısıyla ulus devletlerin sınırları dikkate alınmadan faktörler olumlu etkiler yapabilmektedir. Dünya ticaretinin %80’den fazlasını gerçekleştiren çok uluslu şirketler ise, küreselleşmenin gelişiminde ve gelişmesinde büyük önem taşımaktadırlar.

1.3. KÜRESELLEŞMEYE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

Küreselleşmenin tanımında olduğu gibi küreselleşmeye bakış açısında da farklı görüşte olan bilim insanları bulunmaktadır. Bir tarafta küreselleşmeden memnun olup bunun tüm dünyada uygulanmasını söyleyenler; diğer tarafta ulus ekonomilerinin gücünü önemseyen ve küreselleşmenin getirisinden çok götürüsünün olduğunu savunanların olduğu bir ortamda doğal olarak farklı yaklaşımları da beraberinde getirmektedir.

Küreselleşme olgusu, insanlar arasındaki etkileşimi artırırken aynı zamanda birbirlerine bağlı hale getirmiştir. Ayrıca sermaye ve bilginin akışkanlığı da kolaylaşmıştır. Sadece belirli bir kısmında üretilebilen ürünler dünyanın hemen hemen her bölgesinde erişilebilmektedir. Bu da küreselleşmede avantaj ve dezavantajları beraberinde getirmiştir.³¹

Küreselleşme kavramında süreç ve yaklaşımlarına yönelik yapılan çalışmalar da literatürde genelde ikili veya üçlü yaklaşımlar ortaya konmaktadır. Ancak

³⁰ T.C. Ekonomi Bakanlığı Anlaşmalar Gene Müdürlüğü Çok Taraflı İlişkiler ve Uluslararası Kuruluşlar Dairesi, *DTÖ 2013 Dünya Ticaret Raporu*, Ağustos 2013, s. 6.

³¹ <https://www.linkedin.com/pulse/advantages-disadvantages-globalization-essay-paper-writing-services>, (07.09.2017).

küreselleşme alanında çalışan araştırmacıların genel kabulü üçlü gruplandırma olarak söylenebilmektedir.

Sonuç olarak bu gruplar; aşırı küreselleşmeciler (küreselleşme taraftarları), gelenekçiler (küreselleşme karşıtları) ve evrimsel-dönüşümsel (küreselleşmeye ılımlı yaklaşanlar) olarak üç temel gruba ayırmak mümkündür.

1.3.1. Aşırı Küreselleşmeciler

Aşırı küreselleşmecilere göre ulus devlet ve devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkmaktadırlar ve bunun olumlu bir süreç olduğuna inanmaktadırlar. Küreselleşme mal ve hizmet piyasalarında üretim ölçeğini artıracak ve kaynak dağılımında adalet sağlanacak böylece tüketicilerin refahının artmış olacağı görüşü savunulmaktadır. Bu vesileyle sermaye ve yatırım hareketlerinin serbestleştirilmesinin devam edilmesi hayati öneme sahiptir.³²

Küreselleşme taraftarlarının tezine göre, küreselleşme kaçınılmaz bir gerçek ve desteklenmesi gereken bir olgudur. Küreselleşme tüm dünya ülkelerinin refahına katkı sağlayacağı görüşü ön plandadır. Bahsedilen bu olgu neticesinde, kaynakların ekonomik dağılımında etkinlik sağlanacak ve daha verimli bir şekilde kullanılabilir; dünya üretim hacmi artacak ve bu amaçla da refah seviyesinin artmasına vesile olacaktır. Küreselleşme süreci ile birlikte serbest ticaret için gerekli piyasa dinamiklerinin yayılması sonucu var olan ideolojik ayrılıklarında son bulması gündeme gelmektedir. Ayrıca küreselleşme olgusunun, demokratikleşme sürecini de hızlandırabileceğine kesin gözüyle bakılmaktadır.³³

Aşırı küreselleşmeci görüşünün argümanına göre, küreselleşme sürecinde bir ulus devlet diğer devletlerden, kendi ülke sınırları içerisine ne kadar fazla yatırım çekebilirse, o kadar küresel üretimden ve kardan pay alabilecektir ve böylece de ülkesinde bulunan bireylerin refah düzeyini artırabileceğine inanmaktadır. Yalnız yabancı yatırımların kesin olarak ülke ekonomisi üzerinde bir katkısı ya da herhangi

³² Seyhan Erdoğan, *Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Sendikacılık*, İmge Kitabevi Yayınları, 2006, s. 64.

³³ Hüseyin Çeken - Şevket Ökten - Levent Ateşoğlu, *Eşitsizliği Değerlendiren Bir Süreç Olarak Küreselleşme ve Yoksulluk*, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2008, c. 9, S. 2, s. 81-82.

bir negatif etkisinin olduğu söylemek pek mümkün olmamaktadır. Çünkü burada doğrudan yabancı yatırımlar ne refah göstergidir ne de geri kalmışlığın belirtisidir.³⁴

Küreselleşme taraftarlarına göre, daha şeffaf ve dünya ekonomileri ile entegre olmuş küresel bir ekonomi sonucu bir takım eksikliklerin giderileceği görüşünü savunmaktadırlar. Kolombiya üniversitesinden Bhagwati'nin Küreselleşmenin Savunması adlı kitabında dediği gibi, uluslararası ticaret büyüme ile; yüksek oranlı büyümede yoksulluğun azalması ile ilişkilidir. Dolayısıyla uluslararası ticaret neticesinde yoksulluğun azalması görüşü hakimdir.³⁵

Küreselleşmenin dünyadaki ekonomilere net bir fayda sağladığını, ekonomik kaynakları daha verimli kullandığını ve rekabeti artırarak askeri çatışmaların önüne geçildiğini ve elde edilen servetin daha eşit bir şekilde dünyaya dağıtılmasına katkı sağladığı düşünülmektedir.³⁶

Aşırı küreselleşmeci görüşü savunanlara göre, çok uluslu şirketler ulusal değerlerini kaybetmekte, ulusal sınırlar kalkmakta ve yerel ekonomiler küreselleşme yolunda küresel serbest piyasalara bağlanmaktadır. Çok uluslu şirketler faaliyette bulundukları ulustaki tüketici taleplerini küreselleşme ve yerelleşme altında mal ve hizmet sunumuna gitmektedir. Böylece küreselleşme evresinde her toplum karlı çıkacak ve refah seviyesi artacaktır.³⁷

1.3.2. Küreselleşme Karşıtları

Küreselleşme karşıtlığının kelime manasına bakıldığında dünyaya şekil veren küresel değerlerin meydana gelmesine, ulusların ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda ikili ilişkiler oluşturmalarına ve dünyada ki mevcut sorunlara çözüm geliştirme aşamasında çalışmalarına karşıtlık şeklinde değerlendirilebilir; ancak hareketin ortaya çıkışına ve amaçlarına bakıldığında, durumun bu şekilde olmadığı fark edilmektedir. Gelir dağılımında adalet, hak eşitliği ve üretim faktörlerinin serbest dolaşım hakkı gibi küresel çapta pek çok fikri savunmaktadır.

³⁴ Hasan Gürak, *Küreselleşme Nereye Götürüyor?*, Verimlilik Dergisi, 2003, S. 2, s. 3.

³⁵ <https://www.theguardian.com/world/2017/jul/14/globalisation-the-rise-and-fall-of-an-idea-that-swept-the-world>, (02.09.2017).

³⁶ <https://www.thebalance.com/globalization-and-its-impact-on-economic-growth-1978843>, (02.09.2017).

³⁷ Seyhan Erdoğdu, *a.g.e.*, s. 63.

Küreselleşme, ulus devletine ve ulus devlet ekonomilerine bir tehdit oluşturmuş ve bu tehdit karşısında da üstünlüğü ele geçirmiştir. Küreselleşme tarihinden itibaren kapitalizme karşı cephe almış görüşlerin kırılmasına neden olmuştur. Yalnızca komünizm ideolojisi değil, aynı zamanda ekonomik milliyetçilik, sosyal demokratlık, sendikacılık ve demokratik yönetimin kendisi de bu hareket tarafından geriletilmiştir. Her şeye rağmen, dizginlenememiş kapitalist ekonomik sistem gerçekten var olan güncel sorunlarını halledememiş, küreselleşmenin bu esnada ki sorunlarını aşamamış ve küreselleşmenin bu süreçteki rolü, sorunları daha da artırmak olmuştur.³⁸

Küreselleşme olgusunu eleştirenlere göre, küreselleşmenin farklı kültürleri yok ettiğini ve tek tip bir kültür yaratmaya çalıştığını savunmaktadırlar. Daha varlıklı olanların kendilerine nazaran daha fakir olanların gelenek ve göreneklerini yıktığını düşünmektedirler. Bu da yeni emperyalizmin bir öncüsü olduğu görüşü hakimdir.³⁹

Küreselleşme karşıtlarına göre küreselleşme, emperyalist ülkelerin fikirlerini yaymak için kullandığı bir sömürü düzenidir. Ayrıca küreselleşme, çok uluslu şirketlerin de yardımıyla bir tüketim kültürü oluşturmakta, birey üretmesinden ziyade tüketmesi aşılınmakta, bununla birlikte kültürel farklılıklar ve detaylar da yok olmaktadır.⁴⁰

Küreselleşme karşıtı görüşü savunanlara göre, bu olgudan gelişmiş ülkelerin kazandığı ve yoksul ülkelerin ise zarar gördüklerini ileri sürmektedirler. Dünya Bankasının 2001 yılında yayınladığı rapora göre de bu açık bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Bu ülkelerde ticaret hacmi azalmış, kişi başına gelir daha da azalmıştır. Sonuç olarak yoksulluk artmıştır. Küreselleşmenin yoksul ülkelere en büyük zararı ise gelir dağılımında ki adaletsizliğin giderek daha da büyük boyutlara ulaşması olmuştur.⁴¹

³⁸ Beyzade Nadir Çetin, *Küreselleşme Karşıtlarına Göre Küreselleşme Karşıtı Hareketlerin Nitelikleri*, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, 2008, s. 98.

³⁹ <http://www.tubar.com.tr/TUBAR%20DOSYA/pdf/2007GUZ/09.talas.mustafa-kaya.yaar.kresellemenin%20kltrel%20sonular151-162.pdf>, (26.04.2017).

⁴⁰ Ceyda Ilgaz, *Küreselleşme ve 1980 Sonrası Türk Basınına ve Topluma Yansıması*, 2000, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, s. 93.

⁴¹ Süleyman Özdemir, *a.g.e.*, s. 179.

Tablo 2: Küreselleşme ve Toplumsal Gerilim

Ülkeler	Küreselleşme ülkenizde ki sosyal gerilimi artırıyor mu?	Küreselleşmenin yararları toplumunuzda eşit olarak dağılıyor mu?
(%)	Evet	Hayır
Endonezya	83.3	88.9
Filipinler	77.3	95.5
Tayland	76.9	92.3
Güney Kore	63.2	78.9
Avustralya	60.0	40.0
Japonya	44.4	51.9
Tayvan	36.0	60.0
Singapur	30.80	57.7
Hong Kong	28.60	65.0
Malezya	17.40	77.3

Kaynak: Ömer Özpinar - Ergün Şimşek, *Küreselleşmenin Getirdiği Sorunlar ve Bu Sorunlara Çözüm Önerileri*, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2003, c. 12, S. 2, s. 6.

Küresel ekonominin olumlu yönlerinden gelişmiş ülkeler yararlanırken, az gelişmiş ve yoksul ülkeler ise olumsuzluklarından nasiplenebilmişlerdir. Tablo 2'deki verilerde görüldüğü üzere bazı ülkelerde yapılan bir anketin sonuçları gösterilmektedir. Tabloda, anketin gerçekleştirildiği ülkelerde ki vatandaşların, küreselleşmenin faydalarının topluma adil bir şekilde dağılmadığını ve gelir dağılımında adaletsizlik olduğunu düşünmektedirler.⁴²

Küreselleşme karşıtı olan görüşe göre, ekonomik sorunların yanında kültürel olarak bir eleştiri getirmiş ve bu eleştiri Batı kültürünü küreselleşme adı altında tüm dünyaya servis edildiği gerçeğidir. Oluşturulan küresel pazarlarla birlikte tek tip tüketici başlığı altında aynı televizyon programları ve dizileri, aynı filmler ve şarkıların tüm dünyaya bu yollarla yayılabildiğini belirtmişlerdir. Bunu bütün dünyaya servis edip sadece farklı kültürleri yok etmekle kalmıyor, Batı'nın kendi içindeki farklılıkları da ortadan kaldırmaktadır.⁴³

Serbest ticaret savunucuları, yalnızca liberalizasyonun ihracat açısından değerlendirmesini yapar ve küreselleşmeyi ona göre değerlendirir, fakat olayın diğer

⁴² Paul Kennedy, *Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1995, s. 94.

⁴³ Süleyman Özdemir, *a.g.e.*, s. 182.

tarafında ithalatın da yükselmesi ve ek olarak ödemeler dengesi üzerinde ki olumsuz etkilere çok nadir değinmektedirler. Stiglitz'in de dediği gibi: Liberalizasyon taraftarları serbest ticaretin büyümeyi hızlandırdığını iddia etmektedirler. Yalnız, istatistiksel veriler hiçte öyle olmadığını gösterir. Bu görüşü savunanların belirttiği gibi büyümenin önündeki engel kısıtlamaların kaldırılması değildir. Büyüme yalnızca ihracatla mümkün olabilecek bir olgudur. Sadece ticari engellerin kaldırılmasına odaklanan çalışmalar, büyüme ile Liberalizasyon arasında çok ufak bir ilişki olduğunu göstermektedir. Aşırı küreselleşme savunucuları, küreselleşmenin olumlu yanlarını tartışmanın kendi sahip oldukları görüşleri savunmaya yeteceğini bildikleri için aslında bir kurnazlık yapmaktadırlar.⁴⁴

1.3.3. Küreselleşmeye İlimli Yaklaşımlar

Dönüşümcüler olarak da bilinen küreselleşmeye ilimli yaklaşanlar, küreselleşmeyi, ekonomiden sosyal ve kültürel alanlara kadar, mevcut kurulu dünya düzenini yeniden biçimlendirebilecek önemli bir güç olarak görmektedirler. Küreselleşmeye ilimli yaklaşanlara göre, ulus devletin bu dönemde öneminin yitirilmesi şöyle dursun yeni işlevler bile kazanabileceğini ileri sürmektedirler.⁴⁵ Bu görüşe göre, küreselleşme sürecinin esasında üretim faktörlerinden sermayenin ekonomiden, sosyo-kültürel ve siyasal alanlara kadar yeni anlamlar kazandırarak tüm dünyayı tek bir pazar ekonomisine dönüştürme çabası içinde oldukları açıkça görülmektedir.

Küreselleşme olgusuyla birlikte ulus devletlerin siyasi sınırlarının artık sonunun geldiğini iddia eden aşırı küreselleşmecilerle birlikte bu konuda aslında pek bir değişiklik olmadığını ve/veya olmayacağını öngören küreselleşme karşıtlarına karşın, küreselleşmeye ilimli yaklaşanlar yeni bir rejimi ortaya atarak her iki grubun da görüşlerini reddetmektedirler. Dönüşümsel görüşün argümanına göre, aşırı küreselleşmeci görüşün aksine dünya üzerinde ki toplumlarını kesinlikle tek bir toplum olarak görmemektedir. Genellikle bazı ulus devletlerin ve toplumların

⁴⁴ A.P. Thirlwall – Penelope Pacheco-Lopez, *Ticaret Liberalizasyonu ve Ulusların Fakirliği*, Alter Yayıncılık, Ankara, 2010, s. 172.

⁴⁵ Veysel Bozkurt, *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2011, s. 94.

benzerliklerinin gitgide artarak tek tip bireyler yaratıldığını, fakat bazılarının ise tam tersi yönde yer alarak gittikçe farklı bir hale geldiklerini belirtmektedirler.⁴⁶

Tablo 3: Küreselleşmenin Kavramlaştırılması: Üç Eğilim

	Küreselleşme Yandaşları	Küreselleşme Karşıtları	İlımlı Küreselleşmeciler
Yeni Olan Ne?	Küresel bir çağ	Ticaret bloklarının artmasına karşılık geçmiş	Geçmiştekine göre aşırı düzeyde karşılıklı bağımlılık
Hakim Özellikler	Küresel kapitalizm, küresel yönetim	Dünyada 1980'lerden daha az karşılıklı bağımlılık	Yoğun ve derin küreselleşme
Ulusal Hükümetlerin Gücündeki Gelişmeler	Geriliyor ve aşınıyor	Güçleniyor ve çoğalıyor	Yeniden yapılanıyor
Küreselleşmenin İtici Gücünün Temelleri	Kapitalizm ve teknoloji	Devlet ve piyasalar	Modernitenin birleştirici güçleri
Tabakalaşma Kalıpları	Eski hiyerarşilerin aşınması	Giderek artan bir şekilde güneyin marjinalleşmesi	Dünya düzeninin yeniden şekillenmesi
Hakim Motifleri	ABD ve Batı kaynaklı kültürün yayılması	Ulusal çıkar	Siyasal topluluğun dönüşümü
Küreselleşme Kavramının Anlamı	İnsani eylem çerçevesinin yeniden düzenlenmesi	Uluslararasılaşma ve bölgeselleşme	Bölgeler arası ilişkilerin yeniden düzenlenmesi
Tarifsiz Yörünge	Küresel uygarlık	Bölgesel bloklar, uygarlıklar çatışması	Küresel bütünleşme ve parçalanma
Özet	Ulus devletin sonu	Uluslararasılaşma ve devletin kabulü	Küreselleşme devletin gücünü ve dünya siyasetini değiştirmekte

Kaynak: Veyssel Bozkurt, *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 24.

Tablo 3'ü genel olarak özetlemek gerekirse, küreselleşme taraftarları, küreselleşmenin ulus devletin sonu olarak görmektedirler ve bunun kaçınılmaz bir gerçek olduğunu savunmaktadırlar. Tam aksi bir görüş olan küreselleşme karşıtları da eğer bir küreselleşme süreci içerisinde yer alınacaksa bunun yalnızca devletin

⁴⁶ David Held - Anthony McGrew, *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2013, s. 9.

kontrolü ve desteği altında olması gerektiğini ileri sürmektedirler. Son olarak küreselleşmeye ılımlı yaklaşanlar, küreselleşme olgusunun ulus devletin gücünü zayıflattığını ve dünyada hüküm süren mevcut anlayışı değiştirdiğine inanmaktadırlar.

1.4. KÜRESELLEŞMENİN ETKİ ALANLARI

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında ki uçurum her geçen gün büyümektedir. Bu uçurum siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda kendini iyiden iyiye hissettirmektedir. Bunların doğal bir sonucu olarak gelir dağılımında ki adaletsizlikte tabi ki artmaktadır.

Küreselleşmenin etkilediği alanlar yalnızca bunlarla sınırlı kalmamakla birlikte, bu alanların Türkiye'ye etkisini incelemeye çalışıp, çok önemli olan dört alanda incelemek yeterli olacaktır. Bunlar; ekonomik alan, kültürel alan, siyasi ve yönetim alanı ve son olarak medya ve toplum alanıdır.

1.4.1. Ekonomik Alanda Küreselleşme

Küreselleşme olgusunun oluşturulması aslında bilimsel çalışmaların bir ürünüdür. Küreselleşme kapitalizmin genel özelliklerinin bir yansımasıdır. Zaten küreselleşmenin temel amacı kapitalizmin uluslararası arenada farklı bir argümanmış gibi boy göstermesini sağlamaktır. Dünya ekonomisinde ki bu dönüşümün nedeni ise, yaşanan dünya savaşlarından sonra sermayenin tek elde birikmesi ile birlikte 1960'lı yıllardan itibaren kapitalist ülkelerde yaşanan kar oranlarında ki düşüşlerdir.⁴⁷

Ekonomik küreselleşme, emek ve sermaye akışlarıyla birlikte mal ve hizmet ticaretinin yoğunlaşması için ülkeler arasında ki etkileşimlerle teşvik edilmektedir. Böylece piyasalar dünya üzerinde yayılcılığını sürdürmüş ve ulusal ekonomiler arasında yeni bağlantılar oluşmuştur. En nihayetinde de çok büyük uluslararası şirketler ortaya çıkmış ve bölgesel ticaret alanları da oluşmuştur.⁴⁸

⁴⁷ Seyhan Erdoğan, *a.g.e.*, s. 39.

⁴⁸ Mehmet Ali Göngen, *Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu Küreselleşmeyi Yöneten Üç Ana Kurum: IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü*, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ağustos 2013, S. 29, s. 122.

Küreselleşmenin gelişmesinde, farklı alanlarda birçok faktörün etkileşiminde olduğu aşikârdır. Yalnız bu etkileşim içerisinde özellikle de gelişmekte olan ülkelerde küreselleşme sürecin ekonomik boyutunu ön plana çıkarma gayretinde oldukları gözlemlenmektedir. Elbette ki küreselleşme sürecinin ekonomik boyutunun bu denli önemli olmasının bazı gerekçeleri bulunmaktadır. 1980’lerden itibaren daha sık görülmeye başlayan kar maksimizasyonunu, global sermaye ve girişimci grubunun temel hedefiyken, o yıllarda dış pazarlara açılmasını engelleyen sınırlı pazar egemenliğini kaldırıp, serbest ticaret hareketlerini desteklemiştir. Bu vesileyle de pazar ekonomisi gündeme getirilmiştir.⁴⁹

Küreselleşmenin belki de en önemli boyutlarından olan ekonomik boyutu, uluslararası ekonomiyle kıyaslanarak geliştirilebilecektir. Oluşturulan küresel bir sistem birçok ulus ekonomisini oluştururken, bu ekonomiler belirli işlemlerle küresel ekonominin içine dahil edilmektedir.⁵⁰

Modern anlamda ekonomik küreselleşmenin özellikle üç alt başlığının üzerinde durmakta fayda görülmektedir. Bunlardan ilki, günümüzde uluslararası ticaretin kendine özgü kurallarına ilişkindir. Örnek olarak, II. Dünya savaşından sonra, dünya gayrisafi milli hasılası 6 kat artmış olmasına karşın, dünya ticari eşya ihracatı 20 kat artmıştır.⁵¹ Savaş sonrası dönemde ki artışın temel nedeni ticaretin önündeki engellerin ve kotaların kaldırılması olmuştur. Gelişmiş ülkelerin yanında dünya ticaretine gelişmekte olan ülkelerin payının da eklenmesi, üretimdeki ve ticaretle ki artışa yol açmıştır.

Modern anlamda ekonomik küreselleşmenin ikinci alt başlığı, küresel piyasaların ve küresel sermaye hareketlerinin şimdilerde sahip olduğu imkânlarla ilgilidir. Günümüzde küresel ekonominin işletilmesi ve sürdürülebilirliği, uluslararası bankacılık sistemleri ile uluslararası döviz, bono ve tahvil piyasalarının payı yadsınamaz bir gerçektir. Öneminin daha iyi kavranması için örnek vermek gerekirse, dünyada bir günlük yapılan döviz işlem hacmi 5,5-6 trilyon dolar civarındadır. Tabi ki bu işlemler sadece dövizle sınırlı değildir bunlara diğer menkul

⁴⁹ Gülten Kazgan, *Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye’nin Yeri*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 197.

⁵⁰ Paul Hirst – Grahame Thompson, *Küreselleşme Sorgulanıyor*, Dost Kitabevi Yayınları, Çev. Çağla Erden - Elif Yücel, 2003, s. 35.

⁵¹ Fırat Bayar, *a.g.m.*, s. 27.

değerlerde eklenmektedir. Küreselleşmenin ekonomik boyutunda üçüncü olarak küresel üretimde ki radikal dönüşüme dikkat çekmek gerekmektedir. Şimdilerde, ulus devlet anlayışının temelindeki düşünce, üretim faaliyetlerinin küresel bazda yapılmasını ve üretimin faaliyetinin aşamalarının düşük işçilikten dolayı farklı coğrafyalarda tamamlanabilmektedir.⁵² Bu sürecin en önemli aktörleri hiç kuşkusuz çok uluslu şirketlerdir. Bu şirketler kendi doğdukları ülke ile sınırlı kalmamakta, üretimlerini, üretim faktörlerinin ucuz ve avantajlı olduğu noktalara kaydırmaktadırlar. Bu da emeğin ve sermayenin daha avantajlı olduğu ülkelere doğrudan yabancı sermaye yatırımları olarak bilinen sıcak para akışına neden olmaktadır. Günümüzde ise mal üretiminden çok hizmet üretimine ağırlık verilmiş durumdadır. Bu da en önemli üretim faktörünü nitelikli insan haline dönüştürmüştür.

Ekonomik küreselleşme ticaretin serbestleşmesi, sermaye hareketliliğinin hızla artması ve bilgi maliyetinin teknolojik gelişmeler ile birlikte düşmesiyle oluşmuş ve globalleşen dünyada ülkelerarası karşılıklı ticari bağımlılık her açıdan artmıştır.⁵³

Bhagwati'ye göre ise, serbest ticaretin her ülke için kazançlı olacağını ve büyüme için olmazsa olmaz olarak görüp bu görüşü savunanlar ya durumu tam olarak anlayamamışlardır ya da bazı argümanları detaylı bir şekilde inceleyememişlerdir.⁵⁴

Fischer'e göre uluslararası ki karşılıklı ticari ilişkilerin artmasıyla birlikte etkisini artıran ekonomik küreselleşme, üretim faktörlerinin uluslararası hareketliliğinin, ürün mal ve hizmetlerde ticaret hacminin artış gösterdiği bir durum söz konusudur. Ekonomik anlamda küreselleşmenin temel bileşenleri aynı zamanda dünya ekonomik düzenin ve bu mevcut düzende bulunan ulus devlet anlayışının da temelini oluşturması açısından son derece önemli olduğu düşünülmektedir.⁵⁵

Ekonomik küreselleşme beraberinde, piyasa ekonomisinin gelişmesini, dünya çapında ekonomik örgütlenmelerin hız kazanmasını, serbest ticaretin yayılmasını,

⁵² Fırat Bayar, *a.g.m.*, s. 28.

⁵³ Ufuk Başoğlu - Nalan Ölmezoğulları - İlker Parasız, *Dünya Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2001, s. 205.

⁵⁴ A.P. Thirlwall - Penelope Pacheco-Lopez, *a.g.e.*, s. 35.

⁵⁵ Meliha Ener - Esra Demircan, *Küreselleşme Sürecinde Yeni Devlet Anlayışı ve Türkiye*, Yönetim Bilimleri Dergisi, 2006, c. 4, S. 2, s. 205.

sermaye hareketlerinin olağanüstü serbestliğini, dış ticaret hacmindeki genişlemeyi ve çok uluslu şirketlerin faaliyetlerinin genişlemesini getirmiştir.

Rakamsal olarak ifade etmek gerekirse, dünyada ki en fakir ülkeler Etiyopya ve Burundi’de kişi başına düşen milli gelir 100 dolar seviyelerindeyken; gelişmiş Batı ülkelerinde ise bu 60.000 dolar seviyelerindedir. Dünyada ki en zengin insanların sadece %1’lik kısmının geliri, dünyada ki en fakir insanların %60 seviyelerinde ki insanların toplam elde ettiği gelire denktir. Görüldüğü üzere arada ki fark korkunç seviyelere ulaşmıştır. Ayrıca dünyada ki en zengin insanlardan 50 milyon kişi, en fakir 3 milyar insanın mevcut toplam varlıklarından kat be kat fazlasını elde etmektedirler. Çoğu gelişmiş ülkelere olan 400 dolar milyarderinin toplam sahip oldukları mal varlıkları dünya nüfusunun toplam gelirinin 1.5 katı kadardır. Şu an da ise dünya nüfusunun yaklaşık %40’nın, yıllık geliri 1.000 doların altındadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nın (1997) dünyayı ‘aşırıya kaçma’ açısından devasa, iktisadi ve beşeri eşitsizlikler açısından ise çok acayip bir yer’ olarak tanımlaması şaşırtıcı değildir. Dünyada günde 2 dolardan daha az gelire tam bir yoksulluk içinde yaşamını sürdüren yaklaşık 2,5 milyar insan vardır ve neredeyse 1 milyar insan günde 1 doların altında bir gelire tekabül eden ücretlerle çeşitli yetersiz beslenme ve hastalık türlerini yaşamaktadır.⁵⁶

1.4.2. Kültürel Alanda Küreselleşme

Küreselleşme olgusu, toplumları içinde bulundukları dar bakışlardan kurtaracak, yeni yerler, yeni iş ortamları ve yeni ilişkiler temin edebilecek bir olgu olarak görülmektedir. Bu bazen bir kıtlık, bazen bulaşıcı bir hastalık ya da afet, savaş gibi olağanüstü durumları da oluşturabilir bazen de kültürlerarası alışveriş neticesinde gelen refah olarakta gelebilmektedir.⁵⁷

Kültürü ana hatlarıyla, bir toplumun sahip olduğu maddi ve manevi değerleri olarak değerlendirilebilmektedir. Bu da, küreselleşmenin kültüre, doğrudan etki yapabileceğini göstermektedir.

⁵⁶ A.P. Thirlwall – Penelope Pacheco-Lopez, *a.g.e.*, s. 104-105.

⁵⁷ Meliha Ener – Esra Demircan, *a.g.m.*, s. 212.

Günümüzde iletişim sektöründe yaşanan devrim niteliğinde gelişmelerden dolayı insanlar ve toplumlar arasındaki etkileşim gittikçe tüm dünyaya hızlı bir şekilde yayılmaktadır. Bu durumdan dolayı insanlar, toplumlar ve ülkeler arasındaki bu etkileşim arttıkça daha önceden yabancı oldukları ve/veya tanımadıkları kültürleri, gelenekleri ve farklı hayatları paylaşarak ve öğrenerek yeni bir ortak payda da birleşip, farklı bir zevk ve ahenk oluşabilmektedir.⁵⁸

Bu noktada Batı kültürünün diğer kültürler üzerindeki yoğun baskısı ve tek tip yaratma çalışmalarından sonra, gelişmemiş ülkelere ziyade gelişmekte olan ülkelerin kendi kültürlerini hiçe sayarak, Batı kültürünü örnek alarak, kültürel erozyona da sebebiyet verilmektedir. Böylece tüm kendine özgü bir kültüre sahip ülkeler, etkileri tüm dünyayı kapsayan baskın Batı kültürünün yanında erimekte ve farklı kültürler, farklı renkler bir bir yok olmaktadır. Öyle ki giderek artan tüketim kültürü, her alanda benzeşmeyi, tek tip birey anlayışını teşvik etmektedir. Örneğin, Batıdan yayılan fastfood kültürü, artık tüm kültürlerde ve tüm toplumlarda kabul edilmiş bir yeme alışkanlığı haline gelmiştir.⁵⁹

2000’li yıllardan sonra iletişim çağının tüm dünyayı etkisi altına alması, bilgisayarlardan, cep telefonlarından sosyal medyaya kolay bir şekilde ulaşılabilmesi ve gerçek hayattan soyutlanmış, tamamen sosyal medya ile büyüyen yeni bir jenerasyonun oluşmasına sebebiyet vermiştir. Sıradan vuku bulan herhangi bir olay, sosyal medya aracılığıyla kullanıcılar haberdar edilerek mevcut bir hükümetin devrilmesine gidebilecek kadar ciddi ve önemli sonuçlara neden olabilmektedir.⁶⁰ Örnek olarak Arap Baharı diye nitelendirilen ve Ortadoğu da birçok ülkede ki halkın ayaklanması sonucu ülke liderlerini devirmesi buna bir örnek teşkil etmektedir.

1.4.3. Siyasi ve Yönetim Alanında Küreselleşme

Küreselleşmenin etkilediği bir diğer alan olan siyasi küreselleşme ise, ulusların siyasi anlamda güçlerinin, merkezi otoritelerinin ve yönetim sistemlerinde ki yaşanan dönüşümsel süreçlerde yaşanmaktadır. Bugünlerde, bütün dünyayı etkisi altına alan “küresel siyaset” anlayışının giderek etkisini artırdığı

⁵⁸ Fırat Bayar, *a.g.m.*, s. 30.

⁵⁹ Mehmet Aktel, *a.g.m.*, s. 200.

⁶⁰ <http://www.sosyalbilgiler.gen.tr/kuresellesme-ve-kuresellesmenin-turkiye-uzerine-etkileri>, (20.05.2017).

gözlemlenebilmektedir. Bu da mevcut yerel siyaset anlayışının yavaştan değişeceği anlamına gelmektedir.⁶¹

Küreselleşme sürecinin etkisi artırdıkça, yerel yönetimler ile toplum arasındaki var olan ilişkilerin tekrardan yeni bir tanımlama yapılması ihtiyaç haline gelmiş, ulus devletin varlığı ve yetkisi sınırlı düzeyde bırakılmıştır. Dolayısıyla devletin yetkisinin kendi alanında küçültülmesi, devletin sadece bazı hizmetleri yerine getirmesi ve temel insan hak ve özgürlüklerine önem vermesi; kendi alanlarında yerel yönetimlerin de etkisinin artırılması, demokratik düzenin yetersizliği sebebiyle artık daha şeffaf bir hal alması gibi yaptırımlar uygulanmaya zorlanmaktadır.⁶²

Uluslararası arena da siyasi karar mekanizmasının gelişmesi, ulus devletin uluslararası düzeyde hareket özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Uluslararası hükümet örgütleri, hükümet dışı örgütler; WB, IMF gibi küresel ve siyasi anlamda bütünleşme bloklarıdır. Ulus devletin otoritesi ve yetkisi bu örgütlerle birlikte içeriden gelen baskılarla zayıflatılmaktadır. Ulus devletin bazı bölgesel ve/veya ekonomik yetkileri örgütlerin ya da çok uluslu kuruluşlara bırakılmaktadır. Arta kalan yetkiler ise yerel yönetimin inisiyatifine bırakılmaktadır.⁶³

Teknolojik gelişmeler artık ulus devlet sınırlarını ortadan kaldırmıştır. Devletlerin temel görevlerinden kendi sınırlarını korumakla birlikte, hükümetler, yetkilerinde bir aşınma görmenin acılarını yaşamaya başlamışlardır. Üretim faktörlerinden olan emeğin ve sermayenin aşırı derecede olan hareketliliğini kontrol edebilme güçlerini oldukça azaltmıştır. Devlet ve birey küreselleşmenin belirli alanlarda ki baskılarını her düzeyde yaşamaktayken, toplumdan gelen tepkiler ile bazen de mevcut bir takım yetkilerini devretme ve/veya kaldırma gibi durumlar da söz konusu olabilmektedir. Çok uç durumlarda ise kamu düzeni bozulabilmekte ve çözülebilmekte, aşırı şiddet eğilimleri karşısında, Ortadoğu da olduğu gibi, kurumlar ve devletler çökebilmektedir.⁶⁴

⁶¹ Fırat Bayar, *a.g.m.*, s. 28.

⁶² Mehmet Aktel, *a.g.m.*, s. 199.

⁶³ Hakan Evin, *a.g.m.*, s. 75.

⁶⁴ Ömer Köse, *Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü*, Sayıştay Dergisi, S. 49, Nisan-Haziran 2003, s. 3.

1.4.4. Medya ve Toplum Alanında Küreselleşme

Küreselleşmeyle birlikte güçlenen ve en büyük aktörlerinden olan medya, toplumun her alanından kesime nüfuz edebilme gücüne sahiptir. 1980'lerden itibaren tüm dünyaya yayılmakta olan küreselleşme olgusu, çok uluslu şirketlerin böylesine büyük bir gücün farkına varmalarıyla birlikte bu düzen içerisinde var olma yolunda büyük gayret göstermişlerdir. Medya bu çok uluslu şirketlerden çıkan mal ve hizmetleri, oluşturulmaya çalışılan yeni değerleri topluma arasında yayma, mevcut geleneklerin değiştirilmesi ve topluma pazarlanması ve/veya servis edilmesi sonucu yeni kültürel değerler ortaya çıkartma da etkin bir rol oynamaktadır. Kapitalist işletmelerin bir parçası gibi çalışan medya, böyle bir düzenin sürdürülmesi ve toplumları ve/veya kitleleri istedikleri şekilde yönlendirebilmesi, çok uluslu şirketlerin dünyada ki kurulu mutlak hâkimiyetini devam ettirmesinin, hatta ulus devletlerin üzerinde baskı kurulması ile bazı yetki ve otoriteye sahip olabilmektedirler. Bu da hükümetlerin işini bir hayli zora sokmaktadır. Medyayı kendi amaçları için hem ekonomik hem de devlet otoritesi üzerinde her türlü amacı için kullanabilen çok uluslu şirketler, medya sektöründe tekelleşme yoluyla küresel bir medyanın bütün gücüne ulaşabilmişlerdir.⁶⁵

Haber programları aracılığıyla kitleleri yönlendiren, gerektiğinde hükümet ve/veya devlete karşı kışkırtabilen; diziler ile bir milletin tüm gelenek ve göreneklerini etkileyip değiştirebilen bir güç olan küreselleşmede çok önemli bir silah konumuna gelmiştir.

⁶⁵ Suat Gezgin, *a.g.m.*, s. 9.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİ'NİN 1980 ÖNCESİ DURUMU, 24 OCAK VE 5 NİSAN KARARLARI İLE KALKINMA PLANLARI

2.1. 1980 ÖNCESİ TÜRKİYE EKONOMİSİNE GENEL BAKIŞ

Bu bölümde Türkiye Ekonomisi'nin 1980 öncesi durumu, uygulanmak istenenler ve gerçekleşenler anlatılmaya çalışılacaktır. Konunun daha iyi kavranması için kısaca cumhuriyet öncesi duruma da bakılıp daha sonra Atatürk Dönemine bakılmasında yarar görülmektedir. Çünkü Osmanlı'dan nasıl bir emanet alındığının öncelikle bilinmesi ve buna göre bazı değerlendirmeler yapılması daha yararlı olacağı düşünülmektedir. Daha sonra ise kademeli olarak bu dönemde gerçekleşen önemli gelişmeler alt başlıklar halinde açıklanmaya çalışılmıştır.

2.1.1. Cumhuriyet Öncesi Genel Durum

I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşından sonra Osmanlı İmparatorluğundan devralınan ekonomik ve sosyal yapı pek iç açıcı durumda olmamakla beraber, üretim de yok denecek kadar az bir seviyede bulunmaktaydı. I. Dünya Savaşı esnasında ekonomi de durum dışa bağımlı, yapılan ithalatta ise tüketim malları olarak gelişmekteydi. Sanayi de durum vahim sadece dokuma ve gıda sektörlerinde üretim yapılabilmekteydi. Zaten çok az yapılabilen dış ticaret de tamamen azınlıkların inisiyatifinde gelişmekteydi. Böylesi bir ekonomik koşullar altında devletin uyguladığı yanlış politikalar sonucunda gelinmiş olup, emperyalist ülkelerin pazarı haline dönüştürülmüştür.⁶⁶

Osmanlı İmparatorluğunun son demlerinde yaşadığı ağır savaşlar, gerek ekonomik gerekse sosyal alanda yıkıcı etkisini göstermiştir. Osmanlı zaten istenilen seviyede olmayan bütçesinin önemli bir kısmını bu savaşlarda harcamak zorunda kalmıştır. Ayrıca dış borçlanma yoluyla da finansman kaynağı bulmaya çalışmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru özellikle de 20. yüzyılın başlarındaki ağır savaşlar

⁶⁶ Erol Manisalı, *Cumhuriyetimizin Elli Yılında Dış Ekonomik İlişkiler*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 1970, s. 99.

nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu iç kaynaklarını ve yetişmiş insan gücünü tüketmiş, sanayi, tarım, ulaşım gibi alanlarda da ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Tüm bu gelişmeler neticesinde de ekonomik darboğaz ve yarı sömürge durumuna gelmiştir.⁶⁷

1920'li yıllarda Anadolu'da ilkel alet, edevat ve tekniklerle üretim yapılmaya çalışılıyordu. Azda olsa kıyı bölgelerde yeni aletlerle üretim yapılmaktaydı. Yaşanan uzun süreli savaşlar sonucunda nüfusun azalması tarımsal üretimde büyük bir gerileme yaşanmasına sebep olmuştur.⁶⁸ O dönemde zaten çok eski yöntemlerle verimsiz bir şekilde yapılan tarım; savaş ve salgın hastalıklar nedeniyle azalan nüfusun tek üretim faaliyeti olarak artık azalmaktaydı.

Sonuç olarak Cumhuriyet öncesi dönemde savaşların, salgın hastalıkların olumsuz etkisinin üzerine bir de ülkenin üretim için gerekli teknik araç ve gereçlerin çağın çok gerisinde kalmış olmasından dolayı tamamen hammadde ihracatçısı olmuştur. Dolayısıyla diğer ülkelerin açık pazarı konumuna gelmiş bir devlet olarak cumhuriyet dönemine gelebilmiştir.

2.1.2. Atatürk Dönemi – Devletçi Sanayileşme Dönemi (1923 - 1950)

Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra siyasi hedeflerin yanında ekonomide de bir yol haritası çıkarılmış ve bunlar son derece titizlikle uygulanmaya çalışılmıştır. Ekonomi politikası Devletçilik ve Milliyetçilik esasları üzerine kurulmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra her alanda temel ilke kabul edilen Milliyetçilik ilkesi, ekonomik olarak bağımsızlığı amaçlayıp, vatandaşların refahını sağlamayı ve bireyin mutluluğunu artırmayı hedeflemektedir. Devletçilik kavramı da Milliyetçilik kavramından ayrı görülemez ve milli ekonomi için top yekun kalkınmaya devletin korumacı görevleri eşlik etmektedir. Ancak 1929 yılına kadar sürdürülebilen Devletçilik politikası bu süre zarfında da birçok zorluklarla boğuşmak zorunda kalmıştır.⁶⁹

⁶⁷ Yasin Çoban, *a.g.e.*, s. 29.

⁶⁸ Nadir Eroğlu, *Atatürk Dönemi İktisat Politikaları*, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2007, c. 23, S. 2, s. 64.

⁶⁹ Ahmet Fazıl Özsoylu, *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim*, Karahan Kitabevi, 2011, s. 35.

Türkiye Cumhuriyeti'nin bu döneminde ekonomi önce özel sektöre bırakılmış ancak yukarıda bahsedilen durumda pekte iç açıcı bir hamle olmamakla beraber üstüne bir de 1929 Büyük Buhran eklenince iktisat politikalarında değişiklik yapılması zaruri hale gelmiştir. Bunun sonucunda 1930 yılında devletçi politikalarla birlikte kamu iktisadi teşebbüsleri kurulmuş ayrıca bu vesileyle birlikte özel sektör teşvik edilmeye çalışılmıştır.

2.1.2.1. Erken Cumhuriyet Dönemi (1923 - 1930)

Osmanlı İmparatorluğu'nun Türkiye Cumhuriyetine bıraktığı mirası, yıkıntılar üzerine yönünü batıya çevirerek modern bir devlet olma hareketi içerisinde olan ve bağımsızlığı için birçok ağır savaştan çıkmış, temel geçim kaynağını tarımdan sağlayan bir ekonomik yapı bırakmıştır. Kısacası, yeni Türkiye Cumhuriyeti dış borç sorunu yaşayan bozuk mali ortamda, bilimin ve teknolojinin oldukça gerisinde, ilkel aletlerle sadece tarım yapabilen; siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda çöküntüler yaşayarak dışa bağımlı bir ülke görünümü çizmektedir.⁷⁰

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kurucusu Atatürk'ün ekonomi politikaları ile Türk Milletinin gelişmiş ve çağdaş uygarlıklar seviyesine ulaştırılması amacına göre düzenlenmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar gelirini basit aletlerle tarımdan sağlamaya çalışan yoksul aynı zamanda da eğitimsiz bir millet; ülke sınırları içerisinde bu şekilde üretilen yerli ürünler yerine dışarıdan temin edilen malları korumayı ana hedef haline getiren bir gümrük mevzuatı, demiryolu ve deniz yolu gibi ulaşımda önemli sektörlere hakim olan yabancı menşeli şirketlerin ülkeden ayrılmaya zorlanması, ve belki de önemlisi devleti mali açıdan çok zorda bırakan Düyun-u Umumiye'nin faaliyetleri nedeniyle bütün ekonomik faaliyetleri büyük oranda durmuş bir ülke olan Türkiye Cumhuriyeti'nde her şeye yeniden başlamak gerekiyordu. Bütün bu belirtilen problemlerin çözülmesi ve yeni oluşturulacak bir devletin belirli ve programlı bir ekonomi politikasına sahip olabilmesi ve bu politikanın belirlenmesi için 17 Şubat 1923'te İzmir'de İktisat Kongresi gerçekleştirilmiştir.⁷¹

⁷⁰ Yasin Çoban, *a.g.e.*, s. 31.

⁷¹ Özer Özçelik – Güner Tuncer, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2007, c. 9, S. 1, s. 254.

1923-1930 dönemi her ne kadar liberal bir dönem olarak anılsa da devletin yerli sanayiye geliştirmek için devletçi politikalar uyguladığı da görülmüştür. Bunlar sanayi için ucuz hammadde ile vergi muafiyetleri olarak ortaya çıkmaktadır. Devletin yerli üreticiyi dış pazardaki rekabete karşı koruması 1929 yılından itibaren kendini göstermiştir. Aynı yıl tüm dünyayı etkisi altına alan Büyük Buhran'ın ortaya çıkması ile Türkiye'nin de gümrük vergi uygulamasına geçmesi sonucunda ihracat azalmış, ithalat ise artmıştır. Dış ticaret açığının yaklaşık iki kat artmasının aslında temel nedeni, Lozan Antlaşması sayesinde dış ticarete yaşanan serbestliğin Eylül ayında bitecek olmasından dolayı bazı çevreler bunu fırsat bilip ithalatını artırmış olmasındandır. Genel olarak 1929 yılı haricinde dış ticarete büyük açıklar oluşmamış, hatta 1930'lı yıllardan sonra dış ticaret ilk kez fazla bile vermiştir.⁷²

Politik, hukuksal ve sosyal alanlarda köklü yapısal değişikliklerin yapıldığı Cumhuriyetin ilk yıllarında, ülkenin içinde bulunduğu büyük ekonomik problemlerin ivedilikle çözülmesi gerekmektedir. Bu prensiple Ankara hükümeti Atatürk öncülüğünde yapılması planlanan iktisat politikalarını görüşmek üzere İzmir'de iktisat kongresi yapılmıştır. Bu kongrede devletin sahip olduğu çeşitli ekonomik sorunlarını belirlemek ve çözümleri konusunda hangi politikaların uygulanması gerektiğini tespit etmek üzere Ankara Hükümetinin çabalarıyla 17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanmıştır.⁷³ Atatürk'ün, Türkiye Cumhuriyeti'ni muasır medeniyetler seviyesine ulaştırmak için ekonomiye mutlak derecede önem vermek gerektiğinin bilinciyle bu kongre toplanmıştır.

İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar, “Misak-ı İktisadi” ve “Çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi gruplarına ilişkin esaslar” adı altında iki ayrı alt başlık halinde incelenmiş ve karara bağlanmıştır.⁷⁴

İlk bölümde alınan bazı kararlar şunlardır:

- Yerli üretimin ve yerli sanayinin geliştirilmeye çalışılması,
- Lüks tüketim mallarının ithalatından kaçınılması,

⁷² Lerzan Özkale, *a.g.e.*, s. 356.

⁷³ Ömer Eroğlu, *Türkiye Ekonomisi*, Bilim Kitabevi, Isparta, 2012, s. 52.

⁷⁴ Özer Özçelik, *a.g.m.*, s. 255.

- Yabancı sermayenin ancak ve ancak iktisadi kalkınmaya katkıda bulunması şartıyla izin verilebilecektir.

İkinci bölümde yer alan bazı kararlar ise:

- Reji idaresi* ile yönetimi tamamen kaldırılacaktır,
- Aşar vergisi kaldırılacak, yerine çağdaş bir vergilendirme sistemi getirilecek,
- Temettü vergisi, gelir vergisine dönüştürülecek,
- Yerli ürünleri koruyacak gümrük tarifeleri uygulanacak,
- Yerli sanayiye geliştirmek için kredi verecek bir Sanayi Bankası kurulacak,
- Demiryolu ve limanlar ile diğer ulaşım altyapıları geliştirilecek,
- İşçiler için sendika hakları tanınacak, vb. gibi ekonomideki temel sorunların çözümü için bazı kararlar alınmıştır.

Kongreden sonra hükümetin sanayileşmede tüm yükü özel sektöre vermesi ve devletin ekonomiye müdahalesinin sınırlandırılması neticesinde sadece temel kamusal hizmetleri yerine getireceğini belirtmiştir. Yeni kurulan Cumhuriyet Hükümeti devletin dış borçlanmaya sıcak bakmamakta öte yandan doğrudan yabancı yatırımlara bazı projeler için izin vermekte ve bunun için bazı yasalar çıkarmaktadır.⁷⁵

Bu dönemin sonlarında görülen ve 29 Ekim 1929 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde başlayan ekonomik bunalım bütün dünyaya yayılmış ve Türkiye de fazlasıyla etkilenmiştir. 1929 Ekonomik Krizi Türkiye Ekonomisinde bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Devletin ekonomiye müdahale etmek istemediği ve özel sektörle kalkınmayı hedefleyen politikalar uygulayan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Büyük Buhrandan sonra diğer dünya devletlerinde olduğu gibi korumacı politikalar uygulamaya karar vermiştir.⁷⁶

*Reji İdaresi, Osmanlı İmparatorluğunda Fransızların, tütünlerin ekimi ve işlenmesini düzenlemek üzere kurdukları tekel idaresidir.

⁷⁵ Ömer Eroğlu, *a.g.e.*, s. 54.

⁷⁶ Ahmet Fazıl Özsoylu, *a.g.e.*, s. 41.

2.1.2.2. Devletçi Sanayileşme Dönemi (1930-1938)

29 Ekim 1929'da ABD'de başlayan ekonomik bunalım kısa zamanda tüm dünyaya yayılmış ve devletleri uyguladıkları iktisat politikalarını gözden geçirmelerini sağlamıştır. Tabi ki Türkiye Cumhuriyeti de diğer ülkeler kadar olmasa da bu ekonomik bunalımdan etkilenmiş ve devletçi, korumacı politikayı uygulamaya başlamışlardır.

Bu dönemde en çok göze çarpan durum dışarda yaşanan gelişmelerdir. 1929 yılında görülen ve etkisi bütün dünya piyasalarında hissedilen Büyük Buhran sonucu devletler artık serbest ekonomi yerine daha korumacı ekonomi politikaları uygulamak istemişlerdir. Büyük Buhran sonucu gelişmemiş ülkelerde üretim azalmış, işsizlik ve fiyatlar artmıştır. Böyle bir ortamda devletçi ekonomi politikasının daha uygun olacağı konusunda görüş birliği sağlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti de dış gelişmeler neticesinde dışa kapanmış ve devletçi politikalar uygulamıştır.⁷⁷

1930 ve 1931'li yıllarda korumacı ve devletçi iktisat politikalarının baskın olduğu geçiş yıllarıdır. Bu dönemde Türk Parasının Değerini Koruma Kanunu, merkez bankasının kurulması ile merkez hükümet devletçi anlayışa geçtiğinin somut örneklerini vermektedir. Ancak uygulamalar 1933 yılı ve sonrasında hayata geçirilebilmiştir. Merkez bankasının kurulması, devletçi anlayış konusunda temel teşkil etmektedir. Bu dönemde iç konjonktürde hal böyle iken, iki dış konjonktürün etkisi ile devletçiliğe geçiş süreci hızlanmıştır. Bunlardan ilki, Türkiye ekonomisini çıkmaza sürükleyen 1929 Krizi, ikincisi de Sovyetler Birliği'nin uygulamış olduğu kalkınma planları neticesinde bu Büyük Buhran döneminde sergilemiş olduğu performanstır. Türkiye Cumhuriyeti Sovyetlerdeki kadar sıkı bir kalkınma planlaması yapamasa da, Devletin yapısal durumu da göz önüne alınarak Sovyetlerin kalkınma planlarından önemli ölçüde etkilenilmiştir. 1932 yılında, Sovyetlerden gelen Prof. Orlov başkanlığındaki heyet Türkiye'ye davet edilmiştir. Türkiye böylelikle 1934-1938 yılları arasında uygulanan birinci kalkınma planı ile birlikte Sovyetlerden sonra ilk planlı kalkınma girişiminde bulunan ülke olmuştur. Bu heyet Türkiye Cumhuriyeti'nde incelemelerde bulunarak üç bölümden oluşan bir rapor

⁷⁷ Lerzan Özkale, *a.g.e.*, s. 357.

hazırlamışlardır. Birinci kısımda pamuk sanayi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise pamuk dışında kalan elyaf mamulleri ile kenevir malzemeleri üzerinde durulmuştur. Üçüncüsünde ise kimya ve demir sanayileri üzerinde durulmuş ve bu alanlarda incelemeler yapılmıştır.⁷⁸

Genel olarak değerlendirildiğinde, 1930-1945 döneminde 1938 yılı haricinde dış ticarete fazla verilmiştir. Bunun en önemli nedeni ise savaştan dolayı dış dünyadan artan tarım ürünleri talebi nedeniyle görülmüştür. Fakat dış ticarete yaşanan olumlu gelişmelerin yanında uygulanmakta olan korumacı ekonomi politikaları ile Büyük Buhran ve İkinci Dünya Savaşı gibi dış konjonktürde yaşanan olumsuz gelişmeler sonucunda milli gelir büyüme hızından daha fazla performans gösterememiştir.⁷⁹

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile Türkiye, 15 yıllık bir kalkınma planının ilk ayağını gerçekleştirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik ve sosyal alanlarda varmak istediği nokta, kalkınma planlarının temelini oluşturmuştur. Bu amaç doğrultusunda 15 yıl sonra hangi aşamada olunmak isteniyorsa ona göre program şekillendirilmiştir.⁸⁰

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, 1933 yılında hazırlanmış, 17 Nisan 1934 yılında uygulanmaya konulmuştur. I. Beş Yıllık Sanayi Planı ile devlet ekonomik alana doğrudan müdahale ederek, devlet eliyle işletmeciliğe planlı bir şekilde başlamıştır. Bu yıllarda artık devlet kalkınmada tüm sorumluluğu ve yükü üstlenmiştir. I. Beş Yıllık Sanayi Planında ilk olarak toprak reformu yapılmış ve destek sağlanmış, hammadde ülke içinde bulunan ve bunları işleyebilecek sanayi kuruluşları için sübvansiyon ve kredi desteği gibi finans olanakları sunulmuştur.⁸¹

Devletçi sanayileşme politikası, bu kalkınma planında temel tüketim malları ile ara malı üretimine yönelik ithal ikameci bir sanayileşme modelini uygun görmüştür. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı henüz bitmeden İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlıklarına başlanmıştır. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ilk planın aksine yatırım malları üretimine öncelik verilmekteydi. Dahası madencilik ve

⁷⁸ Nadir Eroğlu, *a.g.m.*, s. 70.

⁷⁹ Lerzan Özkale, *a.g.e.*, s. 358.

⁸⁰ Yasin Çoban, *a.g.e.*, s. 75.

⁸¹ Ali Coşkun, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi*, Atatürkçü Düşünce Dergisi, 2003, S. 4, s. 76.

limanlar ile birlikte altyapıya da dikkat çeken bir kalkınma planıydı. Ancak İkinci Dünya savaşı nedeniyle uygulamaya geçirilememiştir.⁸²

1930-1938 yıllarına bakıldığında, dünya ekonomileri ve gelişmemiş ülkeler Büyük Buhran'ın etkileri ile uğraşırken, Türkiye'nin diğer ülkelere nazaran krizin etkilerinden biraz daha dışarıda kaldığı ve sanayileşmeye yönelik önemli kararlar aldığı görülmektedir. Bunun nedeni ise, dünyayla entegrasyonunu tam yapmamış olmasından ve mümkün olduğunca dışa kapalı bir ekonomi modelini uygulamalarından dolayı başarabilmişlerdir.⁸³

2.1.3. Liberal İktisat Dönemi (1950 - 1960)

14 Mayıs 1950 seçimlerinde Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk kez çok partili bir seçim gerçekleştirilmiş ve CHP yıllarca süren iktidarını yitirmiştir. 1946 yılında başta Celal Bayar olmak üzere CHP'den ayrılan dört milletvekili tarafından kurulan Demokrat Parti seçimleri kazanmıştır. Bu yeni siyasi sistem ve çok partili hayata geçiş ülkede büyük bir umutlanmaya sebebiyet vermiştir. Seçim sonuçlarının kamuoyunda yarattığı şokun ardından gözler artık cumhurbaşkanının kim olacağına çevrilmiştir. En güçlü aday Celal Bayar olarak gösterilmekteydi. 21 Mayıs'ta demokrat parti meclis grup toplantısında Celal Bayar cumhurbaşkanlığı adaylığına seçilmiştir. Bir gün sonra toplanan mecliste yapılan seçimlerin sonucunda Celal Bayar üçüncü Cumhurbaşkanı, Refik Koraltan Meclis Başkanı olarak seçilmiştir. Adnan Menderes'e ise başbakan olarak kabineyi kurma yetkisi verilmiştir.⁸⁴

Menderes Hükümeti ekonomi politikasında devletin ekonomiye müdahale etmemesi kanaatinde olduğundan, devletin ekonomideki etkisinin azalacağını, ekonomik kalkınmayı özel kesime teşvikler vererek yapacağını belirtmiştir. Bu vizyonla dış ticarete serbestleşme sağlanırken, özel kesimin kredi kullanması sağlamak amacıyla kredi faiz oranlarını düşürerek liberalizme geçiş iyiden iyiye artmıştır. Ayrıca Menderes Hükümeti Amerika'dan gerekli ekonomik ve teknik yardımlar olmadan ülkede kalkınmadan bahsedilemeyeceği görüşündeydi. Türkiye'nin Marshall planı kapsamına dahil olabilmesi için ekonominin genel

⁸² Özer Özçelik, *a.g.m.*, s. 261.

⁸³ Nadir Eroğlu, *a.g.m.*, s. 70.

⁸⁴ Osman Cenk Kanca, *1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2012, c. 9, S. 19, s. 50.

yapısında büyük değişiklikler yapılması öngörölmekteydi. Yabancı sermaye girişinin teşviki bunlardan sadece biridir. İthalat daha hükümetin ilk yıllarında %60-65 oranında artmıştır.⁸⁵

İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin menfaatleri doğrultusunda gelişen dış ticaret ilişkilerinden dolayı merkez bankasında yüksek miktarlarda döviz ve altın rezervi artmıştır. Bu dönemde gerçekleşen Kore Savaşının da ekonomik anlamda Türkiye'nin menfaatine bazı gelişmeler yaşanmıştır. Bunlar tarım ürünlerinin satışlarının uygun fiyatlarla dış piyasada talebin savaş nedeniyle artmasından dolayıdır. Ayrıca Marshall Planı sayesinde yaşanan ekonomik ve mali genişlik bu dönemde bolluk olmasının en önemli nedenlerinden biridir. Demokrat parti tüm bu olumlu gelişmeler etrafında halk kesimince rahatlık yaşanmasına vesile olacak bir ortam meydana getirmiştir.⁸⁶

1953 yılı sonlarında ekonomi politikalarının amaçları doğrultusunda görmezlikten gelinen iki temel sorun ortaya çıkmıştır. Bunlar, enflasyon ve giderek artan dış açıklardır. Hükümetin maliye politikasının bütçe açıklarını önleyememesi ve merkez bankası kaynaklarına yönelmesinden dolayıdır. Dış ticaretin serbestleştirilmesi ve yabancı sermayenin teşvikinden dolayı dış ticaret dengesi üzerinde bir türlü önlenemeyen ithalat artışları ve buna yetersiz kalan ihracat da eklenince bu politikalardan vazgeçilmek zorunda kalınmıştır.⁸⁷

1954 yılında, Demokrat Parti Hükümeti dış ticaret politikalarını yeniden gözden geçirme kararı aldıktan sonra, yurt dışına döviz çıkarımı konusunda bir takım sınırlamalar getirilmiştir. 1954 yılında çıkarılan Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çıkarılarak, mevcut dövizlerin bankalara yatırılması mecburiyeti getirilmiştir. Bu kararlar dış ticarete olumlu bir etki yaratmamıştır. Dolayısıyla ülkeden sermaye çıkışları hızlanmış ve bununda enflasyona yansıması büyük olmuştur. 1956 yılına gelindiğinde aşırı değerlenmiş TL, devalüasyon baskılarını da beraberinde getirmiştir. Yurtiçi malların fiyatları, yurtdışındaki alıcılar nezdinde yüksek maliyetli olduğu için ihracatta olumsuz etkiler bırakmıştır. Dış ticaret

⁸⁵ Ömer Eroğlu, *a.g.e.*, s. 109.

⁸⁶ Ahmet Fazıl Özsoylu, *a.g.e.*, s. 82.

⁸⁷ Özcan Dağdemir, *Türkiye'de 1960-1980 Müdahale Dönemi Ekonomileri: İktisat Politikaları ve Makro Ekonomik Göstergeler Açısından Bir Karşılaştırma*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Kasım 1999, S. 3, s. 125-126.

açığının sürekli artması ve bir türlü buna engel olunamaması 1958 yılından sonra bir takım sıkı ve/veya istikrar tedbirleri alınarak; büyük oranlı bir devalüasyon gerçekleştirilmiş olup ithalata da bazı kısıtlamalar getirilerek bu açık kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.⁸⁸

Bu dönemin sonunda ülkede ki sosyo-ekonomik gelişmeler ve mevcut durum neticesinde 27 Mayıs 1960'ta Türkiye Cumhuriyet tarihinde ki ilk askeri darbe gerçekleşmiştir. Birçok DP'li bu süreçte aralarında cumhurbaşkanı ve başbakan da olmak kaydıyla tutuklandı; hatta bazıları idama mahkum edilmiştir.

2.1.4. Planlı Kalkınma Dönemi (1960 - 1980)

27 Mayıs 1960'ta yapılan darbeden sonra Türkiye Cumhuriyetinde çok farklı ve önemli bir döneme girilmiştir. 1961'de darbe anayasası yürürlüğe girmiş ve yeni bir siyasal sürecin içine girilmiştir. Siyasal anlamda gerçekleşen bu büyük değişimlerin yanında ekonomik gelişmeler de yaşanmıştır. Darbeden sonra oluşturulan Milli Birlik Komitesi sorunlu bir ekonomi ile karşı karşıya kalmıştır. Dış ticarete denge bozulmuş, altın ve döviz rezervleri azalmış sonuç olarakta borçlar ödemekte zorluklar yaşanmıştır. Milli Birlik Komitesi ise Türkiye'yi sağlam temellere dayanarak yeni bir oluşumun içine sokmak istemiştir. Bu amaçla da uzun vadede Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve kalkınma planlarının da temelleri de bu şekilde atılmıştır. 1961 Anayasası'nın 129. Maddesinde "ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma bir plana dayanır. Kalkınma çabaları bu plana göre yürütülür."⁸⁹ Maddesi uyarınca bundan sonra uygulanacak ekonomi politikaları hakkında bize bir takım ipuçları vermektedir.

⁸⁸ Abdullah Takım, *Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2012, c. 67, S. 2, s. 174-175.

⁸⁹ Ahmet Fazıl Özsoylu, *a.g.e.*, s. 111.

2.1.4.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1963 - 1967)

Türkiye Cumhuriyeti'nde modern ve planlı bir ekonomik kalkınmanın başlangıcı 1963 olarak kabul edilmektedir. Planlama da deneyim eksikliği ve kurumsal altyapısının olmayışı sebebiyle daha önce ki planlarda bu görülememektedir. 30 Eylül 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatının kurulması ve yeni hazırlanan 1961 Anayasasında DPT'ye planlama yapma görevinin verilmesi ile anayasal zemin çerçevesinde ki boşlukta doldurulmuş olmuştur. 1963 tarihinde Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı yürürlüğe girmiştir.⁹⁰

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, gelişmekte olan bir ülke konumunda bulunan Türkiye de mevcut hayat standardının ve refahın artırılması için uzun vadede planlı bir kalkınma ile buna ulaşılabilceğine inanılıyordu. Bunun için hedef ve kaynak ikilisini irdelemek gerekmektedir. Bu raporların hazırlanmasında bunun gerekliliği belirtilmiştir. Uzun vadede belirtilen hedeflere varabilmek için Türkiye de köklü yapısal değişimler yapılması gerekmektedir.⁹¹

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, kamu kesimi için “emredici” özel kesim içinse bir “yol gösterici” konumundadır. Kamu kesiminde yasalar nezdinde uygulama gerçekleşmiş olup; özel sektör içinse ise teşvik edilmiştir. Bu, o yıllarda kamu kesiminin faaliyet alanının özel sektöre göre daha geniş olduğundan dolayı uygulanacak yaptırım gücünün daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır.⁹²

Tarımın ekonomi içinde ki payı Cumhuriyet tarihi boyunca ilk defa %30'ların altına düşmüş, hizmetler sektörü ise %50 üzerinde bir oranda gerçekleşmiştir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında sanayi sektörü ise %20 üzerine çıkarak bir ilki başarmıştır. Büyüme de ise hedef %7 iken gerçekleşen büyüme oranı %6.6 olarak gerçekleştirmiştir.⁹³

Bu dönem içerisinde Türkiye Cumhuriyeti dış ticarete sürekli olarak açık vermiştir. İhracatta yavaş ve sürekli bir artış görülürken, ithalatta ciddi dalgalanmalar

⁹⁰ Levent Köseahyaoğlu, *Dış Ticaret ve Rekabet Gücü 1923-2011*, Alter Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 71.

⁹¹ Abdullah Takım, *Türkiye'de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları*, Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Dergisi, Ocak-Haziran 2011, S. 160, s. 156.

⁹² https://dumludag.files.wordpress.com/2013/09/ozdemir_planlama.pdf, (01.04.2017).

⁹³ Levent Köseahyaoğlu, *a.g.e.*, s. 77.

yaşanmıştır. 1963 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %53.5 seviyelerindeyken, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın son dönemi olan 1967 yılında ise bu oran %76 seviyesine çıkmıştır. Yapılan ihracat içerisinde tarımın payı ise yaklaşık olarak %75 civarında gerçekleşmiştir. Enflasyon oranı ise %5.3 gibi düşük seviyelerde görülmektedir. Özetle bu kalkınma planı döneminde hedeflere ulaşılmış görülmektedir.⁹⁴

Türkiye'nin beş yıl içerisinde net finansman açığı 11,3 milyar liradır. Yıllık dış ticaret açığı yaklaşık 2,2 milyar liradır. Yalnız bu dış ticaret açığının gayrisafi milli hasılaya oranı 1963 yılında %4,1'den, 1967 yılında ise % 2,8'e düşmüştür.⁹⁵

2.1.4.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1967 - 1972)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının, bağımsız ve medeni bir seviyede, demokratik ve karma ekonomik yapı içerisinde insanlık onuruna yakışır bir seviyeye ulaştırmak gayesi içerisinde. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının ana hedefi milli geliri yüzde kırk civarında artırmaktır.⁹⁶ Bu da bize Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ki kalkınma ve büyümeyi sürdürmekte kararlı olduğu göstermektedir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemin başbakanı Süleyman Demirel tarafından, 1967 ile 1972 arası dönemi kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planından farkı makroekonomik değerleri büyüme hızına bağlı olarak ele alınacak olmasıdır. Bir diğer önemli husus, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında sanayi, ulaştırma ve turizm sektörlerinde ağırlık verileceği ve buna göre politikalar uygulanacağı beklentisi oluşmuştur. Sanayiye bu dönemde ağırlık verilmesinin en önemli nedeni gerekli olan ekonomik kalkınmayı ve büyümeyi bu sektör aracılığıyla sağlanacağına inanılmasından dolayıdır. GSMH'yi artıracak olan imalat sanayisindeki firmalara, yatırım yapmaları ve ihracat yapabilmeleri içinde bazı teşvikler ve imtiyazlar sağlanmıştır.⁹⁷

⁹⁴ Ahmet Şahinöz, *a.g.e.*, s. 19.

⁹⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınma Planı Birinci Beş Yıllık (1963-1967)*, Ocak 1963, s. 123.

⁹⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)*, Ocak 1968, s. 2.

⁹⁷ Yasin Çoban, *Türkiye Ekonomisi*, İkinci Sayfa Yayınevi, 2014, s. 79-80.

12 Ekim 1969 yılında Türkiye’de genel seçimler gerçekleştirilmiştir ve Süleyman Demirel’in partisi mecliste çoğunluğu sağlayarak iktidarda kalmayı başarmıştır. Fakat Demirel Hükümeti İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının ilk iki yılında ağırlıklı olarak kısa vadeli popülist politikalar uygulamıştır. Tamamen oy getirisi düşünülerek yapılan bu politikalar uzun vadede Türkiye’yi ekonomik anlamda darboğazın içine sürüklemiştir. Bu dönemde uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikası neticesinde de ülke de döviz girişi kısıtlı olmasından dolayı döviz kıtlığı yaşanmasına neden olmuştur. Artan ekonomik, siyasi ve sosyal huzursuzluklar sebebiyle 1971 yılında askeri güçler Demirel Hükümetini görevinden uzaklaştırmıştır.⁹⁸

Bu dönemde dünya ekonomisini vuran durgunluk, Türkiye’de de etkisini göstermiş ve etkisi altına almıştır. Popülist politikalar aracılığıyla kısa bir zamanda gelir artışı sağlayan ancak ekonomide ki mevcut yapısal problemleri önemsemeyen borçlanma ile büyüme sürdürülmeye çalışılmış ancak ekonomi durma noktasına gelmiştir.⁹⁹ Bunda bu dönemin başında yaşanan petrol krizi büyük rol oynamaktadır. Bu krizden dolayı ara ürünlerin girdi ve enerji fiyatlarında artış gözlenmiştir. Dolayısıyla sanayi sektörü bu krizden büyük hasar almıştır.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında hedeflenen büyüme yine yüzde 7 olarak belirlenmiş ancak gerçekleşen yüzde 7.2 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemin sonunda hizmetler sektörü yüzde 50 seviyesine ulaşmış; tarımda ki durum ise önceki dönemlerde olduğu gibi düşüş sürmektedir. Ayrıca ihracat 1971 yılında ilk kez 1 milyar dolar seviyesinin üzerine çıkarak bir rekor kırmıştır. Dış ticaret açığı ise yükselerek devam etmiştir. Genel olarak ise İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında hedeflenen büyümede daha fazla bir büyüme yakalanmış ve ihracatta tarihte ilk kez 1 milyar dolar seviyesini geçmiştir.¹⁰⁰

2.1.4.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1973 - 1977)

İthal ikameci sanayileşme politikasının iyice hissedildiği bu dönemde Türkiye Ekonomisi etkin bir şekilde üretim ve ara malı üreten sanayi sektörü, kendi sınırları

⁹⁸ Ahmet Şahinöz, *Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz*, İmaj Yayınevi, 2001, s. 20.

⁹⁹ Özcan Dağdemir, *a.g.m.*, s. 128.

¹⁰⁰ Levent Köseahyaoglu, *a.g.e.*, s. 74-77.

içinde yapmaya çalışmış ve kamu sektörünü buna öncü kılmıştır. Öte yandan ithal mallarına kota ve tarife ile sınırlandırma getirerek ulusal sanayi korunmaya çalışılmıştır.¹⁰¹

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, mevcut ekonomik yapıda ki köklü değişikliklerle beraber, sanayinin geliştirilmesi ve dolayısıyla da milli gelirin artırılması hedeflenmiştir. Bu plandan sonra Türkiye de koalisyon hükümetleri yüzünden planların uygulanmasında bazı güçlükler ortaya çıkmıştır.¹⁰² Bu da uygulanmak istenen yapısal dönüşümleri ve reformları geciktirmiştir ve amaçlarından saptırmıştır.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, hem ülke sınırları içerisinde hem de dış konjonktürde çok büyük siyasi sorunlarla karşı karşıya kalınmıştır. 1973 yılında yeniden baş gösteren Araplar ile İsrail arasındaki savaş nedeniyle, ham petrol fiyatı 2.5 dolardan yılsonunda 11.6 dolara yükseltmiştir. Dünya piyasalarında tüm dengeleri değiştiren bu olayın Türkiye'ye yansması ağır olmuştur. Türkiye petrol ithal eden bir ülke olduğundan ödemelerde yaşanan artış sebebiyle, dış açıklarında yaklaşık üç kat bir artış görülmüştür. Türkiye bu dış ticarete yaşanan krizi aşmaya çalışırken, Kıbrıs'ta faşist bir Rum darbe yaptı ve Kıbrıslı Türklere karşı bir takım olumsuz girişimlerde bulunmuştur. Bunun üzerine Türkiye, 20 Temmuz 1974 ve 16 Ağustos 1974 yıllarında Kıbrıs'a asker çıkartarak bugünkü Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin siyasi sınırlarını çizmiş olmuştur.¹⁰³

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında ihracat ile ilgili önemli bir takım düzenlemeler getirilmiştir. Bir ürünün ihraç edilebilmesi için öncelikle ülke içindeki pazarın taleplerini karşılayacaktır. Bu şekilde hem kalite hem de maliyet için yurtdışı da dahil istenilen düzeye gelinecektir. Dolayısıyla hem ihracat yapılıp hem de ithal ikameci politikalar birlikte izlenebilecektir. İhracatın arttırılması için dış Pazar geliştirme yardımı, vergi iadesi gibi bazı teşvikler verilmesi bu kalkınma planı döneminde uygulanacak politikalar arasında yer almaktadır.¹⁰⁴

¹⁰¹ Erinç Yeldan, *a.g.e.*, 2013, s. 38.

¹⁰² Abdullah Takım, *a.g.m.*, 2011, s. 156-157.

¹⁰³ Ahmet Şahinöz, *a.g.e.*, s. 22.

¹⁰⁴ Cihan Dura, *Türkiye Ekonomisi*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1991, s. 207.

Bu dönemde Türkiye ekonomik anlamda da büyük sorunlarla karşılaşmıştır. 1977 yılında ithalat artarken ihracatın azalması, döviz kıtlığına neden olmuştur. İhracatın azalmasında dış ekonomik sorunların yanında, TL'nin aşırı değerlenmesi ve işçi dövizlerinin azalması da diğer sorunlar arasındadır. Gerçekleştirilen devalüasyonlar enflasyon seviyesinin altında olduğu için TL'deki değerlenme aşılamamıştır. Hal böyleyken Türkiye büyük bir dış borç sorunu ile karşı karşıya gelmiş ve IMF'den kredi desteği almak istemişse de siyasi ve ekonomik belirsizlikler ile yaşanan bunalımdan dolayı yeteri kadar kredi sağlanamamıştır.¹⁰⁵

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında büyüme oranı hedefi % 7.4, gerçekleşen büyüme oranı ise %6,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde aşırı değerlenen dolar karşısında TL için birçok kez devalüasyonlar yapılmıştır. İhracat artarken ithalatın da artması dış ticaret açığının gittikçe büyümesine neden olmuştur.¹⁰⁶

2.1.4.4. Kriz Yılları (1973 - 1979)

Türkiye de 1958 yılında görülen ekonomik krizin bir benzeri 1970'li yıllarda yaşanmıştır. 1970-1973 yılları arasında Türkiye piyasalarını serbestleştirmişse de etkisi fazla uzun sürmemiştir. Öyle ki 1973 yılında görülen birinci petrol krizi dünya piyasalarında dengeleri alt üst etmiş ve stagflasyon olarak adlandırılan ekonomide durgunluk olarak bilinen bir süreç yaşanmıştır. Bu krizle beraber petrol ihraç eden ülkelerden petrol ithal eden ülkelere doğru bir kaynak transferi gerçekleşmiştir. Türkiye ise kısa vadeli dış borçlarla birlikte ithalat yapmış ve bir süre bu şekilde büyümeyi devam ettirebilmiştir. Yalnız bu durum 1977 yılında artık kısa vadeli borçlarını ödeyemez duruma gelindiğinde aynı 1958 yılında görüldüğü üzere, 1978 yılında kriz patlak vermiş ve IMF ile kredi anlaşmaları yapılmak zorunda kalınmıştır.¹⁰⁷

1973 yılı uluslararası ekonomi anlamında önemli bir gelişme yaşanmıştır. Bu gelişme petrol fiyatlarında yaşanan çok büyük artışlar ile birlikte uluslararası

¹⁰⁵ Lerzan Özkale, *Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85. Yılında Türkiye Ekonomisi*, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi Yayınları, 2008, s. 362.

¹⁰⁶ Levent Kösekahyaoglu, *a.g.e.*, s. 74-77.

¹⁰⁷ Gülten Kazgan, *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 173.

piyasaları alt üst etmiştir. 1973 petrol krizinin esası Amerika Birleşik Devletlerinin 1970'lerde ucuz petroller nedeniyle yeni rafineri açmaması sonucu petrolde bir kıtlık yaşanmasından dolayıdır.¹⁰⁸

Küreselleşen dünya da sürekli olarak artmakta olan üretim hacmi ve ticaret yetmişlerden itibaren petrol fiyatlarında büyük bir artış yaşanacağı gerçeğini de beraberinde getirmiştir. 1973 yılında gerçekleşen petrol krizi daha sonra yaşanacak olan 1979 petrol krizinde olduğu gibi gelişmiş ülkelerin alternatif enerji üretme çabalarını artırmıştır. Kriz yıllarında enflasyon ve işsizlik sorunlarının da aynı anda yaşanması ülkeleri ekonomi politikaları anlamında çok zor durumda bırakmaktaydı. Bu zamana kadar Keynes'in ekonomi politikaları uygulanmış olsa da bu krizlerle birlikte Keynes'in politikaları tartışmaya açılmıştır.¹⁰⁹

1973 ve 1974 yıllarında yaşanan petrol şokları ile birlikte batıda görülen yüksek enflasyon, dış ticarete bozulmalara ve ödemeler bilançosunda ki makasın açılmasına neden olmuştur. Uygulanmakta olan döviz kuru politikalarıyla, Türk Lirası'nda yaşanan aşırı değerlenmeye önlem alınamamıştır. Tedbir olarak, ithalatta ki gerekli politikalar aracılığıyla, kur baskı altına alınmaya çalışılmış ve döviz kuru üzerindeki kontroller artırılmıştır. Ekonomide ve ithalatta hızlı bir ivme kazanılmış ve 1970'li yıllarda artmakta olan ödemeler bilançosu açığı, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının bitimi ile birlikte artık devam ettirilemez bir boyuta ulaşmış ve 1978 yılında ekonomi çok ağır bir ekonomik bunalımın içerisine sürüklenmiştir. Sanayi sektörü dövizde yaşanan gelişmelerin ardından, ekonomik olarak ciddi üretim sorunlarıyla karşı karşıya bırakılmış ve üretimdeki azalma enflasyonda çok ani yükselişlere sebep olmuştur. Sanayi sektöründe ki maliyetlerinde arttığı yüksek enflasyon çerçevesinde ekonomik büyüme negatif olmuştur. 1978-1980 yıllarında yaşanan kriz, sanayileşme ve uygulanan iktisat politikaları açısından önemli bir sürecin başlangıcıdır.¹¹⁰

Bu dönemde Türkiye ekonomisinde ithalat önlenemez bir boyuta ulaşmış ve petrol ithalatında artışlar görülmüştür. 1970 ile 1973 yılları arasında otomotiv

¹⁰⁸ Taner Timur, *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*, İmge Kitabevi Yayınları, 2000, s. 13.

¹⁰⁹ Jacques Adda, *a.g.e.*, s. 183.

¹¹⁰ Erdem Hepaktan, *Türkiye'nin Dönüşüm Sürecinde Dış Ticaret Politikaları*, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, 20-22 Şubat 2008, s. 2.

sanayisinde ciddi artışlar kaydedilmiştir. Araba sayısı 3.7 binden 46.9 bine, kamyon sayısı 6.1 binden 11.7 bine yükselmiştir. Buna bağlı olarakta enerji tüketimi artmış ve araç sayısındaki artışa bağlı olarak petrol ve türev ürünlerinin oranı da %34.4'ten %44.8 gibi bir orana yükselmiştir. Dünya piyasalarında petrol kıtlığı yaşanırken Türkiye'nin petrol ithalatı 10.8 milyon tondan 17.7 milyon tona yükselmiştir.¹¹¹

Kriz dönemine ilişkin veriler incelendiğinde, krizin tüm sektörlerde tahrip etkisi açıkça görülmektedir. 1977 yılında yüzde 27,2 seviyesinde gerçekleşen sermaye tasarrufunun bu dönemin sonunda yüzde 21,5 seviyesine gerilediği, 1977 yılında yüksek tasarruf oranı sayesinde sanayi sektöründe yüzde 6,6 gibi yüksek bir büyüme trendi yakaladığını yalnız bu trendin 1979 yılına gelindiğinde kaybolduğunu görmek mümkündür.¹¹²

1978 ve 1979 yıllarında artan ekonomik bunalımlar ile hızla artan bir enflasyonun yanında, olayın siyasal boyutlara da ulaşması kaçınılmazdır. Sokak çatışmalarının üniversitelere taşınması, artan terör eylemleri, siyasi partiler arasında yükselen gerilimler ve IMF ile olan görüşmeler siyasal boyutu oluşturmuştur.¹¹³

Döviz karşısında değersizleşen TL için, Türkiye Cumhuriyeti bu dönemin sonuna doğru birçok devalüasyon yapmak zorunda kalmıştır. 21 Eylül 1977'de yüzde 9,1; 1 Mart 1978'de yüzde 23; 10 Haziran 1979'da yüzde 43,7'dir. 1970lerin başında kur 9 TL iken, dönemin sonuna gelindiğinde kur 35 TL'ye ulaşmıştır.¹¹⁴

¹¹¹ Gülten Kazgan, *a.g.e.*, 2005, s. 175.

¹¹² Ali Eşiyok, *a.g.m.*, s. 16.

¹¹³ Gülten Kazgan, *a.g.e.*, 2005, s. 192.

¹¹⁴ Levent Kösekahyaoğlu, *a.g.e.*, s. 78.

2.2. 1980 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİNE GENEL BAKIŞ

1980 yılına kadar dünyadaki gelişmekte olan ülkelerin çoğunda görüldüğü üzere Türkiye’de de ekonomi politikası olarak ithal ikameci sanayileşme politikası uygulanmıştır. Fakat 1970 yılının sonlarına doğru ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarda yaşanan olumsuz gelişmeler ve bunların neden olduğu sosyo-ekonomik sorunlar, artık Türkiye’nin yapısal reformların sağlanması gerektiği ve bu sorunların artık yaşanmaması için bir dizi tedbirler alınması düşünülmüştür. Bu sebeple 24 Ocak 1980’de uygulanan bir takım kararlarla Türkiye ekonomisi dış dünya ile etkileşim başlatmış, ticaretin önündeki tüm engeller kaldırılmış ve ekonomi tamamen dış dünyaya açık hale gelmiştir.¹¹⁵

24 Ocak Kararları olarak bilinen ekonomik tedbirler Turgut Özal döneminde hayata geçirilmiştir. Bu kararları dış menşeli kuruluşların zorlamasıyla ve/veya dış borçların artık başa çıkılamaz seviyelere gelmesi neticesinde ve tamamen ülke ekonomisine döviz kazandırmak amacıyla yürürlüğe girdirilmiştir. Bu ekonomide bazı yaptırımlar uygulatan, hem ekonomik hem siyasi hayatı doğrudan etkileyen bir takım tedbir kararlarıdır.¹¹⁶

24 Ocak 1980 kararlarının alınmasıyla birlikte Türkiye ekonomisinde ihracata dayalı, tamamen dışa açık bir ekonomik sanayileşme programının uygulanması hayata geçirilmiştir. Birçok yeni uygulama ile birlikte ülkenin içinde bulunduğu dar boğazdan çıkması umuluyordu. Ama hem 1980 öncesi hem de 1980 sonrası uygulanmaya çalışılan yeni ekonomi programı ve yöntemleri pek başarılı olamamıştır. Bunun en önemli sebebi ise Türkiye’nin sanayileşmesini tamamlayamamış olması ve gerekli olan finans desteğinin olmamasıdır.¹¹⁷

Küreselleşme sürecinde olan dışa açık bir ekonomi olumlu etkiler yanında bazı olumsuzluklara da sebep olabilmekte ve ekonomi üzerinde artık iç dinamikler yanında dış etkenlere de bağlı olunmasından dolayı alınan kararları uygulamada bir

¹¹⁵ Zeynep Karaçor – Volkan Alptekin, *1980 Sonrası İstikrar Politikaları Işığında Türkiye Ekonomisinin Trend Analizi Yardımıyla Değerlendirilmesi*, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Konya, 2006, c. 6, S. 11, s. 307-308.

¹¹⁶ Gülten Kazgan, *Tanzimat’tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1999, s. 139.

¹¹⁷ Süreyya Yıldırım, *Türkiye’de 24 Ocak 1980 Öncesi ve Sonrası Sanayileşme ve Ekonomik Büyümeye Etkileri*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Haziran 2006, c. 7, S. 1, s. 3.

takım zorluklar meydana gelebilmektedir. Genellikle olumsuz yanlarının gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıktığı görülmektedir. Çünkü gerekli ekonomik alt yapının yani; yüksek enflasyon oranı, gelişmemiş bankacılık sistemi, yüksek faiz oranları ve siyasi belirsizlik gibi sorunlar olduğu sürece dışa açık bir ekonominin kazançlı çıkması pek mümkün görülememektedir.¹¹⁸ Türkiye de dış borçlarını ödemek için döviz kazanmak amacıyla ekonomisini dışa açık serbest piyasa ekonomisine geçmiştir. Küreselleşmenin sadece olumlu taraflarını gözlemleyen ve kazananlar arasında olmak için 24 Ocak Kararları alınmıştır.

2.2.1. 24 Ocak Kararları

Türkiye ekonomisinin mevcut durumunun giderek daha da kötüleşmesi ve aynı yapısal sorunların tekrardan yaşanması sonucunda Nisan 1978 ve Mart 1979 tarihlerinde birbirlerine çok benzeyen iki ayrı ekonomik istikrar paketi uygulamaya girmiştir. Bu istikrar paketlerinin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için mali kaynağa ihtiyaç olduğundan, IMF ile stand-by anlaşması kaçınılmaz bir hale getirmiştir. Yapılan bu anlaşmada kamuda istihdam edilen personel sayısının azaltılması, KİT ürünlerinin yapılan zamları ve TL için devalüasyon gibi ön koşullar yer almaktaydı.¹¹⁹

24 Ocak Kararları ile öncelikle enflasyonun denetim altına alınması, ödemeler bilançosu dengesini sağlanmaya çalışması esastır. Fakat bu amaçlara ulaşmaya çalışırken benimsenen temel yaklaşım, ekonominin yapısını ve işleyiş biçimini kökten değiştiren reform niteliğinde düzenlemelerdir.

24 Ocak Kararlarının ilk adımı istikrar programı özelliklerini içermekteydi ve 1980-1983 yılları arasında darbe rejiminin kontrolü altında gerçekleştirilmiştir. İkinci adım olarak ise ekonomide tam serbestliğe geçilmesi ve ithalatın önündeki engellerin tamamen kalkmasıdır. Bu ise darbe yönetiminin, yürütmeyi devrettiği 1983 yılından sonra gerçekleşmiştir. Son olarak üçüncü adım da TL'nin konvertibl olması ile

¹¹⁸ Aydan Kansu, *Döviz Kuru Sistemleri ve Döviz Krizleri*, Güncel Yayıncılık, 2006, s. 158.

¹¹⁹ Mevlüt Karabıçak, *Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2000, c. 5, S. 2, s. 55.

küreselleşme sürecinin hızlanması olarak 1980'lerin sonuna doğru program tamamlanmış olacaktır.¹²⁰

24 Ocak 1980 kararları, 16880 sayılı resmi gazetede yayınlanarak hayata geçirilmiştir. Bu kararların başlıcaları şunlardır:¹²¹

- %32,7 oranında devalüasyon yapılarak, döviz kuru için günlük kur uygulamasına geçilecek,
- Devletin ekonomi üzerindeki ağırlığını azaltan tedbirler alınmış, KİT'lerde uygulamakta olan tarım ürünleri için destekleme alımları belirli bir limitle sınırlandırılmış,
- Enerji ve ulaştırma sektörleri dışında olan alanlarda sübvansiyonlar kesilmiş,
- Dış ticaretin önündeki engeller kaldırılmış ve ülkeye doğrudan yabancı yatırımlar için bazı tavizler ve teşvikler getirilmiş,
- İthalat dereceli olarak serbestleştirilmiş; ihracat, düşük faizli kredi olanakları, ürün imalatı yapan ihracatçılara ithal edilen mallarda gümrük kolaylığı sağlanmış, bu amaçla katma değerli ürünlerin ihraç edilmesi öngörülmüştür.

Alınan bu kararlardan önce uygulanmakta olan sanayileşme politikalarında ithal ikameci sanayileşme politikasından tamamen vazgeçilmiştir. Artık uygulanmak istenen sanayi politikası tamamen ihracata yönelik bir sanayileşme politikasıdır. Bu politikanın en önemli kriterlerinden biri, düşük maliyetle beraber katma değeri yüksek ürün üreterek küresel anlamda bir rekabet gücü elde edebilmektir. Dolayısıyla artık firmalar üretimlerini planlarken hem iç talebi hem de dış talebi beraber düşünmek zorundadırlar.¹²²

24 Ocak kararlarının bir diğer boyutu ihracata yönelik sanayileşme sürecine girilmesidir. Sanayi mallarının ihraç edilmesi ile döviz girdisi elde edilmek istenmiştir. Ancak dünya piyasalarında yaşanan olumsuz gelişmeler ile devlet

¹²⁰ Gülten Kazgan, *a.g.e.*, 1999, s. 146.

¹²¹ Hayrettin Tüleykan – Selçuk Bayramoğlu, *Türkiye'de 24 Ocak Kararları ile Başlayan Finansal Serbestleşmenin Günüümüz İktisadi ve Mali Yapısına Yansımaları*, International Journal of Social Science Doi Number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3361>, Sonbahar II, 2016, S. 44, s. 405.

¹²² Süreyya Yıldırım, *a.g.m.*, s. 12-13.

korumasının bu dönemde kaldırılması Türkiye'ye pahalıya mal olmuştur. Bu sebeple Türkiye artan dış ticaret hacminin çoğunluğunu tüketim malları ithalatı oluştururken, kaynaklarının çoğunu dışarıya transfer ediyordu.¹²³

Söz konusu tedbirlerle birlikte, dış ticarete bir artış meydana gelmiş, ihracat yavaştan sanayi ürünlerine doğru yönelmeye başlamış, yabancı sermayenin girişinde ciddi hareketlenmeler yaşanmış, dolayısıyla da ödemeler dengesinde bir iyileşme görülmüş ve imalat sanayinin kapasitesi artmıştır.

24 Ocak 1980 kararlarının bahsedilen tüm olumlu sonuçlarına rağmen, genel olarak öngörülen duruma gelememiştir. Ekonomik tedbirlerin esasını oluşturan, devletin ekonomi üzerinde ki etkinliğinin azalacağı öngörüsü, serbest piyasa ekonomisine rağmen gerçekleşmemiştir. Kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesinde de tahmin edilen düzeye erişilememesi ve artan kamu harcamalarının önlenememesi neticesinde merkez bankasından borçlanmaya gidilmesi tek çare olarak görülmüştür. Bu dönemde başlayan borcun borçla kapanması geleneği ve gelirlerin faize verilmesi sonucu ekonomi kriz olgusu ile karşı karşıya kalmıştır.¹²⁴

2.2.1.1. 24 Ocak Kararlarının Nedenleri

1973 yılında gerçekleşen birinci petrol krizi tüm küresel piyasalarda olduğu gibi Türkiye Ekonomisi üzerinde de büyük tahripler bırakmıştır. Türkiye üretim için gerekli olan enerji kaynağı olan petrolü ithal eden bir ülke konumunda bulunmaktadır. Bu vesileyle birinci petrol krizinden fazlasıyla etkilenmiş ve dış borç yükünü artık ödeyemeyecek duruma gelinmiştir. Kısa vadeli borçlanmalarla dış borç yükü kapatılmak istenmişse de bu borçlanmalar dış borç yükünü daha da artmasına neden olmuştur ve 1978 yılına kadar borçlarını erteleyebilmiştir. Fakat sürekli borçlanma yoluna gidilmesi ve ihracatın bir türlü gerekli olan seviyeye çıkamaması sonucunda ekonomide bir takım tedbirlerin alınması kaçınılmaz bir hal almıştır.¹²⁵

¹²³ Gülten Kazgan, *a.g.e.*, 2005, s. 196.

¹²⁴ Zeynep Karaçor, *a.g.m.*, 2006, s. 309.

¹²⁵ İlker Parasız, *Türkiye Ekonomisi: 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1998, s. 196.

Türkiye'nin daha önceleri uygulamaya çalıştığı ekonomik tedbirlerden sonra özellikle de 1970 yıllarının başlarında boy gösteren petrol krizleri, ihracatın ithalatı karşılayamaması, enflasyonun önlenemez yükselişi ve tüm bunlara ek olarak ülkede yaşanan iç siyasi kriz ve bunalımlar karşısında mevcut hükümet bazı tedbirler almak zorunda kalmıştır.

Türkiye tüm bu mevcut sorunlarının çaresini hep uluslararası kurum ve kuruluşlarda aramıştır. Bu kuruluşların başlıcaları IMF ve Dünya Bankasıdır. Bu dönemde göreve gelen koalisyon hükümetleri bu sorunlara çare olamamış ve ülke 1977 yılının Şubat ayında döviz transferlerinin yapılamamasıyla ekonomik darboğaza doğru sürüklenmiştir. Bu olumsuz ekonomik şartlar altında sorunlar her geçen gün biraz daha artmış ve Türkiye her yerden mali kaynak arayışına girerek borçlanmak istemiş ve her fırsatta ekonomik ve sosyal hayat üzerinde yapılması öngörülen bazı maddelerde diretilmiştir. Enflasyonun hızının yavaşlatılması için sıkı para politikası uygulanmasını ve KİT'lerde ki ücret artışlarına bir çözüm bulmasını ve her fırsatta ülke parasının değerini düşürme gibi genel birtakım çözümler ve\veya dikteler sunulmuştur.¹²⁶

2.2.1.2. 24 Ocak Kararlarının Amaçları

24 Ocak 1980 kararlarının temel amacı 1970'ler boyunca bir türlü yükselişinin önüne geçilemeyen enflasyon ve dış ödemelerde yaşanan sıkıntılardan dolayı ödemeler bilançosunda ki açıkların artmasıdır. Türkiye dışa açılarak bu açıkları yapacağı ihracatla azaltacak ve kaynak sorunu çözülmüş olacaktır. Bu kaynakla da enerjide yaşanan sorunlar nedeniyle bir türlü üretim yapamayan sanayi tekrardan canlandırılmış olacaktır. Dolayısıyla istihdamla birlikte üretimde sağlanacak katma değer ekonominin büyümesini sağlayacaktır. Tüm bunlar içinse 1960'lı yıllardan itibaren ekonomi politikası olarak uygulanan ithal ikameci politika yerini ihracata dayalı sanayileşmeye bırakacaktır.¹²⁷

24 Ocak Kararlarının en temel amaçlarından biri dış borçlar yüzünden sürekli açıklar veren ödemeler dengesinin iyileştirilmesi idi. Bu amaca uygun olarak

¹²⁶ Nurcan Yıldırım, *24 Ocak 1980 Kararları ve Sosyal Yaşama Etkisi*, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2012, Kilis, s. 43-44.

¹²⁷ Ahmet Fazıl Özsoylu, *a.g.e.*, s. 152.

büyüyeabilen ve bunu devam ettirebilen dışa dönük bir politika amaçlanmıştır. Diğer temel amaçlar ise devletin ekonomiye müdahalesinin sınırlandırılması, ihracatı artıracak politikaların belirlenmesi, doğrudan yabancı sermaye girişinin teşvik edilmesi, daraltıcı para politikasının uygulanması il TL fiyatının oluşmasının serbest piyasaya bırakılmasıdır.¹²⁸

24 Ocak Kararlarının en önemli amaçlarından biri de faiz oranının serbest piyasaya bırakılması ve reel faiz uygulanmasına geçilmesi hususundadır. 1 Temmuz 1980 yılından sonra bir müddet faiz haddi piyasaya bırakılmıştır. Bankaların kredi faiz oranlarını ve vadeli mevduat hesaplarına verdikleri faiz oranını kendileri belirlemeleri istenmiştir. Yalnız ülkede ki mevcut bankaların sanayi üretiminin çoğunluğunu sağlayan holdingler arasında sıkı bir ilişki olduğundan dolayı bu sistem sürdürülememiştir ve 1983 yılında bankalar sıkı bir gözlem altına alınmıştır. En son 1983'te ki kararlarla birlikte faiz oranlarını belirleme yetkisi TCMB'ye verilmiştir.¹²⁹

24 Ocak 1980 yılında mevcut hükümet ekonomide radikal reformlar yapacak bir ekonomik program yürürlüğe koymuştur. Daha önce uygulanmaya çalışılan ekonomi programları hep kısa vadede amaçlara sahiptir ancak bu programda ise uzun vadeli amaçlar da mevcuttur. Devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılması, özel sektör için piyasa ekonomisine geçilmesi ve fiyatlar genel düzeyinin kontrol altına alınması gibi birçok amaç listelenmiştir. Bunlar: ¹³⁰

- Ekonomik kriz ve bunalımdan çıkılması,
- Sürekli artan fiyatlar genel düzeyinin azaltılması ve artık belirli istikrara bağlanması,
- Dış ödemede yaşanan büyük ödeme güçlüklerinin ortadan kaldırılması,
- Büyümede sürekli bir artışın sağlanması,
- Mevcut ithal ikameci sanayi politikasından, ihracata dönük bir sanayileşme politikasına geçilmesi.

¹²⁸ Lerzan Özkale, *a.g.e.*, s. 363.

¹²⁹ Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi Yayınları, 2006, s. 196.

¹³⁰ Nurcan Yıldırım, *a.g.t.*, s. 52.

Bu amaçlanan maddelerin her biri uygulanmaya başladıktan sonra belirli başarılar sağlansa da belirli ivme ve ilerleme kaydedilse de istikrarlı bir şekilde uygulanamamış ve başarıdan uzak kalınmıştır. Ve en nihayetinde ekonomi 1988 yılında bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Bu yaşanan kriz öncekilerden farklı özellikte olduğu görülmektedir. Çünkü hem üretim düşüyor hem de fiyatlar genel düzeyi sürekli yükseliyordu. Yatırımlar ile ücretler azalırken tüketim ile faiz oranları artmıştır. Bu esnada kamu açık verirken cari dengede fazla verilmiştir. Bu krizin sebebi ekonomide önce bolluk yaşanması sonra birden durgunlaşıp büyüme sürecine devam edilmesi olarak değerlendirilebilmektedir.¹³¹

2.2.1.3. 24 Ocak Kararlarının Sonuçları

24 Ocak Kararları ile Türkiye Ekonomisi üzerinde köklü birçok yapısal anlamda dönüşüm sağlanmış, dışa açılıp dünya ekonomileriyle bütünlük oluşturulması hedeflenmiş ve bu nedenle de ekonomi dışa açık hale getirilmiştir. Bu karar sonrasında 1 Dolar 47 TL'den 70 TL'ye yükseltilmiş ve Türk Lirası yaklaşık olarak %49 oranında devalüasyona uğratılmıştır. Bu devalüasyonu yüksek faiz oranları takip etmiştir. Bu kararların amacında ise dış kaynakların yani yabancı sermayenin özendirilerek ülke sınırları içerisine çekilmeye çalışılmıştır.¹³²

24 Ocak Kararları ile kapalı ve korunan bir ekonomiden, açık ve ihracata dayalı bir ekonomik yapıya geçiş, yapılacak yatırımlarla birlikte uluslararası piyasalarda rekabet edebilecek güce gelecek bir yapı oluşturulmak amaçlanmaktaydı. Fakat bu yapısal reformlar için gerekli altyapı ve destek oluşturulamamıştır. İhracatın artmasını sağlayacak bir sanayileşme politikası ve teknolojiyi teşvik edici politikalar uygulanamamıştır. Verilen sübvansiyonlar ve teşvikler belirli sektörlerde belirli miktarlarda kalmıştır. Dolayısıyla öngörülen bazı hedefler gerçekleştirilememiştir.¹³³

Ekonomide 24 Ocak Kararları başlangıçta olumlu karşılanmış ve ilk zamanlarda başarılı neticeler elde edilmiştir. İhracatta hızlı bir yükseliş gözlenmiş ve ihracatın içindeki sanayi ürünlerinin payında da belirli bir artış sağlanmıştır. İhracatta ki artışlar neticesinde tabii olarak ülkeye giren dövizler sayesinde ödemeler

¹³¹ Rıdvan Karluk, *Türkiye Ekonomisi*, Beta Yayınları, 2014, s. 524.

¹³² Mevlüt Karabıçak, *a.g.m.*, 2000, s. 55-56.

¹³³ Ahmet Fazıl Özsoylu, *a.g.e.*, s. 175.

bilançosunda ki makas küçülmüş ve yaşanan döviz darboğazı sorunu ilk etapta çözülmüştür. Rakamlarla yaşanan gelişmeleri ifade etmek gerekirse; 1980 yılında yapılan toplam ihracat tutarımız 2.910 milyar dolarken, 1990 yılına gelindiğinde bu rakam 12.959 milyar dolara yükselmiştir. İhracatta yaşanan bu önemli gelişmelerin yanında ithalata kısıtlayıcı engellerin de kaldırılmasıyla ithalatta da ciddi artışlar meydana gelmiştir. Rakamlarla ifade etmek gerekirse; 1980 yılında yapılan toplam ithalat 7.909 milyar dolar iken bu rakam 1990 yılına gelindiğinde 22.302 milyar dolara yükselmiştir.¹³⁴

24 Ocak Kararlarının ardından yaşanan döviz bolluğu ve ödemeler dengesindeki olumlu gelişmeler, ithalattaki yükseliş, gerçekleştirilen üretimin azalmasına; kamusal alandaki ağır işleyişin sonlanmaması ile özelleştirmenin yeterli seviyede yapılamaması gibi nedenlerden dolayı başarılı olamamıştır ve dış ticaret açığında ki artış tekrar baş göstermiştir.¹³⁵

Sonuçlar genel olarak toparlamak gerekirse, ilk yıllarda ihracat hızla artmış ve sanayi ürünleri bu artışta büyük öneme sahiptir. İhracatta ki artış döviz gelirlerinde artışa ve en nihayetinde de ödemeler dengesi üzerindeki açıklar azalmıştır. Ödemeler dengesinin azalmasında işçi dövizleri ve artan turizm gelirleri sayesinde olduğu göz ardı edilmemelidir. Dışa açılma ile birlikte uluslararası kurum ve kuruluşlardan ihracatı artırmak için belirli miktarlarda krediler alınmış ve enerji ihtiyacında bu krediler kullanılmış ve ekonomide atıl kapasiteler de üretime açılmıştır. Kısa bir süre içerisinde kara borsa ürünler ve kuyruklar ortandan kalmış dolayısıyla ülkede bolluk yaşanmıştır.¹³⁶

2.2.2. 5 Nisan Kararları

1993 yılında Türkiye’de cari açığın kapanması için iç borçlanma yoluna gidilmesi sonucu bütçede denge bozulmuş ve açık meydana gelmiştir. Dönemin hükümeti tarafından bütçe dengesinin tekrardan sağlanması amacıyla önlemler alınmıştır. Aynı dönemde hükümet faizlerin artmasını önlemek ve döviz kurunda yaşanan dalgalanmaların yaşanmaması için Hazine ihalelerini iptal etmiştir. Bunun

¹³⁴ TÜİK.

¹³⁵ Mevlüt Karabıçak, *a.g.m.*, 2000, s. 56.

¹³⁶ Rıdvan Karluk, *a.g.e.*, s. 523.

sonucunda uluslararası alanda kredi derecelendirme kuruluşları Türkiye'nin kredi notunda azalmaya gitmişler ve yatırım yapılması riskli ülke grubuna getirmişlerdir.¹³⁷

Türkiye ekonomisinde reform niteliğinde değişimler yapan 24 Ocak kararlarından sonra yapılan en büyük değişiklik, 1990'dan sonra devletin finans açığını vergilerle karşılayamaması neticesinde iç borçlanma yoluyla temin etmeye çalışması ve/veya kamu açıklarının önlenemez artışı nedeniyle yeni bir istikrar programı ortaya konulması zorunlu hale gelmiştir.¹³⁸ 5 Nisan 1994 yılında alınan kararlar 5 Nisan Kararları olarak adlandırılmaktadır ve bu döneme olağanüstü derecede ki KİT zararları damga vurmuştur.

2.2.2.1. 5 Nisan Kararlarının Nedenleri

24 Ocak 1980 Kararları alındıktan sonra başlangıçta Türkiye Ekonomisi üzerinde olumlu etkileri olmuştur. Ama 1986 yılından sonra giderek artan ve bir türlü önlenemeyen kamu açıklarının en önemli sebebi 24 Ocak Kararları ile başlayan reformların tam anlamıyla uygulanamamasından dolayıdır. Artan kamu kesimi harcamalarına karşın devletin yeterli düzeyde vergi toplayamaması ve akabinde iç borçlanma yoluna müracaat etmesi ve giderek devletin borcunun artması bütçe açıklarının temelini oluşturmuştur.¹³⁹

1990 yılından itibaren tüketimin artması ve ihracatın ithalatı karşılama oranının yetersizliği ile yapılan ithalatın tüketim ürünlerinden oluşması ve sürekli olarak artması, Türkiye'de ihracata ve dışa açık bir sanayi planı yerine, ithalata dayalı tamamen tüketime yönelik bir kalkınma planı seçmesine neden olmuştur. Bu modelin temelinde ise döviz fiyatlarının düşük tutulması ile yabancı sermayenin giriş çıkışına tam serbestlik getirilmiş olması ve böylece ülkeye sıcak para girişi yoluyla belirli bir kaynak girişi sağlanmak istenmiştir.¹⁴⁰

TL temel parasal görevlerini yitirmeye başlamıştır. Bu dönemde giderek artan ve önlenemez bir duruma gelen kamu açıkları oluşmuş, iç borçlanma ile kapatılmak

¹³⁷ Yasin Çoban, *a.g.e.*, s. 118.

¹³⁸ Levent Kösekaşyaoğlu, *a.g.e.*, s. 81.

¹³⁹ Ömer Eroğlu, *a.g.e.*, s. 311-312.

¹⁴⁰ <https://www.ekodialog.com/Makaleler/ekonomik-kriz-5-nisan-kararlari.html>, (07.04.2017).

istendiğinden iç borç faizleri oranları çok yüksek düzeylere ulaşmıştır. Böyle bir ortamda devlet yatırımları durdurmuş, özel sektör ise kaynaklarını üretim yapmak yerine faize ve ranta ayırmıştır.¹⁴¹

Türkiye de koalisyonların oluşturduğu hükümetler genellikle hep kısa ömürlü olmuş ve ekonomi üzerinde de oluşturulan hassas denge bozulmuştur. Siyasi istikrarsızlık neticesinde kur ve faiz oranları üzerinde bir baskı oluşmuştur. Ayrıca bu dönemde Güneydoğuda artan terör olayları ve bu olayları önleme için yapılan ekstra harcamalar bütçeyi olumsuz etkilemiştir. Tüm bu olanları rağmen 1993 yılına dek düşürülmeye çalışılan faiz oranları, kura da yansımış ve kur ile faiz oranları arasındaki hassas denge bozulmuştur ve sonuç olarak ekonomi krize doğru sürüklenmiştir. 1994 yılında iki kredi derecelendirme kuruluşu Türkiye'nin mevcut kredi notunu düşürme kararı aldığında yaklaşık 7 milyar dolar sıcak para ülkeden kaçmıştır.¹⁴²

2.2.2.2. 5 Nisan Kararlarının Amaçları

5 Nisan ekonomik kararlarının temelinde Türk Lirasının değerini artırmak, enflasyonu düşürmek ve ihracatı artırarak ekonomiyi sağlam temellere oturtmaktır. Bunlara ek olarak istikrar için bazı esas reformları ile kamusal disiplinde bir düzene girmesi amaçlanmıştır. Program çerçevesinde toplumun arasındaki gelir dağılımı farkının azaltılması ile birlikte refah düzeylerinin de artırılması öncelikler arasında yer almaktadır.¹⁴³

5 Nisan Kararlarının alınmasında ki önemli bir etken ise KİT'lerdir. Öyle ki Türkiye Ekonomisinin o dönemde yapısal sorunları arasında yer alan kamu açıklarının ortaya çıkmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Ayrıca kullanılan kaynakların daha verimli kullanılması, kurumsal bir teşkilatlanmanın oluşturulması ve teknolojiye ayak uydurulması gibi olumlu etkenler neticesinde KİT'lerin özelleştirilmesi hususunda birtakım kararlara imza atılmıştır. Bu sayede

¹⁴¹ Cengiz Aktaş, *5 Nisan 1994 Ekonomik İstikrar Programı Öncesi ve Sonrası İthalat Fonksiyonu Katsayılarının Değişip Değişmediğinin Belirlenmesi*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2000, c. 5, S. 2, s. 17.

¹⁴² Rıdvan Karluk, *a.g.e.*, s. 526.

¹⁴³ Ahmet Fazıl Özsoylu, *a.g.e.*, s. 188.

oluşturulacak kurumsal alt yapı, ekonomi üzerinde uygulanacak politikalardan yüksek verimlilik getirecektir.¹⁴⁴

5 Nisan Kararlarının bir diğer gayesi ise uluslararası piyasalarda kaybedilen güvenin yeniden kazanılması ve buna bağlı olarak döviz miktarında artış sağlanmasıdır. Kazanılan dövizler sayesinde ödemeler bilançosunda açılan makas yeniden kapatılmak esastır. En nihayetinde de ihracatla birlikte ekonomi üzerinde bir itici güç olması bakımından önem arz etmektedir.¹⁴⁵

5 Nisan Kararlarının temel olarak esasında devamlılık arz edecek bir büyüme politikası ile ekonomik ve siyasi istikrar ortamının oluşturulması arzu edilmiştir. Bunu sağlayabilmek içinse ekonomide gerekli altyapının oluşturulması ve kurumsallaşmanın kamusal alanda da olması ile mümkün görülmektedir. Genellikle kamu kurum ve kuruluşlarına ve özel sektöre mali yardımlar sağlayan bir devlet yerine, ekonomide bulunan tüm karar mekanizmalarına ekonomik ve sosyal dengeler göz önünde bulundurarak dengeleri sağlayabilmelidir. Bu sayede de ekonomide de uygulanacak politikalar toplumun tüm kesimi tarafından kabul edilmesi sağlanmalıdır.¹⁴⁶

2.2.2.3. 5 Nisan Kararlarının Sonuçları

5 Nisan ekonomik kararlarının alınmasının ardından uygulamadan sonra ilk yıllarda bazı pozitif gelişmeler yaşanmıştır. 1994 yılında bir önceki yıla göre azalan GSMH, 1995 yılından itibaren artan bir seyir izlemeye başlamıştır. %40 oranında yapılan devalüasyon neticesinde ihracatta artış buna bağlı olarakta ithalatta ki azalmadan dolayı dış ticaret açığı bir müddet azalma eğilimine girmiştir. Enflasyon ise %150 civarında iken 1995 yılından beri azalma eğilimi içerisine girmiştir. Kamu gelirlerini artırmaya yönelik olan uygulamaların etkileri sayesinde gelir artışı sağlanmış ve kamu açıkları bir miktarda da olsa azalmıştır.¹⁴⁷

Buna ek olarak 5 Nisan Kararları sonuçları bakımından başarısız ekonomi programlarının arasına girmiştir. Neredeyse hiçbir öngörülen hedefe ulaşamamıştır.

¹⁴⁴ Hüseyin Şahin, *a.g.e.*, s. 224.

¹⁴⁵ Ömer Eroğlu, *a.g.e.*, s. 316.

¹⁴⁶ Rıdvan Karluk, *a.g.e.*, s. 530.

¹⁴⁷ Ayşe Kaya, *Mali Sürdürülebilirlik: Teori ve Türkiye Uygulaması*, 2013, Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No: 292, s. 19.

Yapısal sorunlar olan enflasyon, işsizlik ve dış ticaret açıklarına herhangi bir çözüm getirememiştir. Gün geçtikçe ekonomi daha da kötüye gitmiştir. Kısmen de olsa kamu açıklarında bir azalma olmuştur. Program ilk yılında başarılı olmuş olsa da enflasyonda ki hedeflerin yanına bile varılamaması neticesinde program tam manasıyla hayata geçirilememiştir.¹⁴⁸

5 Nisan Ekonomik Kararlarının önemli neticelerinden bir tanesi ise IMF'ye tekrardan muhtaç duruma gelinmesidir. 1985 yılından itibaren IMF ekonomik ve siyasi hayatta görünmezken, 1994 yılında tekrardan ekonomik destek paketi alınmak zorunda kalınmıştır. Ekonomide artan döviz talebi, bankacılık alanında yaşanan yapısal bozukluklar ve bazı bankaların tasfiyesi neticesinde kararlar uygulanamamıştır. Ayrıca cumhuriyet tarihinin en büyük enflasyon rakamları ile faiz oranları bu dönemde görülmüştür.¹⁴⁹

2.2.3. Kalkınma Planları

1980 öncesi Türkiye Ekonomisinde makroekonomi denildiğinde akla ilk gelenler dış ticaret ile kamu gelir ve kamu giderleri idi. Çünkü 1980 öncesinde dışa açık bir ekonomiden söz etmek oldukça zordur. Ancak 1980 yılından itibaren dışa açılma ile birlikte artık yeni makroekonomik göstergelerde ifade edilmeye başlamıştır. Bunun yanında artık istenilen hedeflere ulaşmak için sadece ekonomik etkenler değil; siyasi, sosyal ve dış dünyadaki dalgalanmalarda ve\veya değişimlerde etkili olacaktır. Bu da 1980 sonrasında ekonomide daha çok dalgalanmalar yaşanmasına neden olmuştur.¹⁵⁰

2.2.3.1. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1979 - 1983)

Üçüncü kalkınma planının son yılında -1977- mevcut hükümet dördüncü kalkınma planı için çalışmalara başlamıştır. Ama hükümet yılsonunda görevi bırakmıştır. Mevzuat gereğince dördüncü kalkınma planı 1 Ocak 1978'de yürürlüğe girmesi gerekiyor iken bunun yerine hükümet kurulması için çaba sarf ediliyordu. Bu yüzden yeni hükümet bir yıllık geçiş programı hazırlayıp yürürlüğe koymuş ve

¹⁴⁸ Ahmet Fazıl Özsoylu, *a.g.e.*, s. 192.

¹⁴⁹ Rıdvan Karluk, *a.g.e.*, s. 534.

¹⁵⁰ Nur Dilbaz Alacahan, *1980 Sonrası Türkiye'de Kalkınma Planlarındaki Ekonomik Hedeflerin Gerçekleşme Düzeyleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2008, S. 1, s. 21.

sonrasında dördüncü kalkınma planı için çalışmalara başlanmıştır. Bu planı hazırlayan hükümet daha planın bir yılı dolmadan Kasım 1979'da görevden ayrılmak durumunda bırakılmıştır. Yeniden hükümetin başına geçen Süleyman Demirel başbakanlık müsteşarlığına da Turgut Özal'ı getirmiştir. Bu ikili 24 Ocak Kararlarını hazırlamışlardır. Ancak yine bir yıl olmadan mevcut hükümet görevden 12 Eylül 1980 darbesiyle uzaklaştırılmıştır. En nihayetinde görev değişiklikleri sebebiyle planın uygulanabilirliği ortadan kalkmıştır. Sonra ki hükümetlerde kendi iktisadi ve sosyal politikalarını belirlemişlerdir.¹⁵¹ Bu kötü tablonun ardından plandan beklenti ülkenin mevcut durumundan kurtarmasını beklemişlerdir.

Hedeflenen tarihten bir yıl gecikmeyle başlayabilen dördüncü beş yıllık kalkınma planında tarımın büyüme hızı diğer planlara nazaran daha yüksek öngörülmüştür. Bunun nedeni yaşanan ekonomik krizin sektörler arasından en fazla etkilediği alanın sanayi olmasından dolayıdır. Dolayısıyla tarım alanına yönelme ve bu sayede tarımla birlikte ekonomide bir ivme kazanma hedeflenmiştir. Ama ne yazık ki ülke içinde yaşanan siyasi ve sosyal bunalımlar zamanına denk geldiği için planlanan hedefler gerçekleştirilememiştir. Bu dönemde hedeflenen büyüme oranı %8 gibi çok yüksek bir büyüme oranı hedeflenirken, gerçekleşen büyüme oranı %2 seviyelerinde kalmıştır. Bu kalkınma planında iki önemli olayın da etkisi büyüktür. Bu olaylardan birincisi 24 Ocak 1980'de ki istikrar tedbirleridir. İkincisi ise 1980 askeri darbesidir.¹⁵² Böyle bir ortamda kalkınma planının uygulanması ve başarılı olması imkansız olmuştur.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi başlarında ithal ikameci sanayileşme politikası yoğun bir şekilde yönelmiş olmasına karşın, artık bu sanayileşme politikasının miladını doldurduğu görülmektedir. Bu yüzden sanayileşme stratejisi ihracata dayalı sanayileşme politikasına doğru kaymıştır. Öyle ki ihracatı artırılması, ihraç ürünlerinin çeşitliliğinin artırılması, ihraç edilecek sanayi ürünlerinin payının artırılması ve dış piyasalarda yerel firmaların rekabet edebilmesi

¹⁵¹ <http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/dorduncu-bes-yillik-kalkinma-donemi.html>, (23.09.2016).

¹⁵² https://dumludag.files.wordpress.com/2013/09/ozdemir_planlama.pdf, (20.05.2017).

amacıyla, kredi kullandırımı, vergi iadesi, ucuz hammadde sağlanması ve yurtdışında depolama hizmetlerinin sağlanması gibi birtakım kolaylıklar getirilmiştir.¹⁵³

2.2.3.2. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1985 - 1989)

Türkiye’de darbeden sonra yapılan ilk genel seçimde Turgut Özal’ın kurduğu Anavatan Partisi seçimleri kazanmıştır. 1983’ün Aralık ayında göreve başlayan Özal Hükümeti, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı için bir geçiş programı ayarlamışlardır. Normalde 1984 yılının Ocak ayında yürürlüğe girmesi gereken plan, Özal Hükümetinin hem zaman kazanmak hem de kendi hükümetinin hazırlayacağı bir program olması sebebiyle bir yıl gecikmeli uygulamaya koyulabilmiştir. Bu dönemde ilk kez bir iktidar partisi kendi hazırladığı bir programı kesinti ve engel olmaksızın uygulamaya imkanı olabilmiştir. Ayrıca Özal Hükümeti, programla birlikte iki temel yapısal soruna yöneleceklerini belirtmişlerdir. Bunlar, enflasyon ve cari işlemler açığıdır.¹⁵⁴

Beşinci kalkınma planı dışa açılma ve ihracatı artırma konusuna öncelik verilmesi, kamu müdahalelerinin en aza indirilmesi ile birlikte liberal politikayla birlikte yabancı sermayenin teşvik edilmesi neticesinde yatırımların artırılmasını ve yerel gelir farklılıklarının ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Tüm bu ülke ekonomisini büyüme yolunda emin adımlarla götürecek olan amaçlar neticesinde enflasyon kontrol altına alınacak ve üretim faktörlerinin atıl kalmaması esas alınmıştır.¹⁵⁵

Verimlilik, ihracat artışı ve tarımda iyileşmeye öncelik veren bir program içerisinde sanayinin etkinliğinin artırılması ile beraber ekonomik ve sosyal alanda ilerleme ve gelişme temel hedef haline gelmiştir. Mevcut üretim yapısı dış ticarete göre düzenlenmiş ve buna uygun politikalarla birlikte dış ticarete bir artış sağlanması öngörülmüştür. İhracatı teşvik politikaları beraberinde ithalatın önünde ki korunma oranlarını da azaltmıştır. Diğer planlara nazaran bu planda özel sektörün kamu kesiminden daha fazla ekonomi de etkinlik göstermesi varsayılmıştır. Bu

¹⁵³ Cihan Dura, *a.g.e.*, s. 207.

¹⁵⁴ Ahmet Şahinöz, *a.g.e.*, s. 28.

¹⁵⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989*, 1974, s. 1-2.

hedefler neticesinde Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında GSMH'nin ortalama %6,3'lük bir büyüme hızını yakalayacağı tahmin edilmiştir.¹⁵⁶

Bu dönemde özellikle de 1988-1989 yıllarında büyüme hızındaki düşüşün en önemli faktörleri, yaşanan hızlı fiyat artışları neticesinde üretimde gerçekleşen durgunluk ile aşırı kurak geçen mevsimler sonucu tarımda ki düşük üretim kapasitedir. Aynı dönemde kamu fiyatlarında düzenlemelere gidilmiş ve kamusal yatırım miktarlarında azalmalara gidilmiştir. Özel kesimde bu mevcut durumdan olumsuz bir şekilde etkilenmiştir.¹⁵⁷

2.2.3.3. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1990 - 1994)

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planının ilk maddesinde; Türk ulusunun refah seviyesini artırmak ve ekonomisini rekabete açık hale getirmek; bunun için de temel yapısal sorunların belirli bir çözüme kavuşturulması, özgür ve güvenli bir yapıda devletin gelişmesi, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planın esas gayesidir. Dengeli ve planlı bir kalkınma süreci içerisinde milli gelirde ki dağılımın tabana yayılmasını sağlamak, artık yapısal bir sorun haline gelen işsizliği ve bölgesel gelir farklarını azaltmak, planın başlıca hedeflerindendir.¹⁵⁸ Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında bu temel amaçlarla hazırlanmıştır ve ilk yılında dünyada ki ekonomik ve politik dengelerde sorunlar yaşanmıştır. 1991 yılında ki büyümenin yavaşlamasının nedeni Körfez Savaşının olumsuz etkilerinden dolayıdır.

1990 yılında yeni bir beş yıllık kalkınma planı hazırlanmıştır. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 'Temel Amaçlar ve Politikalar' ve 'açık toplum ve rekabete açık ekonomi' başlıkları altında Türk milletinin yaşam standartlarını artırıp, refah seviyesini yükseltmeyi temel hedefleri arasına girmiştir. Bu belirtilen temel hedeflere ek olarak istikrarlı ve kararlı bir kalkınma amacına yönelik, işsizliği azaltmak, bölgesel gelişmişlik farklarını en aza indirmek ve en nihayetinde ise milli geliri artırmaktır.¹⁵⁹

¹⁵⁶ https://dumludag.files.wordpress.com/2013/09/ozdemir_planlama.pdf, (20.05.2017).

¹⁵⁷ Yasin Çoban, *a.g.e.*, s. 90.

¹⁵⁸ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı*, s. 1.

¹⁵⁹ https://dumludag.files.wordpress.com/2013/09/ozdemir_planlama.pdf, (20.05.2017).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde yaşanan Körfez Savaşı ile beraber dünya ekonomik ve siyasi bunalımlar yüzünden bir takım sorunlarla uğraşmıştır. Böyle bir ortamda bankalar siyasi dengenin bozulmasından ve siyasi belirsizlikten dolayı kredi kullandırımı için faiz oranlarını artırmışlar ve bunun sonucunda da mevcut kredi kullandırımı ve/veya kullanımı azalmıştır. ¹⁶⁰ Sonuç olarak üretim azalmış ve dünya ticaret hacminde bir düşüş yaşanmıştır.

1990 yılından itibaren artık köklü sorunlar olarak geçen Türk Lirasının değerlendirilmesi, yüksek enflasyon ve faiz oranlarının çok yüksek olmasından dolayı tamamen spekülasyon amaçlı sıcak para girişleri yaşanmış ve döviz rezervlerinde bir artış yaşanmıştır. Artan döviz miktarı dış borç ve faiz ödemelerinin TL olarak karşılığını azalttığından ödemeler bilançosunda açılan makas yapay olarak azaltılmıştır. Dolayısıyla dış borç ödeme gücü artmış gibi olduğundan dışarıdan kaynak sağlamak kolaylaşmıştır. Siyasiler de bütçe açıklarını bu kolay borçlanma yoluyla kapatmaya çalışmışlardır. Bu borçlanma sonucunda ise dış borçlarda kabarma yaşanmış ve bunu takiben faiz ödemelerinde ki artışla yeniden borçlanma zorunluluk haline gelmiştir. Esasında kamu açıklarının finansmanı için iç tasarruflar, vergiler ve kaynak artırımı yerine; popülist politikalarla tamamen sıcak para temelinde ekonomi politikaları izlenmiştir. ¹⁶¹

2.2.3.4. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1996 - 2000)

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında; çağdaş değerlere sahip, hukukun üstünlüğü ile demokratik bir toplumsal yapıya sahip, liberal politikalar eşliğinde mal ve hizmet piyasasında daima üreten ve pazarlayabilen bir ekonomik ve siyasi küreselleşmeye doğru gidilen yapı oluşturulmak istenmiştir. Bir yıllık geçiş programı ile başlayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı koalisyon hükümeti tarafından hazırlanmış ve yürürlüğe girdirilmiştir. ¹⁶²

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planına 1994 yılında yaşanan ekonomik krizin olumsuz etkileri ile girilmiştir. Bu krizin en temel özelliği yaşananların artık yapısal sorunlara dönüşmesidir. Özel sektöre kredi sağlayan yabancı menşeli bankalara

¹⁶⁰ Nur Dilbaz Alacahan, *a.g.m.*, s. 22.

¹⁶¹ Ahmet Fazıl Özsoylu, *a.g.e.*, s. 184.

¹⁶² <http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/yedinci-bes-yillik-kalkinma-plani.html>, (01.05.2017).

devletin kefil olması ve devletin ödenmeyen kredileri ödemeye mahkum olmasıdır. Ayrıca bankalarda yaşanan panik havası için TMSF yoluyla, bankalara mevduat garantörlüğü verilmesidir. 1990'lı yıllarda banka sayısında yaşanan artış ve buna bağlı olarak batan bankaların getirdikleri mali yük neticesinde yaşanan krizin en önemli nedenleri arasındadır. Kamu borç stokunda yaşanan açığın giderek büyümesi 1990'larda hem krizlerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir hem de krizlerin artık bir diğer krizden daha büyük sorunlara yol açtığı görülmüştür.¹⁶³

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, büyümenin %5.5 ila 7.1 arasında olacağı tahmin edilmiştir. Ancak kalkınma planının sonucunda gerçekleşen büyüme hızı %3.8 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye ekonomisi gittikçe artan sermaye hareketlerinde yaşanan hızlı dalgalanmaların etkisiyle, 1999 yılında ekonomide bir küçülme meydana gelmiştir.¹⁶⁴

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında belirlenen hedeflerin uzağında kalınmıştır. Önceki dönemlerden gelen ekonomik sorunlarla birlikte yaşanan dalgalanmalar bu dönemde de devam etmiş ve önlenememiştir. Tabi ki bu plan yıllarında Türkiye de gerçekleşen 1999 depremini de göz önüne alıp o şekilde değerlendirmekte fayda vardır. Öyle ki bu depremin, Türkiye ekonomisini %6.4 oranında bir küçülmesine neden olmuştur.¹⁶⁵

2.2.3.5. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (2001 - 2005)

1 Ocak 1996 yılında yürürlüğe giren AB ile Türkiye arasında imzalanan Gümrük Birliği anlaşması, 17 Ağustos 1999'ta meydana depremin etkileri, artık yapısal bir sorun haline gelen enflasyonun önüne geçilememesi gibi ekonomi üzerinde doğrudan etkiye sahip bazı etkenler baskı oluşturmaktadır. Tüm bu etkenler neticesinde GSMH yaklaşık %6 civarında daralmıştır. Ekonomi de kötü gidişatı durdurmak, yeniden pozitif büyüme rakamlarına ulaşp, enflasyonu artık istenilen seviyelere getirmek için bu plan hazırlanmıştır.¹⁶⁶

¹⁶³ Gülten Kazgan, *a.g.e.*, 2005, s. 12.

¹⁶⁴ Nur Dilbaz Alacahan, *a.g.m.*, s. 25.

¹⁶⁵ https://dumludag.files.wordpress.com/2013/09/ozdemir_planlama.pdf, (20.05.2017).

¹⁶⁶ Ahmet Fazıl Özsoylu, *a.g.e.*, s. 265.

Fakat Türkiye Ekonomisinin 1980’de ki 24 Ocak Kararlarında, 1994’te finansal krizlerin olduğu 5 Nisan Kararlarında, 1999 yılında Marmara Depreminde ve Kasım 2000 ile Şubat 2001 yıllarında yaşanan krizler haricinde genellikle dalgalı bir büyüme sürdürülmüştür. Bu yıllarda negatif bir büyüme ile ekonomi daralmıştır.¹⁶⁷

Türkiye ekonomisi artık yapısal bir probleme dönüşen kamu açıkları, yüksek enflasyon ve dalgalı büyüme ile istikrarsız görünümünü sürdürmüştür. Türkiye ekonomisinin bu makro dengelerinde yaşanan olumsuzluklar artık sürdürülemez bir noktaya gelmiştir ve kapsamlı bir programın uygulanmaya konulması zorunlu hale gelmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda bir program 2000 yılı başında uygulanmaya çalışılmıştır. Hazırlanan bu program IMF tarafından stand-by anlaşması ile de desteklenmiştir. Ancak Türkiye tarihinin en kötü krizlerinden Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri bu programları uygulanamaz hale getirmiştir.¹⁶⁸

2000 yılının ilk yarısında faiz oranlarında hızlı bir düşüş olmuş ve hazine bonolarına bu düşüş yansımıştır ve TL’de aşırı bir değerlenme olmuştur. Bu esnada TL darlığında olan bankaların hesaplarını kapatma çabalarına neden olmuştur. Bankaların döviz alımına girişmesi Merkez Bankasının döviz rezervini 5.5 milyar dolar azaltmıştır. IMF’nin 7.5 milyar dolarlık yardımıyla birlikte rezervlerdeki açık bu şekilde önlenmiş ve dövizin fiyatının artmasının da önüne geçilmiştir.¹⁶⁹

2000 yılında uygulanan bu kur politikasıyla TL değerlenmiş ve dış rekabet gücünün azalmasına ve dış rekabete dayanamayan birçok firma kapanmış dolayısıyla işsizlik sayısında da bir artışa neden olmuştur. Ancak Ocak-Nisan 2001 döneminde döviz fiyatlarının %75 civarında ki ciddi artışı ithalat ürünleri fiyatlarının da artmasından dolayı maliyet enflasyonu olarak geri dönmüş ve yine ihracatta ki olası rekabet gücünü azaltmıştır.¹⁷⁰

Kasım 2000 yılında ki krizinden sadece üç ay sonra Şubat 2001 de Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasında gerçekleşen siyasi krizle birlikte bir kez daha dövize olumsuz yönde etkilenmiştir ve bu olaydan dört gün sonra Merkez

¹⁶⁷ Levent Kösekahyaoğlu, *a.g.e.*, s. 86.

¹⁶⁸ Nur Dilbaz Alacahan, *a.g.m.*, s. 27.

¹⁶⁹ Gülten Kazgan, *a.g.e.*, 2005, s. 240.

¹⁷⁰ <http://www.ekodialog.com/Makaleler/22-kasim-2000-likidite-krizi.html>, (09.04.2017).

Bankası'nın kaybı 5 milyar dolardan fazla olmuştur. Dövizde ki dalgalanmadan dolayı Merkez Bankası, IMF'nin önerisi ile dalgalı kura geçmek zorunda bırakılmıştır.¹⁷¹

2.2.3.6. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (2007 - 2013)

21. Yüzyıl başlarında güçlü bir devletin olmazsa olmazı olan ekonomik ve siyasi güç için üretken ve rekabete hazır bir özel sektör, sağlam temellere oturtulmuş bir ekonomik yapı, sosyal devlet anlayışının hakim olduğu, hukukun üstünlüğünün kabul edildiği ve denetlemenin çok iyi yapıldığı bir yapı son derece önem teşkil etmektedir. Ekonomik faktörlerin bütün çabalarını devletten rant koparmaya değil tamamen dış dünya pazarında rekabet edebilecek bir konuma gelmesi öncelikler arasındadır. Bu amaçla siyasiler ekonomik aktörlere, ekonomik aktörlerde siyasilere ve politikalarına saygıda bulunmaları temel amaçlardandır.¹⁷²

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında sadece belirli bir alan için değil, toplum bütün kesimini kapsayacak şekilde tasarlanmıştır. Bu sayede özel kesim ile kamu kesimi arasında iletişime ve ortak hedefler arasında işbirliğine teşvik edilmiştir ve toplumun tüm kesiminin desteği sağlanarak birliğin tamamlanmasıyla ülke potansiyelini harekete geçilmesi öngörülmüştür. 2007 yılında plan uygulamaya konulduğunda, dünya piyasalarında baş gösteren ekonomik alandaki daralma sonucu mali anlamda zorluklar çeken Türkiye'yi de olumsuz etkilemiştir.¹⁷³

2008 yılının sonlarına doğru ortaya çıkan küresel ekonomide ki daralma Türkiye'de de etkisini göstermiş ve büyümeyi yavaşlatmıştır. Ekonomik krize alınan önlemler bütçeyi üzerinde de olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bütçe açıklarının sürekli hale gelmesi, makroekonomik hedeflerde bozulmaya yol açmıştır. Toplanan vergi gelirinin kamu açıklarını karşılayamaması, borçlanmaya odaklı bir ekonomik politika izlenmesine yol açmıştır.¹⁷⁴

¹⁷¹ Ayşe Kaya, *a.g.t.*, s. 23.

¹⁷² Ömer Eroğlu, *a.g.e.*, s. 383.

¹⁷³ Yasin Çoban, *a.g.e.*, s. 101.

¹⁷⁴ Ayşe Kaya, *a.g.t.*, s. 39.

2.2.3.7. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (2014 - 2018)

2014-2018 yıllarını kapsayan Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı ile Türkiye'nin yoksulluk ve düşük gelir seviyesi sorununu çözmüş olarak yüksek gelir grubunda bulunan ülkeler arasına girmiş olması hedeflenmektedir. Bu hedef içinde Türkiye'nin 2018 yılında GSYİH'nin 1.3 trilyon dolara çıkarılması, kişi başına düşen milli gelirin de 16 bin dolar seviyelerine çıkarılması ile işsizlik oranının yüzde 7.2 seviyelerine düşürülmesi, ihracatın 277 milyon dolara yükseltilmesi temel amaçlar arasında yer almaktadır. Büyüme performansının daha yüksek oranlarda olması ve büyümenin sürdürülebilir özellikte olması ile birlikte toplumun refahının da iyileştirilmesi de bu amaçlar arasındadır. Uzun vadeli kalkınma yapabilmek için temel yapısal dönüşümler ile refahı ve geliri artırmak istenmiştir. 2023 yılında GSYİH'nin 2 trilyon dolara ulaşması, kişi başına gelirin 25 bin dolar seviyelerinde olması, işsizlik oranının %5 civarlarına düşürülmesi ve ihracatın 500 milyar dolara çıkarılması ile ayrıca Türkiye de artık sürekli hale gelen enflasyonun tek hanelerde ve kalıcı olarak düşük seviyelerde kalması temel hedeflerdendir.¹⁷⁵

Bu hedefler doğrultusunda Türkiye ekonomisinin yapısal dönüşümünü tamamlayacağını ve gelişmiş ülkeler seviyesine gelip dünyanın en büyük on ekonomisi arasında yer almayı arzu etmektedir.

2.2.4. Kriz Yılları (1990 - 2008)

Türkiye Ekonomisi 1980 yılında devrim niteliğinde verdiği kararlarla birlikte artık dünyaya entegre olma yoluna girmiş ve küreselleşme uğruna dünyada yaşanacak en ufak bir olayın kendilerini de etkisi altına alacağı gerçeği kaçınılmaz görülmektedir. Nitekim 1980 yılından sonra kendi iç sorunlarına ek olarak dünyada yaşanan büyük krizler burada alt başlıklar halinde incelenecektir.

2.2.4.1. 1994 Krizi

1990 yılında gerçekleşen Körfez Savaşı ve 1991 yılında Türkiye de erken seçimin gerçekleştirilmesi sonucunda ekonomi politikalarının uygulanmasında aksaklıklar yaşanmıştır. 1991 yılında gerçekleşen erken seçimle birlikte kamusal

¹⁷⁵ http://www.tcma.org.tr/images/file/10_%20kalkinma%20plani%20ozeti.pdf, (09.04.2017).

genişleme yoluyla ürün alımı artırılmış ve ürünlerin fiyatlarında artışa sebep olmuştur. Ürün fiyatlarında yaşanan artış işçi ücretlerine de yansımış en nihayetinde de kamu açıklarının artmasına yol açmıştır. Körfez Savaşı sebebiyle de bireylerin bankadaki hesaplarından paraları çekmiş ve bankalar bu durumdan olumsuz etkilenmiştir ve sonuç olarak bankalar krize sürüklenmiştir. Ayrıca yapılan erken seçim neticesinde harcamalarda yaşanan artışlar sonucu TCMB'nin bunu karşılayamaması neticesinde hem faiz oranları hem de döviz kurlarında artışlar meydana gelmiştir. Faiz oranları ile döviz kuru arasındaki hassas denge 1993 yılına kadar sağlanmaya çalışılmış ancak başarılı olunamamıştır. Tüm bunlara ek olarak kredi derecelendirme kuruluşlarının Türkiye'nin kredi notunu düşürünce ülkeden sıcak para çıkışları yaşanmıştır ve ülke ekonomisi büyük bir krizin eşiğine gelmiştir.¹⁷⁶

1989 yılında TL'nin konvertibilite olması kararıyla ülkeye kısa süreli sermaye girişi sağlanmıştır. Sermaye girişiyle parasal genişleme enflasyonu artıracak olduğundan kamu kağıtlarında ki faiz oranlarını artırma zorunluluğu Türkiye'de bu dönemde yüksek faizler bir süre devam etmiştir. Ancak bu döviz bolluğu neticesinde TL'de aşırı değerlenme gerçekleşmiş ve ithalatta artışlara neden olmuştur. İhracatta ise azalmalar görülmüş ve yerli üreticiler ucuz girdi için ithalatı tercih ettiyse de bu durum pek uzun sürmemiştir. Çünkü bir süre sonra TL'nin hızlı değer kaybetmesi sonucu önemli bir krize girilmesine neden olmuştur.¹⁷⁷

Esasında 1994 krizinin nedeni, 1991 ila 1993 döneminde önlenemeyen kamu açıklarının kapatılması amacıyla tahvil ve bono satışlarının artmasından dolayıdır. Hükümetin faiz oranlarını düşürme politikası yüzünden bütçe açığının kapatılması için gerekli finansmanı sağlamada büyük sıkıntılar yaşanmıştır. Tahvil ve bono satışından dolayı bütçe açığının kapatılması kısa süre içerisinde gerçekleşmiştir. Tüm bu işlemler cari açığın ve bankalarda mevduatın azalması gibi olumsuz durumlarda olduğu için sorunlar daha da bir derinlik kazanmıştır.¹⁷⁸

TCMB'nin 1994 krizine müdahale etmesi için gerekli finansman rezervi olmadığından krizin etkileri gittikçe büyümüş ve yaygınlaşmıştır. Krizin etkileri tüm

¹⁷⁶ Rıdvan Karluk, *a.g.e.*, s. 525.

¹⁷⁷ Lerzan Özkale, *a.g.e.*, s. 365.

¹⁷⁸ Aydan Kansu, *a.g.e.*, s. 163.

finans ve bankacılık piyasasına sirayet etmiştir. Faiz oranlarını düşürme çabası ile döviz kurlarında yaşanan büyük dalgalanmalar sonucunda mali kriz bir tehdit olarak varlığını devam ettirmiştir.¹⁷⁹

Tüm bu gelişmelere rakamlarla örnek vermek gerekirse, 1994 yılının Ocak ayında 19.000 TL/USD olan döviz kuru, 1994 yılının Nisan ayında 38.000 TL/USD seviyelerine gelmiştir. Yalnızca üç ay sonra kur ikiye katlamıştır. Merkez Bankasının döviz rezervlerine gelince 1994 Ocak ayında milyar dolar civarındayken 1994 Nisan ayında 3 milyar dolar seviyelerine kadar düşmüştür.¹⁸⁰ Hal böyleyken 5 Nisan Kararları bu ortamda alınmak zorunda kalmıştır.

Sonuç olarak 1994 yılının ilk yarısında ekonomi de devalüasyon beklentisiyle oluşan likidite fazlası dövize doğru yol almıştır. Kura olan talep artmış ve serbest kur ile resmi kur arasındaki fark %23'ü aşmıştır. Bu beklentiler üzerine 26 Ocak 1994 yılında yaklaşık %14 oranında TL devalüe edilmiştir. Bu devalüasyonlar nisan ayına kadar devam etmiş ve TL'nin dört aylık sürede nominal olarak değer kaybı yaklaşık %172 gibi çok ciddi oranlara yükselmiştir. TL'nin döviz karşısında değersizleşmesi neticesinde bankalar da açıkları kapatmak için döviz talebini artırmış bu sebeple de Merkez Bankasının rezervlerinin erimesine neden olmuştur.¹⁸¹

2.2.4.2. Latin Amerika Krizi

1980'li yıllarda Güney Amerika kıtasındaki ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile finansal seviyeleri arasında büyük farklılıklar görülmektedir. Brezilya, Arjantin ve Şili gibi ülkelerin bankacılık sektörlerinde önemli dengesizlikler olduğu bilinmesine karşın Ekvator, Nikaragua ve Bolivya gibi ülkelere nazaran daha iyi durumda oldukları aşikardır. Ayrıca gelişmemiş ülke ekonomileri üzerinde büyük bir baskı olduğu da bilinmektedir. Bu finansal baskılar sonucu Latin Amerika ülkelerinde finansal boyutun daralmasına neden olmaktadır. Ayrıca Latin Amerika Ülkelerinin çoğunluğunda 1980 öncesinde borsa açılması siyasi engellemeler sonucu

¹⁷⁹ İlknur Sarıgedik, *1994-2001 Krizlerine Genel Bakış ve Kriz Yönetimi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Tezsiz Yüksek Lisans Dönem Projesi, Ankara, 2008, s. 9.

¹⁸⁰ http://www.ekodialog.com/Konular/1994_krizi.html, (20.05.2017).

¹⁸¹ Bülent Güloğlu - Ender Altunoğlu, *Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Ekim 2002, S. 27, s. 17.

geliştirilememiş ve bunun sonucunda hisse senetlerinin piyasada ki değeri istenilen seviyelere gelememiştir.¹⁸²

1980 yılından itibaren Türkiye'nin içerisine girdiği dışa açılma çabaları neticesinde karşılıklı bağımlılıklar artmış ve küresel piyasalarda yaşanan herhangi olumsuz bir durumdan büyük ölçüde etkilenmiştir. 1980'li yıllarda Latin Amerika da yaşanan kriz daha sonra 1997 yılında Güney Doğu Asya da baş gösteren kriz bir yıl sonra Rusya'ya geçmiştir. Yaşanan bu küresel krizler mevcut döviz rezervlerini eritmiştir. Uygulanan döviz kuru rejimine bağlı olarak ortaya çıkan cari açıklar ile ödeyemeyecekleri seviyede borç alan devletlerin ekonomisine spekülâtif amaçla giren sıcak para girişleri, ekonomide riski artıran faktörler arasındadır.¹⁸³

2.2.4.3. 1997 Güney Doğu Asya Krizi

Güney Doğu Asya ülkelerinde yaşanan kriz öncesinde ki döneme bakıldığında makroekonomik seviyede bir dengeden bahsetmek pek mümkün görülmemektedir. Temel olarak bankaların bol miktarda kredi desteği sağlaması sonucu özel kesimin bankalara olan borç miktarında artışlar yaşanmıştır. Bunun sonucunda yerel paralarında aşırı bir değerlenme oluşmuş ve bunun da cari işlemler açığını arttırdığı söylenebilmektedir. Gelişmiş ülkelerde faiz oranlarının düşük olması sonucunda gelişmekte olan ülkelere piyasa araçları vasıtasıyla yaşanan getirinin daha yüksek olabilmesi bu ülkelere sermaye girişlerini artırmıştır. Bir anda hızlanan sermaye çıkışlarını hisse senetlerinin değerinde düşüşler yaşanmasına ve yüksek oranlı devalüasyon yapılmasına yol açmıştır. Bu sebeplerle birlikte bu tablo ilk olarak Tayland'da görülmüş ve tüm Güney Doğu Asya Ülkelerine yansımıştır.¹⁸⁴

1990'lı yıllardan itibaren bankacılık ve finans sektörlerinin altyapılarının istenilen düzeyde iyileştirilememesi 1997 yılında büyük bir krizin oluşmasına sebep olmuştur. Bunlara ek olarak finans alanında ki karar mekanizmalarının da başarısızlıkları eklenince krizin etkileri büyümüştür. Ayrıca bankalar ve Asya'daki büyük şirketler arasında bulunan yakın ilişki sorumsuzca ve teminatsız krediler yüzünden krizin derecesini artıran bir diğer etkidir. Devletin batan bankalara

¹⁸² Bülent Güloğlu, *a.g.m.*, s. 5.

¹⁸³ Rıdvan Karluk, *a.g.e.*, s. 543.

¹⁸⁴ İlknur Sarıgedik, *a.g.t.*, s. 4.

kendini teminat göstereceğini belirtmesi üzerine bankalar da üzerlerinde herhangi bir baskı olmadan rahatça teminatsız, şartsız ve koşulsuz büyük şirketlere kredi desteği sağlamıştır. Sağlanan bu kredilerle birlikte özellikle Tayland ve Malezya da GSYİH da belirgin bir artış sağlanmıştır.¹⁸⁵

Tayland 1997 yılında cari açığın sürekli artmasından dolayı devalüasyon yapılmış ve kuru dalgalanmaya bırakılmışlardır. Tayland'ın en büyük sorunu kısa vadeli borçlanmalarla birlikte uzun vadeli yatırımlar için kullanmış olmasıdır. Finansman ihtiyacını dış borçlanmayla sağlayan Güney Doğu Asya Ülkeleri artan döviz ihtiyaçlarını bankalar aracılığıyla kapatmaya çalışmışlar ve bu hem ülkede ki rezervleri eritmiş hem de dış borçlanmayı artırmıştır. Hong Kong yatırımcıları ellerindeki hisse senetlerini teminat göstererek dışardaki bankalardan kredi istemiş ancak bu istek yanıtızsız kalmıştır. Bu hisse senetlerini ülke içindeki bankalarda dövizle değiştiren yatırımcıların artan döviz talebi neticesinde Hong Kong doları sadece bir haftada %23 oranında değer kaybetmiştir.¹⁸⁶

2.2.4.4. 1998 Rusya Krizi

1997 yılında Güney Doğu Asya Ülkelerinde görülen kriz daha sonra 1998 yılında önce Rusya daha sonra Latin Amerika ülkelerini de içerisine almış ve iki yılda küresel bir boyuta ulaşmıştır. Yatırımcılar küresel krizden yüzünden riskli ekonomilerden varlıklarını çekmiş ve daha az getiri sağlayan fakat güvenli gördükleri ekonomilere akın etmişlerdir. Sıcak para girişlerinin azalması sonucunda hem kaynak hem de finansman eksikliği çeken bu ülkeler ekonomik krizi yaşamaktan kurtulamamışlardır. İhracatı artırıp döviz girdisi hedefleyen ülke yönetimleri bu vesileyle rekabet ettikleri diğer ülkeleri de krizden kötü etkilenmesini ve krizin onlara da sıçramasına neden olmuşlardır. Ekonomik kriz yaşayan bu ülkeler IMF destekleri ve taleplerini kısımlarıyla birlikte cari açıkta azalma gerçekleştirmişlerdir. Buna rağmen Rusya'nın moratoryum ilan etmesinin önüne geçilememiştir. Yaşanan bu krizler bankacılık sektörünün ekonomide ne gibi bir öneme sahip olduğunu gözler önüne sermiştir. Çünkü 1997 ve 1998 yıllarında farklı

¹⁸⁵ Bülent Güloğlu, *a.g.m.*, s. 11.

¹⁸⁶ İlker Parasız, *a.g.e.*, 1998, s. 463-464.

coğrafyalarda yaşanan bu krizlerin gerçekleşmesinde bankacılık sektöründeki sistem bozuklukları ve gerekli altyapı eksikliğinden kaynaklanmaktadır.¹⁸⁷

Rusya’da yaşanan krizin sebepleri; ülkede ki artan bütçe açıkları, dış borçlanma yoluyla sağlanan mali kaynağın kısa vadeli olması ve ödenememesi, bankacılık sektöründeki mali ve altyapı eksiklikleri ile mali denetimsizlik gibi temel ekonomik problemler söylenebilmektedir. Rusya yönetiminin bu yapısal eksiklikleri gidermede yeteri kadar destek alamaması ve bu riskin altına girmek istememeleri yatmaktadır.¹⁸⁸

Asya ve Rusya da yaşanan krizler küreselleşen Türkiye’yi etkisi altına almıştır. Bu dönemde ki krizlerin ardından sanayi üretimi daralmış ve ihracatında azalmalar meydana gelmiştir. Türkiye’nin önemli ihraç ürünleri arasında yer alan tekstil, giyim ve deri sektörleri kriz nedeniyle büyük bir talep daralmasına yol açmıştır. Örneğin, 1998 yılında gerçekleşen ihracat yaklaşık %2.4’lük bir artış meydana gelmiştir. Ancak krizi derinden yaşayan Rusya ve Asya ülkelerine gerçekleştirilen ihracat sırasıyla yaklaşık olarak %34.5 ile %45.7 oranlarında bir düşüş yaşanmıştır. Tabi ki Asya ülkeleri ile Rusya’nın kendi ihracatlarını artırmak için devalüasyona başvurmaları sonucu Türkiye’yi de rekabet anlamında olumsuz etkilemiştir. Bu olumsuzlukları bertaraf etmek ve ihracatını artırmak için Türkiye Cumhuriyeti kaynaklarını Eximbank’a aktarmış ve bu kanal yoluyla yatırımcıların bu imkanlardan yararlanmasını arzu etmişlerdir.¹⁸⁹

2.2.4.5. Kasım 2000 – Şubat 2001 Krizleri

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerini kavrayabilmek için öncelikle 2000 yılında hayata geçirilen istikrar politikalarını incelemekte fayda görülmektedir. Ocak 2000 yılında yürürlüğe giren programın temel amacı artık Türkiye’nin yapısal bir sorunu haline gelen enflasyonu tek haneli rakamlara indirmektir. Enflasyonu düşürmekle de diğer makroekonomik değerlerde birleşme sağlanacağı ve istikrar ortamının devamlılığı sağlanacaktır. Bu istikrar politikalarıyla beraber üç yıllık ekonomi politikaları kamuoyu tarafına bildirilmiştir. Böylelikle ekonomide ki

¹⁸⁷ Rıdvan Karluk, *a.g.e.*, s. 544.

¹⁸⁸ İlknur Sarıgedik, *a.g.t.*, s. 5.

¹⁸⁹ Bülent Güloğlu, *a.g.m.*, s. 21.

belirsizlik ortadan kaldırılmış olacak ve politikaların etkinliği görülmüş olacaktır. Politikaların devamlılığını kamuoyunun hükümete güvenirliliği belirleyecektir. Aksi takdirde politikalarda tutarsızlık oluşması halinde hükümetin kredibilitesi kaybolacaktır.¹⁹⁰

Türkiye Ekonomisinde reel faiz oranlarının yüksek seviyelerde seyretmesi, enflasyon oranlarının bir türlü düşürülememesi ve ekonomide yaşanan daralmalar sebebiyle 2000 yılında bir takım istikrar kararları alınmasını kaçınılmaz kılmıştır. Yalnız bu kararların en göze çarpan noksanlığı enflasyon oranının ve döviz kurunun önceden belirlenmiş olmasıdır. Çünkü bu hem Merkez Bankasının hareket alanını daraltmış hem de ekonomiyi spekülative hareketlere açık hale getirmiştir. Örneğin sabit döviz kuru sistemi uygulamasıyla faiz oranlarının yüksek olması sonucu ülkede TL'ye sunulan faiz oranı ile kurda meydana gelen değerlenmeler neticesinde arada oluşan fark arbitraj gelirinin kazanılmasını sağlamıştır. Tüm bu gelişmelere ek olarak 2000 yılının Kasım ayında cari açığın artması ile yabancı sermayenin ülkeden çıkması ve artan döviz talebi sonucu piyasadan TL çekilmiş ve faiz oranları artmıştır. Bu yaşananlar ülkeyi 1994 yılından sonra yine bir diğer krizin ortasına atmıştır.¹⁹¹

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden önce Türkiye'de faaliyet gösteren bankalar özellikle de kamu bankaları, mali yapılarında bozulmalar meydana gelmiştir. Ülkede ki tarım sektörünün ve KOBİ'lerin desteklenmesi kamu bankaları aracılığıyla yapılırken zamanında ödenememesi, kurumsallaşma ve şubeleşme gibi birtakım sorunlar bu bankaların mali yapılarında olumsuz gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Buna ek olarak artan kaynak ihtiyacına paralel olarak kaynakların etkinliğinin sağlanamaması sonucu zorunluluk gereği kısa dönemde yüksek faizli oranlardan sağlanma yoluna gidilmiştir. Böyle bir ortamda bu iki krizin ana nedeni olan mali kırılganlığın en önemli sebepleri arasında yer almaktadır.¹⁹²

Kasım 2000 krizinin esas nedeni ekonomide artan likidite talebi ve bu talebe piyasa tarafından cevap verilememesi sonucunda önce faiz oranlarının daha sonra da döviz kurunun bir anda artmasıdır. Artan likidite ihtiyacı piyasadan sağlanamayınca

¹⁹⁰ Aydan Kansu, *a.g.e.*, s. 175.

¹⁹¹ Fatih Mangır, *Finansal Deregülasyonun Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2006, S. 16, s. 468.

¹⁹² Aydan Kansu, *a.g.e.*, s. 181.

IMF'den mali kaynak sağlanmış ve döviz kuru ve faiz oranlarındaki artış bir nebze olsa durdurulmuştur. Ama tabi ki krizin etkileri tamamen kaldırılmamış yalnızca ötelenmiş ve üzeri örtülmeye çalışılmıştır. Krizin daha da derin bir hal almaması bu amaçla sağlanmıştır. Şubat 2001 krizi ise Kasım 2000'de yaşanan krizin uzantısı şeklindedir. Kasım ayındaki krizde üzeri örtülmeye çalışılan sorunların yeniden gün yüzüne çıkması ile hükümet ve devlet arasında patlak veren kriz sonucu yaşanmıştır. Ayrıca ekonomideki faiz oranlarının ve kurların artmasına ve yeni bir krizin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bu krizin esas sebebinin yanında aslına ekonomide karar mekanizmasının siyasilerden bağımsız olmaması ve siyasi iradelerin istek ve arzularına göre davranılması göz ardı edilmemelidir.¹⁹³

Kasım 2000 krizi bankacılık sektörü ve mali yapıdan dolayı iken sadece dört ay sonra Şubat 2001'de döviz krizine dönüşmüş bu krizlere ikiz kriz olarak adlandırılmaktadır. Döviz krizi olarak özetlenen Şubat 2001 krizinde 2000 yılında alınan bir takım kararlar ortadan kalkmış ve TCMB yaklaşık olarak 6 milyar dolar rezervini kaybetmiştir. Gecelik faizler ortalama olarak %4000 gibi korkunç seviyelere kadar ulaşmıştır. Bu yaşananlar sonucu sabit kur uygulaması terkedilmiş ve kur dalgalanmaya bırakılmıştır. Ayrıca cari işlemler açığı da giderek artmış ve bu ekonomide büyük etkiler yaratmıştır. Bu krizler sonucunda Türkiye Ekonomisi yaklaşık %9 oranında daralmış ve kişi başına gelir ile milli gelir azalmış, işsizlik sayısı artmış ve enflasyon oranı %70'leri geçmiştir. İç ve dış borçlanmada da en yüksek seviyeler görülmüştür.¹⁹⁴

2.2.4.6. 2008 Küresel Krizi

2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizin temelini 2000'li yıllara kadar geri götürmek mümkündür. Öyle ki Türkiye, Asya ülkeleri ile Latin Amerika ülkelerinde gerçekleşen krizler neticesinde yaşanan dalgalanmalar küresel sistemde bir takım olumsuz gelişmeler meydana getirmiştir. Bu dönemin korkulan problemi ise resesyona girmek olmuştur. Küresel piyasanın resesyona girmemesi için bu piyasanın sac ayaklarından ABD'nin ekonomisinin sağlam temellerde yoluna devam

¹⁹³ Rıdvan Karluk, *a.g.e.*, s. 549.

¹⁹⁴ Zeynep Karaçor, *Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizini Öğrettikleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2006, S. 16, s. 388.

etmesi gerekmekteydi.¹⁹⁵ Nitekim konut kredisinde yaşanan olumsuzluklar neticesinde ABD ekonomisi 2008 yılında patlak vermiştir.

2007 yılının ortasından itibaren ABD’de konut piyasalarında yaşanan sorunlar, finansal piyasalar üzerinde büyük bir belirsizliğe yol açmıştır. Bu belirsizlik daha sonra yerini likidite sorununa bırakmış ve etkileri küresel piyasalara hızlı bir şekilde sirayet etmiştir ve sonuçta küresel bazda krizin temelleri atılmıştır. Bunun yanında faiz oranlarındaki dengesizlik, konut fiyatlarının artması ve likidite azlığından dolayı tüketici harcamalarında yaşanan azalmalarda diğer nedenler arasında yer almaktadır.¹⁹⁶

ABD’de artan tüketici kredileri ile konut kredileri ve kredi kartı ile sağlanan yapay bir gelir artışı sağlanmıştır. 2007’de ki kriz tamda bu yapay gelir artışı ile yaşanmıştır. Ayrıca 2001 yılındaki krizle de bağlantıları bulunmaktadır. Faiz oranlarının düşmesiyle birlikte mortgage kredilerinde büyük bir artış yaşanmıştır. Ancak 2004 yılında itibaren kademeli olarak artışa geçen faiz oranları 2002 de sadece %1 iken, 2005 sonunda %4.25, 2006 yılında ise %5.25 gibi yüksek bir orana çıkarılmıştır. Krizin ilk belirtileri de 2006 yılında görüldü ve mortgage kredilerinin geri ödenmesinde aksamalar yaşanmaya başlamıştır.¹⁹⁷

Türkiye ekonomisi 2008 yılının son döneminden itibaren küresel krizin etkilerini hissetmiş ve 2009 yılı da dahil bu dönemler küçülmüştür. Ayrıca küresel krizin etkileri Türkiye Ekonomisi üzerinde karşılaştırma yapılmak istenirse, Kasım 2000 ve Şubat 2001 yıllarında yaşanan krizlerin tersine reel sektörde yoğun bir şekilde gözlenmiştir. Hal böyleyken yatırım ve tüketim kararlarının ötelenmesine, talepteki azalma ile birlikte işsizliğin artmasına ve ekonominin daralması sonucu küçülmenin kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Küresel krizle beraber Türkiye’de bütün alanlarda etkisi hissedilmiştir. Kaldı ki finans sektörü likidite bolluğu sayesinde finansman sorunu yaşamamıştır.¹⁹⁸

¹⁹⁵ <http://www.ekodialog.com/Makaleler/2008-ekonomik-krizi-etkileri.html>, (22.05.2017).

¹⁹⁶ Yasin Çoban, *a.g.e.*, s. 167.

¹⁹⁷ Gülten Kazgan, *2008 Küresel Krizi: Nedenleri, Etik İlkeleri ve İktisat Eğitimi*, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni 2012/98, 2012, s. 3.

¹⁹⁸ Yasin Çoban, *a.g.e.*, s. 168.

Bu küresel krizin etkisi Türkiye’de 2008 yılının sonlarında etkisini göstermeye başlamıştır. Öyle ki Türkiye 2008 yılında sadece %0.7 oranında bir büyüme kaydedebilmiştir. Bir sonraki yıl ise krizin en çok etkilediği yıl olmuştur ve yaklaşık %4.7 oranında ekonomi küçülmüştür. Sonraki iki yıl ise Türkiye’nin krizden kurtulmaya çalıştığı yıllar olarak görülmektedir. 2010 yılında yaklaşık %9.2 büyüme oranı yakalanmış ve ekonomi düzelmeye başlamıştır. 2011 yılı ilk yarısında yüksek büyüme oranları ortalamaya da yansımış ve %8.8 olarak gerçekleşmiştir.¹⁹⁹

¹⁹⁹ Levent Kösekaşaoğlu, *a.g.e.*, s. 91.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİ’NİN 1980 SONRASI DURUMU,

TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET YAPISI, VERİLERİ VE

POLİTİKALARI

3.1. 1980 SONRASI DIŞ TİCARETİN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Türkiye’de 1980 yılında başlayan ekonomik ve siyasi politikalarda yaşanan dönüşüm neticesinde; serbest piyasa, dış ticaret, ihracat ve ithalat ile küreselleşme kavramları artık konuşulmaya başlamıştır. Bu kavramların her biri ayrı ayrı Türkiye Ekonomisi üzerinde büyük bir önem arz etmektedir. Bu bölümde dış ticaret ve dış ticaretin beraberinde getirdiği araçların ekonomide ki yeri ve önemi üzerinde durulacaktır.

3.1.1. Dış Ticaretin Türkiye Ekonomisindeki Yeri

Bir ülkede dış ticaret kavramının etkisini ve önemini belirtmek için bir takım ölçütler bulunmaktadır. Bunlarda ilki bir yılda yapılan ihracat ve ithalat toplamlarından oluşan dış ticaret hacminin, ülkede ki toplam üretim miktarının parasal karşılığı olan GSMH’ye olan oranıdır. Bu oranlara bakılarak ülkeler arasında karşılaştırma yapmak ve dış ticaretin etkisini değerlendirmek mümkündür. Ayrıca ihracat ve ithalat değerlerinin kişi başına indirgenmesiyle ve sanayi ürünlerinin yapılacak ihracatın içindeki payı da dış ticaret hakkında birtakım bilgiler vermektedir. Bütün bu oranlar ve rakamsal değerler ülkenin hangi seviyede dışa açık olduğunu ve küreselleşmenin etkisi değerlendirme yapılabilir. ²⁰⁰

1980 yılından sonra Türkiye’nin tamamen dışa açılmasıyla birlikte, ekonomide serbest piyasa ekonomisinin bazı temel işleyiş özelliklerinin uygulanmasına gidilmiştir. İhracatın önündeki engeller kaldırılmış, ihracata vergi kolaylığı getirilmiş ve mali kaynak konusunda bazı yardım ve teşvikler verilmiştir.

²⁰⁰ Hüseyin Şahin, *a.g.e.*, s. 382.

Bu gibi politikalar neticesinde ihracatta ve buna bağılı olarakta dış ticaret hacminde artışlar görölmektedir.²⁰¹

Türkiye’de 1960 yılı ve sonrasında ekonomi politikası olarak uygulanan ithal ikameci ve korumacı politikalar 24 Ocak 1980 yılındaki kararlarla serbest ekonomi ve ihracata dayalı bir büyüme politikasına dönüşmüştür. 1980 yılında ekonomide yaşanan radikal değişim ve dönüşüm 24 Ocak 1980’den sonra da birçok değişime de yol açmıştır.²⁰²

Türkiye’nin dış ticareti dünya dış ticareti içerisindeki payı 1953 yılından 1980 yılına kadar sürekli bir şekilde azalmıştır. 1953 yılında Türkiye ihracatının dünya ihracat oranına oranı binde 5 iken, 1980 yılına gelindiğinde bu oran binde 1.5’e kadar düşmüştür. 24 Ocak kararlarıyla birlikte de bu oran yeniden binde 4 civarlarına kadar yükselmiştir. Bunun nedeni 1980 yılına kadar dünya ihracat hacminin Türkiye’de ki ihracattan daha fazla artmasıdır. Dış ticaret hacminde de durum paralellik göstermiştir. Öyle ki 1980 yılına kadar Türkiye’nin dünya ticaret hacmi içerisindeki payı sadece binde 40 civarındadır. Daha sonraları artan ticaret hacmi 2012’i yılına gelindiğinde bu oran yaklaşık yüzde 1.07 olarak gerçekleşmiştir.²⁰³

3.1.2. İhracat Rejimi Ve Politikaları

Türkiye’de Cumhuriyet rejimi ilan edilmeden önce 17 Şubat 1923’te İzmir’de ülkenin ekonomi alanında uygulayacağı politikalar belirlenmiştir. Buna göre dış ticaret için hammaddesi ülke sınırları içerisinde olan yerli sanayinin teşviki, uygulanacak gümrük vergileriyle yerli sanayiciyi korumak ve milli emellere uygun olarak yabancı sermayeyi kabul etmektir. 1923-1929 arası dönemde, ağırlıklı olarak liberal ekonomi politikalarının uygulanmak istenmiştir ve ihracatta yükselişler kaydedilmiştir. Bu yıllarda yapılan ihracatın büyük bir kısmı ise tarım ürünleridir. Yalnız 1929 yılında başlayan Büyük Buhran ile birlikte yeniden korumacı bir dış ticaret politikası uygulanmıştır. Tüm bu gelişmelere rağmen Türkiye Ekonomisi dış ticarete uyguladığı korumacı politikaların başlangıç yılı olan 1929 yılından 1938

²⁰¹ Abdullah Takım, *Türkiye’de GSYİH ile İhracat Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2010, c. 14, S. 2, s. 6.

²⁰² Levent Köseahyaoglu, *a.g.e.*, s. 79.

²⁰³ Rıdvan Karluk, *a.g.e.*, s. 605.

yılına kadar ihracatta artışlar kaydedilmiştir. Dolayısıyla ihracatta ki artış büyümeye de yansımış ve ekonomik büyüme artarak devam etmiştir.²⁰⁴

1940-1948 arası uygulanan, dış ticaretteki ödemede yaşanan anlaşmazlıkların önüne geçmek için serbest döviz kuru kabul edilmiştir. Bazı ürünler içinse doğrudan takas uygulamaları tercih edilmiştir. 1950 yılında Demokrat partinin seçimleri kazanıp hükümeti kurmasıyla beraber yeniden ekonomide liberal politikalar uygulanmıştır. Ağırlıklı olarak yine tarımsa ürünler yer almaktaydı. Bu dönemde yaşanan Kore Savaşı nedeniyle ve hava durumunda yaşanan olumlu gelişmeler, mahsulde bir artış sağlanmasına ve ihracatta ki gelirin artmasına neden olmuştur. 1958’te çıkarılan bir kanun ile özel takas işlemi kaldırılmıştır. İhracat rejimi hakkında açık bilgiler sunan 5 Eylül 1958 tarihindeki İhracat Yönetmeliği olmuştur.²⁰⁵

1960’lardan sonra dış ticarete ithal ikameci politika uygulanmaya çalışılmıştır. 1963 yılından itibaren ise kalkınma planlarına geçilmiş ve bu planda ağırlıklı olarak korumacı politikalar göze çarpmaktadır. Uygulanan ithal ikamesi ekonomi politikası, ihracatta yaşanan talep azalması ve değerlendirilmiş kurlarla beraber ihracatta beklenen atılımlar yapılamamıştır. Bu politika 1980 yılına kadar devam etmiştir. 1980’den sonra da hem iç piyasada hem de dış piyasada serbest piyasaya geçilmiş ve uyum sağlanması istenmiştir. Fakat ithal ikamesi ekonomi politikasında üretimi artırıcı teşvikler, ihracatta caydırıcı bir takım olumsuzluklar yaşatmıştır.²⁰⁶

1980 yılından sonra ilk on yılda ihracat 4.4 kat artmış, yirmi yılın sonunda bu sayı 9.5 kat olarak gerçekleşmiş ve 1980-2002 arası dönemde 12.4 kat yükselerek 2002 yılında 36 milyarı aşmıştır. Bu da gösteriyor ki ihracatı artırmaya çalışan ihracat politikalarının meyveleri alınmış olmuştur. Yalnız 2002’de ki ihracat tutarına önceki yıllarda ulaşamaması daha önceleri potansiyelin altında çalışıldığını göstermektedir.²⁰⁷

²⁰⁴ Abdullah Takım, *a.g.m.*, 2010, s. 5.

²⁰⁵ Rıdvan Karluk, *a.g.e.*, s. 628.

²⁰⁶ Aslan Eren, *Türkiye Ekonomisi*, Ekin Kitabevi Yayınları, 2006, s. 189-190.

²⁰⁷ Levent Köseahyaoglu, *a.g.e.*, s. 82.

3.1.3. İthalat Rejimi Ve Politikaları

19. yüzyılda gerçekleşen sanayi devrimiyle geleneksel üretim şekillerini ortadan kaldıran ve Avrupa'nın açık pazarı konumuna düşen Osmanlı Devleti, ucuz ithal girdileri sayesinde pamuklu ve yünlü dokuma sektöründe düşmeler yaşanmıştır. 1929 ve 1938 arasında dış ticaret üzerinde birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeyle artık Osmanlı Devletine uygulanan gümrük politikaları kaldırılmış ve yerli sanayici korunmak istenmiştir. İlk ithalat politikası 1958 yılındaki istikrar tedbirleriyle başlamıştır. 1958 yılından 1980 yılına kadar ithalat rejimi olarak, liberasyon, belirli ithal ürünler ve ülkeler arasında yapılmaktaydı. 1984 yılına gelindiğinde ise ithalat rejimi olarak yürürlüğü giren kotalar tamamen kaldırılmış ve yurtiçi fiyatı ile gümrük fiyatı arasındaki fark azaltılmıştır.²⁰⁸

1990'dan sonra ithalat oranlarında bir artış gözlenmektedir. Bu sebeptendir ki dış ticaret politikasında sanayileşme stratejisinin etkin bir şekilde uygulanmadığı açıkça görülmektedir. Yalnızca ülkeye giren sıcak paraya verilen önem neticesinde ithalatta yaşanan büyük artışlara göz ardı edilmiştir.²⁰⁹

3.1.4. 1980 Sonrası Döviz Kuru Politikası

İkinci Dünya Savaşından 1970'li yıllara kadar tedavülde olan Bretton Woods Ekonomi sistemi, sabit döviz kuru sistemine dayanmaktadır. Bu sistemin varlığında IMF kendisine üye olan devletlere sabit döviz kurunun yarattığı dış ödeme güçlükleri için birtakım koşullarla birlikte kredi vermekteydi. Ancak bu düzen 1970 ve sonrasında geçerliliğini yitirmiştir. Çünkü döviz kurlarında ki ve üretim faktörlerinde değişim 1990'lı yıllarda ancak fark edilebilmiştir. Bu akış ve değişkenlik ortamında yeni sanayileşme çabasında olan ülkelerde beklenmedik sermaye girişleri ve çıkışları olmasından dolayı ekonomide büyük hasarlar bırakabilmektedir.²¹⁰

Türkiye yıllardır süregelen yapısal ekonomik sorunlarını artık geride bırakmak için 24 Ocak 1980 tarihinde bir takım kararları yürürlüğe koymuştur. Türkiye, ihracatı artırmak ve ithalatı serbest kılmak amacıyla dış ticaretin önündeki

²⁰⁸ Rıdvan Karluk, *a.g.e.*, s. 635-638.

²⁰⁹ Aslan Eren, *a.g.e.*, s. 196.

²¹⁰ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri*, Doğu Üniversitesi Dergisi, 2003, c. 4, S. 2, s. 144.

engelleri kaldırmak istemiş ve bu amaca uygun kararlar almıştır. Bu zamana kadar büyük çaplı devalüasyonlar yapılmış, 25 Ocak 1980 tarihine gelindiğinde 1 USD=70 TL olmuştur. TL'deki bu aşırı değersizlik kararlar arasında kendine yer bulmuş ve bu sayede ihracatın canlandırılması amaçlanmıştır. 24 Ocak Kararlarında döviz kurunu belirleme yetkisi her ne kadar Maliye Bakanlığına verilmiş olsa da, Bakanlık yayınladığı tebliğ ile bu yetkisini 1 Mayıs 1981 yılından itibaren Merkez Bankasına devretmiştir. Bu döviz kuru belirleme politikası ise günlük olarak gerçekleştirilecektir.²¹¹

1980 yılından sonra tamamen dışa açılan Türkiye Ekonomisi, dönemler arasında bazı farklılıklar görülmektedir. Sabit döviz kuru uygulaması 1980 öncesinde uygulanmıştır. 1980 yılından sonra ise esnek kur sistemi uygulanmıştır. 1980-1989 yılları arasında ise sürekli yapılan devalüasyon sonucu TL'nin tam konvertibl olmasını doğurmuş ve sabit döviz kuru sistemi uygulanmıştır. 1989-1999 arası kontrollü serbest kur politikası uygulanmıştır. 2000 yılında ise yeniden sabit kur sistemine geçilmiştir. Ve son olarak 2001 yılından bu yana uygulanmakta olan Merkez Bankasının müdahalesinin azaltıldığı bir esnek döviz kuru sistemidir.²¹²

Uygulanmış olan bunca döviz kuru sistemlerinden sonra, 2000 ve 2001 krizlerinin neticesinde Türkiye Ekonomisine en etkin ve en verimli bir döviz kuru sistemini bulmak temel görevi haline gelmiştir. Bu amaçla IMF ile bir mutabakat imzalanmıştır. Bu mutabakatın içeriğinde ise Türkiye Ekonomisinin dalgalı döviz kuru sistemine geçilmesini istemiştir.²¹³

2001 yılında gerçekleştirilen devalüasyon ile birlikte değer kaybeden döviz kuru neticesinde ihracat artış göstermiş ithalatta ise azalmalar yaşanmıştır. 2002 yılının sonunda Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı sonucunda döviz kurunda yeniden bir yükselme görülmüştür. 2004 yılından dünyada ekonomik krizin başladığı yıl olan 2008'e kadar ihracat artmıştır. Ama krizden sonra ihracatta tüm dünya da olduğu gibi azalmalar meydana gelmiştir. Dış ticarete ki düşüş TL'de değerlenmeye, ihracatta

²¹¹ Rıdvan Karluk, *a.g.e.*, s. 708.

²¹² Salih Barışık – Elmas Demircioğlu, *Türkiye'de Döviz Kuru Rejimi, Konvertibilite, İhracat-İthalat İlişkisi (1980-2001)*, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2006, c. 2, S. 3, s. 72.

²¹³ Ekrem Gül, *Türkiye'de Reel Döviz Kuru ile İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1990 – 2006*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2006, S. 16, s. 166.

ise düşüşe neden olmuştur. 2011 yılında TL'nin değer kaybetmesiyle birlikte ihracat yeniden yükselme eğilimine girmiştir.²¹⁴

5 Ağustos 2011 tarihinde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Para Politikası Kurulu'nun belirlediği politikalar neticesinde döviz piyasasına müdahalede bulunmak suretiyle döviz satım ihalelerine başlanmıştır. Ekim 2011 ile Aralık 2011 tarihlerinde uygulanan bu döviz satış ihalesine 25 Ocak 2012 yılında sonlandırılmıştır. 2013 yılında da dalgalı esnek kur sistemi uygulanmıştır. Döviz tamamen piyasada arz ve talep doğrultusunda fiyatlanmaktadır. Bu değişkenleri etkileyen ise para ve maliye politikaları, ekonominin yapısı ile uluslararası piyasalardaki durum ve beklentilerdir.²¹⁵

Tablo 4: TCMB'nin Döviz Alım – Satım Miktarları (Milyon Dolar)

Yıllar	İhaleler		Müdahale		Toplam Net Döviz Alım Miktarı
	Alım	Satım	Alım	Satım	
2002	795	-	16	12	799
2003	5652	-	4229	-	9881
2004	4104	-	1283	9	5378
2005	7442	-	14565	-	22007
2006	4296	1000	5441	2105	6632
2007	9906	-	-	-	9906
2008	7584	100	-	-	7484
2009	4314	900	-	-	3414
2010	14865	-	-	-	14865
2011	6450	11210	-	2390	-7150
2012	1450	1006	-2456	-	-
Toplam	65409	14660	25534	5522	70761

Kaynak: TCMB.

Tablo 4'teki verilere bakıldığında, yıllara göre dalgalanan bir döviz alım-satım miktarı vardır. 2008 küresel kriz sonrası artan döviz ihtiyacı neticesinde 2010 yılında döviz alım ihalesinde yaklaşık 15 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı

²¹⁴ Gülçin Tapşın – Ahu Tuğba Karabulut, *Reel Döviz Kuru, İthalat ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği*, Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S. 26, 2013, s. 199.

²¹⁵ Rıdvan Karluk, *a.g.e.*, s. 714.

yıl döviz satışı sunulmamıştır. Ancak izleyen yılda artan kur nedeniyle TCMB ekonomiyi müdahale ederek yaklaşık 11.5 milyar dolar piyasaya sürmüştür.

3.1.5. 1980 Sonrası Para Politikası

Türkiye Ekonomisinde 24 Ocak Kararları politika anlamında dönüm noktalarındandır. Bu tarihte Türkiye Ekonomisi küreselleşme pazarına dahil olma yoluna girmiştir. Alınan kararlarla birlikte Merkez Bankası mevduat faizlerini piyasaya bırakmıştır. Serbest piyasada belirlenen mevduat faizleri artık Merkez Bankasının politika aracı olmaktan çıkmıştır. Ancak Türkiye Ekonomisinde yeterli alt yapı olmaması ve bankaların bu durumdan faydalanmaya çalışması gibi bazı olumsuz gelişmeler neticesinde 1983 yılında tekrardan mevduat faiz oranlarını belirleme TCMB'ye bırakılmıştır. 1985 yılının başlarında zorunlu karşılıklar %25 civarında iken bu oran bir yıl sonra %15 seviyelerine getirilmiştir. Bu amaçla bankaların kredi hacmi ve ellerinde ki nakit miktarı artırılmak istenmiştir.²¹⁶

1980 istikrar kararlarından sonra sıkı para politikası uygulanmış ve para arzının popülist politikalar sonucu artırılmaması hedeflenmiştir. Emisyon ve para arzının kontrol altında tutulması temel amaç olarak değerlendirilebilmektedir. Bu politika sayesinde para miktarının enflasyon oranının altında tutulması amaçlanmıştır. Ancak bu amaçlar sadece 1984 yılında uygulanabilmiştir. 1984 yılı haricinde diğer yıllarda para miktarında enflasyonun üstünde bir artış görülmüştür. Yani gevşek para politikası uygulaması yapılmıştır denilebilmektedir. 1980'den sonra ihracata verilen önem neticesinde devletin sanayicilere verdiği teşvikler ve yardımlar, üretim için gerekli alt yapının yapılması ve yeniden düzenlenmesi ile artan enerji ihtiyacı gibi bazı kamusal giderlerin artması sonucu kamu açıkları meydana gelmiştir. Bu açıkların kapanması için Hazine'den kısa süreli borçlanma yoluna gidilmiştir.²¹⁷

1986 yılından itibaren Türkiye Ekonomisinde artık yapısal soruna dönüşen ve istikrarsızlığa neden olan; enflasyon, önüne geçilemeyen ve sürekli artan kamu açıkları ile dalgalı büyüme oranlarıdır. Tüm bu olumsuzluklara bir de devalüasyon beklentisi eklenince dövize olan talebi artırmıştır. 1986-2001 arası dönem enflasyonu düşürme üzerine gerçekleştirilmiştir. 2001 yılına kadar para miktarındaki

²¹⁶ <http://www.ekodialog.com/Konular/turkiyede-para-politikasi-uygulamalari.html>, (09.05.2017).

²¹⁷ Aslan Eren, *a.g.e.*, s. 262.

değişmelerle sağlanmaya çalışılan bu para politikası, 2001 sonrasında faiz oranları yardımıyla düşürülmeye çalışılmıştır.²¹⁸

2001'den 2006 yılına kadar hem yerli hem de yabancı yatırımcılar ile ekonomide söz sahibi olan politika yapıcılar için bir geçiş dönemidir. Türkiye Ekonomisi her ne kadar 1990 yıllarda tam açık bir görünüm verse de o yıllardaki yaşanan olumsuz gelişmeler neticesinde bu tam olarak algılanamamıştır. Böyle bir ekonomi üzerinde uygulanmaya çalışılan iktisadi politikaların kısmen başarılı olabilmesi büyük bir başarı olarak değerlendirilmektedir. Ancak 2001 sonrasında oturtulmaya çalışılan sağlam bir temel ile para politikalarının ekonomi üzerinde nasıl bir etkiye ve değişime neden olduğu görülmüştür.²¹⁹

Ayrıca 2001 yılında örtük enflasyon hedeflemesi uygulanırken, 2006 yılından itibaren açık enflasyon hedeflemesi yapılmakta ve fiyat istikrarı amacına yönelik olarak para politikaları uygulanmıştır. Bu para politikaları neticesinde enflasyon kontrol altına alınabilmiş ve yaşanan büyük küresel krizlerin etkileri azaltılabilmektedir. Uzun bir aradan sonra enflasyon tek hanelere düşürülebilmektedir. Ayrıca küresel krizde pek üzerine düşülmeyen finansal istikrarın uzun vadede makroekonomik büyüklükleri üzerinde olumsuz etkiler bırakabilecek olması gerçeğidir. Ve Merkez Bankasının tek bir politika ile birden fazla olan değişkeni etkileyebilmesi çok zordur. Bu sebeple de finansal istikrarla fiyat istikrarını aynı dengede tutabilmek pek mümkün görülmemektedir.²²⁰

2011 yılından sonra ise Merkez Bankası makro seviyede finansal riskleri de kapsayan yeni bir para politikası oluşturmuş ve uygulamıştır. Bu bağlamda enflasyon hedeflemesinin yanında ayrıca finansal istikrarı devam ettirecek ek politika araçları çıkarılmıştır. Dış ekonomik dengede ve sermaye akışkanlığı üzerindeki kırılganlıkların azaltılması ve daha sağlam temellere oturtulması hedeflenmiştir. Büyüme safhasında, küresel sermayenin artan iştahı sonucu sermaye akımının hızlandırmaktadır. Bu da ödemeler bilançosu üzerinde kur uyumsuzluklarında artışa neden olabilmektedir. Bu sebeple TCMB 2011 yılından itibaren uyguladığı bu

²¹⁸ <http://www.ekodialog.com/Konular/turkiyede-para-politikasi-uygulamalari.html>, (09.05.2017).

²¹⁹ Yıldız Akkaya, *Cari Açık, Bütçe Dengesi, Finansal İstikrar ve Para Politikası: Heyecanlı Bir Dönemin İzi*, İktisat İşletme ve Finans, c. 27, S. 315, s. 96.

²²⁰ Erdem Başçı, *Finansal İstikrar ve Para Politikası*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Çalışma Tebliği No: 11/08, Mayıs 2011, s. 3.

politikalarla birlikte, sürekli artış gösteren bir büyüme oranını yakalayabilmek ve bu büyümenin yanında içerde finansal ve fiyat istikrarın devam ettirilmesi, dış konjonktürde de mali anlamda sorunları rahatlıkla çözebilecek bir konumda olmasıdır.²²¹

3.2. 1980 SONRASI TÜRKİYE DIŞ TİCARET VERİLERİ VE POLİTİKALARI

1980 dönüşüm yılından sonra serbest piyasa ekonomisine geçilmiş ve dış ticaret politikası olarak ithal ikameci sanayileşme politikası yerine ihracata yönelik sanayileşme politikasına geçilmiştir. Bu dönemde başlayan dışa açılma mevzuu dış ticarete artışa özellikle ihracatta bir artışa neden olmuştur. 1980 yılından sonra başlayan ihracata dayalı büyüme politikası ile ihracatta büyük artışlara neden olmuştur. Küresel kriz yılları haricinde genel olarak ihracatta ki artış artan bir seyir izlemiştir.²²²

1963 yılından 1980 yılına kadar uygulamada dış ticaret politikası olarak kalan ithal ikameci sanayileşme modeli neticesinde büyük borç batağına girildiği görülmektedir. Borç batağından çıkılması için Türkiye IMF ve WB ile ortak bir program hazırlamışlardır. 24 Ocak Kararları diye adlandırılan bu program Türkiye Ekonomisi açısından büyük bir dönüşümün başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu programla birlikte ithal ikameci sanayileşme politikasından tamamıyla ihracata yönelik sanayileşme politikasına geçilmiştir.²²³

²²¹ Hakan Kara, *Küresel Kriz Sonrası Para Politikası*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Çalışma Tebliği No: 12/17, Haziran 2012, s. 5.

²²² Emine Çetin – Mesut Savrul, *Türkiye’de 1980 Sonrası Liberalleşme Sürecinde Dış Ticaretteki Gelişmelerin Türkiye’nin Cari Açığına Etkisi*, Yönetim Bilimleri Dergisi, 2016, c. 14, S. 28, s. 519.

²²³ Lerzan Özkale, *a.g.e.*, s. 362.

Tablo 5: 1980-2016 Yılları Arası Türkiye’de Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Hacmi
	Değer	Değişim	Değer	Değişim	Değer
Yıllar		(%)		(%)	
1980	2.910.121,62	28,7	7.909.364,11	56,0	10.819.485,72
1981	4.702.934,41	61,6	8.933.373,86	12,9	13.636.308,27
1982	5.745.973,37	22,2	8.842.665,49	-1,0	14.588.638,86
1983	5.727.833,67	-0,3	9.235.002,09	4,4	14.962.835,76
1984	7.133.603,59	24,5	10.757.032,35	16,5	17.890.635,95
1985	7.958.009,70	11,6	11.343.376,35	5,5	19.301.386,04
1986	7.456.725,60	-6,3	11.104.771,29	-2,1	18.561.496,89
1987	10.190.049,42	36,7	14.157.806,91	27,5	24.347.856,32
1988	11.662.024,12	14,4	14.335.397,81	1,3	25.997.421,92
1989	11.624.691,72	-0,3	15.792.142,91	10,2	27.416.834,63
1990	12.959.287,61	11,5	22.302.125,59	41,2	35.261.413,20
1991	13.593.462,02	4,9	21.047.013,87	-5,6	34.640.475,89
1992	14.714.628,83	8,2	22.871.055,11	8,7	37.585.683,94
1993	15.345.066,89	4,3	29.428.369,53	28,7	44.773.436,42
1994	18.105.872,08	18,0	23.270.019,03	-20,9	41.375.891,10
1995	21.637.040,88	19,5	35.709.010,77	53,5	57.346.051,65
1996	23.224.464,97	7,3	43.626.642,50	22,2	66.851.107,47
1997	26.261.071,55	13,1	48.558.720,67	11,3	74.819.792,46
1998	26.973.951,74	2,7	45.921.391,90	-5,4	72.895.343,64
1999	26.587.224,96	-1,4	40.671.272,03	-11,4	67.258.496,99
2000	27.774.906,05	4,5	54.502.820,50	34,0	82.277.726,55
2001	31.334.216,36	12,8	41.399.082,95	-24,0	72.733.299,31
2002	36.059.089,03	15,1	51.553.797,33	24,5	87.612.886,36
2003	47.252.836,30	31,0	69.339.692,06	34,5	116.592.528,36
2004	63.167.152,82	33,7	97.539.765,97	40,7	160.706.918,79
2005	73.476.408,14	16,3	116.774.150,91	19,7	190.250.559,05
2006	85.534.676,00	16,4	139.576.174,00	19,5	225.110.850,00
2007	107.271.749,90	25,4	170.062.714,50	21,8	277.334.464,41
2008	132.027.195,63	23,1	201.963.574,11	18,8	333.990.769,74
2009	102.142.612,60	-22,6	140.928.421,21	-30,2	243.071.033,81
2010	113.883.219,18	11,5	185.544.331,85	31,7	299.427.551,04
2011	134.906.868,83	18,5	240.841.676,27	29,8	375.748.545,10
2012	152.461.736,56	13,0	236.545.140,91	-1,8	389.006.877,47
2013	151.802.637,09	-0,4	251.661.250,11	6,4	403.463.887,20
2014	157.610.157,69	3,8	242.177.117,07	-3,8	399.787.274,76
2015	143.838.871,43	-8,7	207.234.358,62	-14,4	351.073.230,04
2016	142.544.456,76	-0,9	198.617.392,35	-4,2	341.161.849,10

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, Mart 2017.

Tablo 5'e göre, yıldan yıla artan dış ticaret hacmi beraberinde dış ticaret açığının arttığı gerçeğini gizleyememektedir. 1980 yılında dış ticaret hacmi yaklaşık 11 milyar dolar iken bu rakam 2016 yılına gelindiğinde 350 milyar dolar seviyelerine kadar gelebilmiştir. Fakat dış ticaret hacminde ki artışın ne kadarının ihracat ne kadarının ithalat olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin, 1980 yılında gerçekleştirilen ithalat 8 milyar dolar civarındayken bu rakam 2016 yılında 200 milyar dolar gibi korkunç rakamlara dönüşmüştür. Ve bu 36 yıllık sürede ithalatta 25 kat artış sağlanmıştır. İhracatta ise durum yine 1980 yılında 3 milyar dolar seviyelerinde iken 2016 yılında 143 milyar dolara gelmiştir. İhracatta ki artış miktarı ise yaklaşık 47 kat olarak gerçekleşmiştir. Oransal olarak artış çok yüksek seviyelerde olsa da ihracatın ithalatı karşılama oranı %70 seviyelerindedir.

3.2.1. 1980 - 1990 Arası Dış Ticaret Gelişmeleri

24 Ocak 1980 yılında alınan kararlarla birlikte Türkiye Ekonomisi küreselleşen dünyaya ayak uydurmaya başlamıştır. Bu kararları uygulamaya koyan mevcut hükümet ve bazı bürokratlar, programın başarılı olup olmadığı kıstasını dış ticarete ki gelişmelere bağlamışlardır. Değerlendirilecek olursa bu dönemde hem ihracat hem de ithalatta çok büyük artışlar sağlanmıştır. İhracatın artmasının altında olumlu küresel dış konjonktür ve petrol fiyatlarında ki artıştan dolayı Türkiye'nin pazarı olan Orta Doğu Ülkelerinin satın alma kapasitesinin artması gibi temel faktörler vardır. Tabi ki ihracata artırmak için verilen mali teşvikleri de göz ardı etmemek gerekmektedir. Çünkü dış ödeme güçlüklerinin artık son bulması ve bunun içinde döviz kazanımlarının artması gerekmektedir. Bu sebeple de devalüasyonlar sürekli olarak yapılmış ihracat ürünlerinin fiyatlar çok aşağılara çekilmiştir. Bu TL de aşırı bir değer kaybına neden olacaktır.²²⁴

Tablo 6'ya bakıldığında, 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra yönetimi ele alan darbeciler, 1980-1983 yıllarında Türkiye'ye hakim olmuşlardır. 1980 yılında gerçekleşen ihracat miktarı 2.910 milyar dolar civarında iken ithalatımız ise 7.909 milyar dolardır. 1983 yılına gelindiğinde ise ihracat 5.727 milyar dolar seviyelerine yükselmiştir. Sadece üç yıl sonunda gerçekleşen artış miktarı yaklaşık olarak %151

²²⁴ Hüseyin Şahin, *a.g.e.*, s. 386-387.

oranında olmuştur. İthalatta ki artıştan fazla olan ihracat değeri, dış ticaret açığının 4.999 milyar dolardan 3.507 milyar dolar seviyesine gerilemiştir.

Tablo 6: 1980-1990 Yılları Arası Türkiye Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET HACMİ	DIŞ TİCARET DENGESİ	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI
1980	2.910.122	7.909.364	10.819.486	-4.999.242	36,8
1981	4.702.934	8.933.374	13.636.308	-4.230.439	52,6
1982	5.745.973	8.842.665	14.588.639	-3.096.692	65,0
1983	5.727.834	9.235.002	14.962.836	-3.507.168	62,0
1984	7.133.604	10.757.032	17.890.636	-3.623.429	66,3
1985	7.958.010	11.343.376	19.301.386	-3.385.367	70,2
1986	7.456.726	11.104.771	18.561.497	-3.648.046	67,1
1987	10.190.049	14.157.807	24.347.856	-3.967.757	72,0
1988	11.662.024	14.335.398	25.997.422	-2.673.374	81,4
1989	11.624.692	15.792.143	27.416.835	-4.167.451	73,6
1990	12.959.288	22.302.126	35.261.413	-9.342.838	58,1

Kaynak: TÜİK, 2017.

1980 yılından sonra uygulanmaya başlanan kararlar neticesinde tamamen dışa açık bir ekonomi ile ihracata dayalı büyüme esas alınmıştır. Bu sayede bürokratik işlem sayının azalması, gümrük muafiyetleri ve TL'nin değerindeki düşüşle birlikte ithalatta büyük artışlar meydana gelmiştir. 1980 yılında ithalat 7.909 milyar dolardan 1990 yılına gelindiğinde 22.302 milyar dolara seviyesine erişmiştir. On yılda gerçekleşen artış yaklaşık %281 gibi çok yüksek düzeyde meydana gelmiştir. Bu yıllarda yani 1980-1990 yılları arasında yapılan ithalatın büyük çoğunluğu petrol ve petrol ürünlerine yapılmıştır. Artan ihracatta ki ürünlerin çoğunluğu ise sanayi sektöründen gerçekleştirilmiştir.²²⁵

1980'lerde ihracatta yaşanan pozitif gelişmeler, sanayi alanında yeni kapasite oluşumlarından çok atıl pozisyonunda kalan alanların yeniden kullanıma açılması ve değerlendirilmesi neticesinde gerçekleşmiştir. 1988 yılından sonra ihracat durulmuş

²²⁵ <http://www.ekodialog.com/Makaleler/turkiyede-1980-sonrasi-dis-ticaret.html>, (10.05.2017).

ve bunun nedeni olarakta sanayi sektöründe atıl kullanım alanlarının artık hepsinin ekonomiye katılması sonucu olduğu öngörülmektedir. Ayrıca ihracatın çok hızlı arttığı 1984-1985 yıllarında çoğu ekonomiste göre bu artışların ülke potansiyelinin durumundan ziyade dış konjonktürden kaynaklandığını ve kısa vadede karlı gibi görünen bu durumun aslında uzun vadede maliyetinin çok olduğu görüşünde hemfikirdirler. Küresel piyasalarla kalite ve fiyat açısından rekabet edebilecek ürünler üretilmesi için sadece atıl kapasitelerin kullanıma alınması ve ihracat teşvikleriyle ihracatta ki artışların devamlılığı olmayacağı savunulmaktadır. İhracattaki olumlu havanın sürekliliği için yeni sermaye ve üretim olanaklarına ve enerjinin de artmasına bağlıdır. İthalat miktarı ülkenin dışa bağımlılık derecesini gösterir. Türkiye gibi ithalatının büyük bir bölümünü enerjinin oluşturduğu ülkelerde, ithalat ile büyüme arasında sıkı bir ilişki içerisinde. Bu sebeple ithalatta ki hareketlilik döviz kurlarından ziyade büyüme ile ilişkilidir. ²²⁶

1988 yılı Türkiye için dış ticaret açığının en az gerçekleştiği yıl olarak kaydedilmiştir. Bunun en önemli nedeni ise aynı yıl gerçekleştirilen 11.6 milyar dolarlık ihracattır. İthalatta büyük bir değişim olmamasına karşın ihracatın yüksek seviyelere ulaşması sonucu dış ticaret açığı azalmıştır. Öyle ki ihracatta ki artış yaklaşık olarak %14 gibi ciddi bir oranda artış sağlanmıştır. İthalatta ki değişim ise sadece %1.3 civarında kalmıştır. ²²⁷

3.2.2. 1990 - 2005 Arası Dış Ticaret Gelişmeleri

1990 yılından sonra önceki dönemlere nazaran dış ticaret duraklama evresine girmiştir. Hal böyleyken bir takım ekonomistlere göre ihracatın son noktasına gelindiği savunulmuştur. Bu görüşü savunanlara göre, sanayi sektöründe atıl kapasitelerin bile ekonomiye kazandırılması sonucu artan üretim kapasitesi ile ihracatı yeniden artırmak hele de 1980'lerde ki artışları devam ettirmek bu şartlar altında neredeyse imkansızdır. Yeni üretim alanları faaliyete geçirilemezse üretilen ürünler küresel piyasalarda uluslararası seviyede hem fiyat hem de kalite açısından rekabet etmesi pek mümkün görülmemektedir. İstenilen seviyelerde ihracatın süreklilik göstermesi için öncelikle ihracatta ki payı yüksek olan diğer bir deyişle

²²⁶ Hüseyin Şahin, *a.g.e.*, s. 388.

²²⁷ <http://www.ekodialog.com/Makaleler/turkiyede-1980-sonrasi-dis-ticaret.html>, (20.05.2017).

talebi yüksek olan ürünlerin üretiminin artırılması ve bu alanlarda yeni üretim sahalarının kurulması gerekmektedir. Buna ek olarak mevcut pazarlara ek olarak yeni pazarların araştırılması da gerekmektedir. Sonuç olarak bu dönemde Türkiye Ekonomisinde yaşanan durgunluk ve siyasi krizler ile küresel piyasalarda yaşanan durgunluklar da ihracatı dolayısıyla da dış ticareti olumsuz bir şekilde etkilemiştir.²²⁸

Bu yıllarda Türkiye’de iç ve dış konjonktürün etkileri iyice hissedilmiş ve bunun sonucunda dış ticaret hacminde daralmalar görülmektedir. Ülke de sıcak para girişi ve borçlanmada yaşanan bir takı sıkıntılar bu dönemde zirveye ulaşmıştır. Dolaylı olarak yerli üreticilerin bazılarının üretimlerinin durdurulması bazılarının üretimlerini düşürmesi ve bazılarının ise artık iflas noktasına gelmesi kaçınılmaz olarak görülmektedir. Bunun doğal sonucu olarakta işsizlik oranları yükselmiştir.²²⁹

1994 yılında Türkiye Ekonomisi, çok yoğun bir iç borç baskısı oluşmuştur. Dış borç ödemek için iç borçlanma yoluna gidilmiştir. Bir yılın sonunda dış borçları kapatmak için başvuru iç borçlanmada yoğunluk gittikçe artmaktadır. 1994 yılında ki iç borçlanma politikasıyla beraber hem döviz kurunda yükselmeleri önlemek hem de artan bütçe açıklarının finansmanının ödenmesi durumunu gündeme getirmiştir. Artan iç borçlanma neticesinde 1995 yılına gelindiğinde iç borcun sadece faizi 241.5 trilyon dolar civarındadır. Ayrıca iç borçların GSYİH’ye oranı %18 olarak gerçekleşirken bu oran gelişmekte olan ekonomiler arasında en fazla olanıdır.²³⁰

Tablo 7’ye göre, 1993 yılında 29.428 milyar dolara ulaşan ithalat, bir sonraki yıla yaklaşık %21 oranında bir azalmayla 23.270 milyar dolara gerilemiştir. İhracat ise 1993 yılında 15.345 milyar dolar iken 1994 yılında 18.105 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Yaklaşık olarak %16 oranında bir artış gözlenmektedir. İhracatta ki artışla ithalatla ki azalış neticesinde 1994 yılında dış ticaret açığı 5.164 milyar dolar olarak gerçekleşirken bir önceki yıla nazaran 3 kat birden azalmıştır.

²²⁸ Hüseyin Şahin, *a.g.e.*, s. 388.

²²⁹ <http://www.ekodialog.com/Makaleler/turkiyede-1980-sonrasi-dis-ticaret.html>, (10.05.2017).

²³⁰ Rıdvan Karluk, *a.g.e.*, s. 526.

Kaldı ki ihracatın ithalatı karşılama oranı da %77.8 gibi Türkiye Ekonomi tarihi boyunca gerçekleşen değerler arasında zirve yapmıştır.²³¹

Tablo 7: 1990-2005 Yılları Arası Türkiye Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET HACMİ	DIŞ TİCARET DENGESİ	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI
1990	12.959.288	22.302.126	35.261.413	-9.342.838	58,1
1991	13.593.462	21.047.014	34.640.476	-7.453.552	64,6
1992	14.714.629	22.871.055	37.585.684	-8.156.426	64,3
1993	15.345.067	29.428.370	44.773.436	-14.083.303	52,1
1994	18.105.872	23.270.019	41.375.891	-5.164.147	77,8
1995	21.637.041	35.709.011	57.346.052	-14.071.970	60,6
1996	23.224.465	43.626.642	66.851.107	-20.402.178	53,2
1997	26.261.072	48.558.721	74.819.792	-22.297.649	54,1
1998	26.973.952	45.921.392	72.895.344	-18.947.440	58,7
1999	26.587.225	40.671.272	67.258.497	-14.084.047	65,4
2000	27.774.906	54.502.821	82.277.727	-26.727.914	51,0
2001	31.334.216	41.399.083	72.733.299	-10.064.867	75,7
2002	36.059.089	51.553.797	87.612.886	-15.494.708	69,9
2003	47.252.836	69.339.692	116.592.528	-22.086.856	68,1
2004	63.167.153	97.539.766	160.706.919	-34.372.613	64,8
2005	73.476.408	116.774.151	190.250.559	-43.297.743	62,9

Kaynak: TÜİK, 2017.

Tablo 7 genel olarak değerlendirildiğinde, 1980 öncesi dönemde 56 yıllık ihracat tutarının toplamı 25 milyar dolar olarak gerçekleşmiş olması ve sadece 2002 yılında 36.089 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracatta ki bu olumlu gelişmelere karşın, ithalatta 1980-2002 arası dikkate alındığında yaklaşık 7 kat artarak 51.553 milyar dolara yükselmiştir. Artan ihracat ve ithalat dış ticaret

²³¹ Hüseyin Şahin, *a.g.e.*, s. 386.

arasındaki makasın açılmasına neden olmaktadır. Kaldı ki 1980 öncesinde dış dengede yaşanan sorunlar bu dönemde de görülmektedir.²³²

3.2.3. 2005 ve Sonrasında Dış Ticaret Gelişmeleri

2005 yılı sonrasında ihracat, ithalat, dış ticaret hacmi ve dengesi tablo da özetlenmeye çalışılmıştır. İhracat genel olarak 1980 sonrası artan eğilimler gösterse de 2007 yılında ilk gerçekleştirilen ihracat miktarı 100 milyar doların üzerine çıkmıştır. Fakat bu dönemde görülen küresel kriz sebebiyle ihracatta yaklaşık 30 milyar dolarlık bir azalma meydana gelmiştir. İthalata gelince 2005 yılında ilk kez 100 milyar doların üzerinde bir miktarda gerçekleşmiştir. Bundan yalnız üç yıl sonra ithalat 200 milyar doları bile aşacaktır ve 2008’de 201.963 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca 2008 yılında ilk kez dış ticaret hacmimiz 300 milyar dolar seviyesini aşarak 333.990 milyar dolara ulaşmıştır. Son olarakta ithalatın ihracattan daha fazla bir oranda artması nedeniyle dış ticaret açığı 2011 yılında 100 milyar dolar barajını geçmiş ve ihracat ile ithalat arasındaki makas iyice açılmıştır. Dönem başında ihracatın ithalatı karşılama oranı 62.9 iken bu oran dönem sonunda 71.8 gibi ciddi bir seviyeye gelebilmiştir. Bu dönemde ki ihracat artışı 2.8 olarak görülürken ithalatı ki artış ise 3.1 olarak gözlemlenebilmektedir.²³³

Tablo 8’e bakıldığında, ihracatta belirli bir artış yaşanmıştır. 2005 yılında 73.476 milyar dolar seviyesindeyken 2016 yılına gelindiğinde 142.544 milyar dolar seviyesine getirilmiştir. Neredeyse iki kat artış sağlanmıştır. İthalatta ise 2005 yılında 116.774 milyar dolar seviyesinden 2016 yılı itibariyle 198.617 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2010 ve 2013 yılları arasında ihracatın ithalatı karşılama oranında bir düşüş yaşansa da 2014 yılından itibaren artma eğilimi göstermiştir. 2016 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %71.8 olarak gerçekleşmiştir.

²³² Levent Kösekahyaoğlu, *a.g.e.*, s. 83.

²³³ Levent Kösekahyaoğlu, *a.g.e.*, s. 95.

Tablo 8: 2005-2016 Yılları Arası Türkiye Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET HACMİ	DIŞ TİCARET DENGESİ	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI
2005	73.476.408	116.774.151	190.250.559	-43.297.743	62,9
2006	85.534.676	139.576.174	225.110.850	-54.041.498	61,3
2007	107.271.750	170.062.715	277.334.464	-62.790.965	63,1
2008	132.027.196	201.963.574	333.990.770	-69.936.378	65,4
2009	102.142.613	140.928.421	243.071.034	-38.785.809	72,5
2010	113.883.219	185.544.332	299.427.551	-71.661.113	61,4
2011	134.906.869	240.841.676	375.748.545	-105.934.807	56,0
2012	152.461.737	236.545.141	389.006.877	-84.083.404	64,5
2013	151.802.637	251.661.250	403.463.887	-99.858.613	60,3
2014	157.610.158	242.177.117	399.787.275	-84.566.959	65,1
2015	143.838.871	207.234.359	351.073.230	-63.395.487	69,4
2016	142.544.457	198.617.392	341.161.849	-56.072.936	71,8

Kaynak: TÜİK, 2017.

Tüm dünyada etkisi hissedilen 2008 küresel kriz nedeniyle hem ihracatta hem de ithalatta büyük düşüşler meydana gelmiştir. Küresel piyasalarda uluslararası talep kıtlığından olduğu görülmektedir. 2010 yılından sonra biraz toparlanma sürecine girmiştir. Ancak dış ticarete artışlar devam etmektedir. Bu artışın en büyük sebebi Rusya'dan enerji ithalatından kaynaklanmaktadır. 2014'ten sonra düzelmeler görülse de kriz öncesi duruma henüz gelinememiştir.²³⁴

3.3. TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİNİN YAPISI

İkinci Dünya Savaşından sonra başlayan ekonomilerin dışa açılması, piyasa ekonomisine geçilmesi gibi birtakım olgular tüm dünyada olduğu gibi Türkiye Ekonomisi üzerinde de kendini hissettirmeye başlamıştır. Türkiye de dışa açılma yoluna girmiştir ve dış kaynak kullanımı başlamıştır. Bu kaynak kullanımı neticesinde ise dış açık vermeye ve bu açıkların finansmanı içinse dış borçlanma

²³⁴ Emine Çetin, *a.g.m.*, s. 523.

yoluna gidilmiştir. Bu yolla birlikte Türkiye’de artık yapısal sorunlar içerisinde yer alan dış ticaret açıkları, önlenemez boyutlara ulaşmıştır.²³⁵

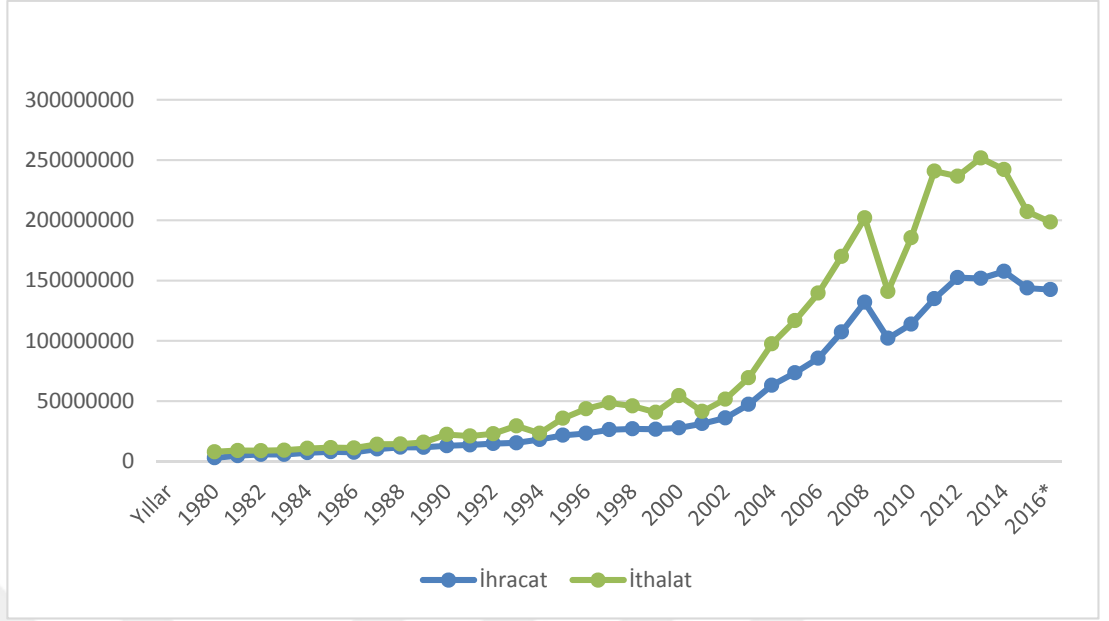
Ülkeler arasında belirgin olarakta gelişmekte olan ülkelerde görülen dış ticaretin ekonomiler üzerinde iki temel görevi vardır. İlk görev, genel olarak kısa vadede yaşanacak olan dış açıkların finansmanı hususunda kendini göstermektedir. İkinci görev ise ilkinde oranla daha uzun süreli olup, ekonomideki mevcut kaynak dağılımı üzerinde olumlu bir etki bırakmasıdır. Örneğin Türkiye’de ihracat yapabilmesi için temel sermaye mallarına yatırım gerekmektedir. Bu sermaye malları içinse ithalatın yapılması kaçınılmazdır. İşte bu noktada üretim yapılabilmesi için sermaye yatırımı gerekmektedir ve bu yatırım neticesinde yapılacak ihracatında ithalattan yüksek olması gerekmektedir ki dış ticaret açığı meydana gelmesin. Bir başka deyişle, istenilen düzeyde büyümenin ve kalkınmanın sürdürülmesi için gerekli ithalatın, yapılacak ihracatın önüne geçmemelidir. Aksi takdirde dış borçlanmaya gidilmesi kaçınılmaz olacaktır.²³⁶

Bir ülkenin ekonomisi üzerinde dış ticaretin önemi vurgulanmak istenirse bunlar için birkaç tane temel ölçü bulunmaktadır. Bahsedilen temel ölçülerden ilki gerçekleştirilen ihracat ve ithalat rakamlarıdır. Ya da ihracat ve ithalatın toplamının GSMH’ye oranları da dikkate alınmaktadır. Ortaya çıkacak bu oranlar vesilesiyle dış ticarete meydana gelen değişmelerin değerlendirilmesi ve diğer ülkelerin dış ticaret hacimleriyle bir karşılaştırma yapma imkanı vermesi bakımından oldukça önemlidir. Bir ekonomide kişi başına yapılan ihracat ve ithalat rakamları da bir diğer göstergelerden biridir. Ek olarak bir ülkenin dış ticaret değerleri ile dünyada gerçekleştirilen dış ticaret hacminin içindeki payı da bir diğer önemli göstergeler arasında yer almaktadır. Tüm bu belirtilen değerler ve oranlar neticesinde bir ülkede dış ticaretin önemi ve dışa açıklığının derecesi hakkında önemli bilgiler sağlaması yanında küreselleşmenin ekonomi üzerinde ki etkilerini de göstermektedir.²³⁷

²³⁵ Hüseyin Şahin, *a.g.e.*, s. 381.

²³⁶ Ahmet Şahinöz, *a.g.e.*, s. 305-306.

²³⁷ Hüseyin Şahin, *a.g.e.*, s. 382.

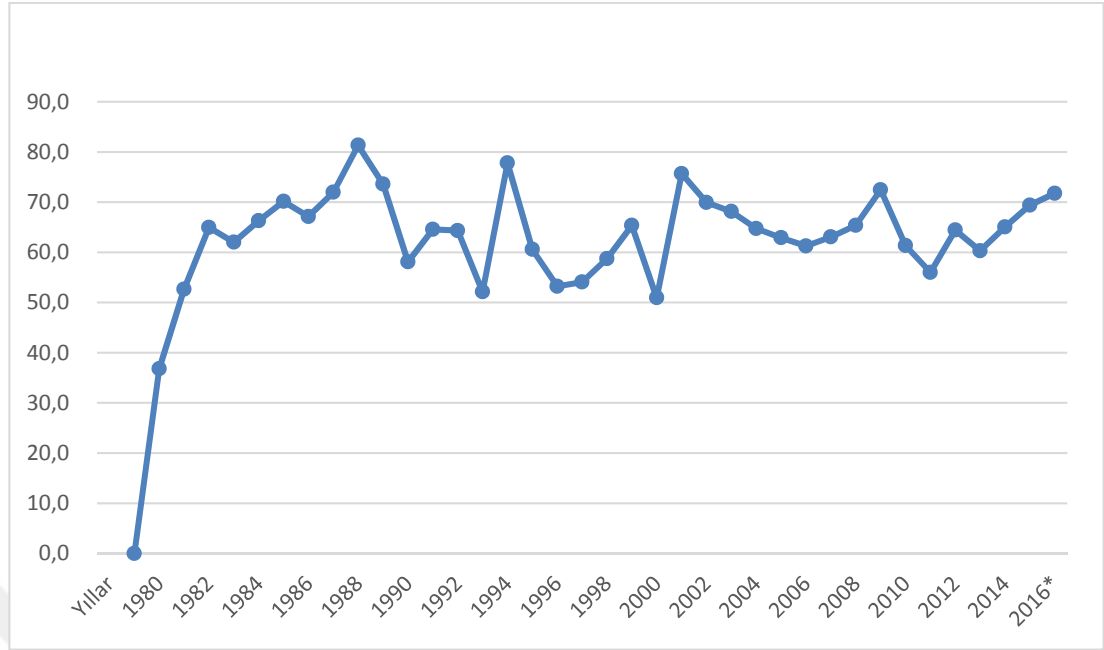

Şekil 1: 1980-2016 Yılları Arası İhracat ve İthalat Değerleri

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, Mart 2017.

1980 ile 2016 yılları arasında gerçekleştirilen ihracat ve ithalat değerleri Şekil 1’de görülmektedir. Genel bir değerlendirme yapıldığında Türkiye Ekonomisinin 1980 sonrasında dışa açılma girişimleri ile beraber kriz yılları hariç diğer yıllarda ihracat ve ithalat değerleri sürekli bir artış göstermiştir. Gözden kaçırılmaması gereken bir diğer önemli nokta, 1989 yılından sonra TL’de meydana gelen aşırı değerlenme sonucu ithalat artmış ihracat ise azalmıştır. Bunun sonucunda ise dış ticaret açıklarında makasın iyice açılmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum 1994 krizi ile sonlanmış olsa da benzer bir durum 2000’li yılların başlarında da görülmüştür. Ayrıca 1997 ve 1998 yıllarında görülen Asya ve Rusya krizleri ile ortaya çıkan talep daralması Türkiye’yi olumsuz yönde etkilemiştir ve 2000 yılından itibaren ihracatta yeniden bir yükselme trendi içerisine girilmiştir.²³⁸

²³⁸ Lerzan Özkale, *a.g.e.*, s. 365-366.

Şekil 2: 1980-2016 Yılları Arası İhracatın İthalatı Karşılama Oranları

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, Mart 2017.

Bir ülkenin dış ticaret açısından değerlendirilmek istendiğinde önemli kıstaslardan bir tanesi de ihracatın ithalatı karşılama oranıdır. Şekil 2’de Türkiye’de ihracatın ithalatı karşılama oranları görülmektedir. Bu oran genel itibariyle dalgalı bir yön çizmiştir ve görüldüğü üzere hiçbir zaman yüzde yüz oranı yakalanamamış ve hep bu oran altında gerçekleşmiştir. 1980 kararları sonrası ihracatın ithalatı karşılama oranında sürekli olarak bir artış gözlenmektedir. Fakat 1989 yılında gerçekleştirilen ekonomik liberalizasyon sonucu piyasaya giren sıcak para TL’nin aşırı değerlenmesini sağlamış ve ihracatı azaltmış, ithalatı artırmıştır. Bu sebeple de ihracatın ithalatı karşılama oranı 1989 yılından sonra azaldığı görülmektedir. Yalnız bu düşüş 1994 yılında yaşanan kriz sonrası yeniden artma eğilimine girmiştir. Çünkü yaşanan kriz neticesinde TL’de meydana gelen değer kaybı sonucu ihracatın ithalatı karşılama oranında yükselmeye yol açmıştır. Aynı durum 2001 yılında gerçekleşen kriz döneminde de görülmüştür. Son krizden sonrada bu oranda yükselmeler görülmektedir.²³⁹

²³⁹ Lerzan Özkale, *a.g.e.*, s. 369.

3.3.1. Türkiye'nin İhracat Yapısı Ve Gelişimi

18. yüzyılda sanayi devriminin etkisiyle büyüyen ve genişleyen Avrupa, hammadde ve Pazar arayışını girmiştir. O yıllarda Osmanlının ünlü dokuma ürünlerini İngiltere kendi yapmaya başlamış ve Osmanlı ile sağladığı ticaret anlaşmaları neticesinde Osmanlı pazarlarına girmiştir. Rekabete dayanamayan Osmanlı dokuma sanayisinin çoğu piyasadan çekilmek zorunda kalmıştır. Daha sonra Cumhuriyet Döneminde hammadde ihraç eden Türkiye, 1929 yılına kadar büyük miktarlarda hammadde ihracatı ile dış ticaret GSYİH içindeki oranı %20'lere kadar çıkmıştır. İhracatta yaşanan olumlu gelişmeler sadece yatırım malı ithali için değil aynı zamanda dış borçlar hususunda da Türkiye'nin elini güçlendirmiştir. Fakat 1929 Dünya Ekonomik Krizi ile talepteki daralma ihracatı azaltmış, sanayileşme ile büyüme politikası genç Cumhuriyet Devletini farklı sanayi dalları üzerine yoğunlaşmalarını artırmıştır.²⁴⁰

24 Ocak 1980 Kararları ile Türkiye ithal ikameci sanayileşme politikasından ihracata yönelik sanayileşme politikasına geçiş yapmıştır. Bu vesileyle ihracatın geliştirilmesi ve artırılması, yeni pazarlara ulaşarak ürün mal ve hizmetler grubunun çeşitlendirilmesi gibi bir takım hedefler belirlenmiştir. Uygulanan teşvikler neticesinde ihracatta ve ithalatta artışlar yaşanırken, ihracatta imalat sanayinin payının giderek arttığı gözlenmektedir.²⁴¹

Genel olarak değerlendirme yapılmak istenirse 1980 ile 2005 yılları arasında Türkiye Ekonomisi ihracatta yaklaşık 24 kattan daha fazla bir artış yakalamayı başarmıştır. Elbette ki bu artışın arkasında 1980 dönüşümünden sonra ihracata dayalı sanayileşme politikası yer almaktadır. Bu politikada ise sanayicilere sübvansiyonlar verilmiş ve yine sanayicilerin istediği gerekli alt yapılar ivedilikle sağlanmıştır. Ayrıca ticaretin önündeki büyük engellerden kota ve gümrük vergileri de biraz daha hafıfletilmiştir. Tüm bu gelişmeler neticesinde ihracatta büyük artışlar sağlanmıştır.²⁴²

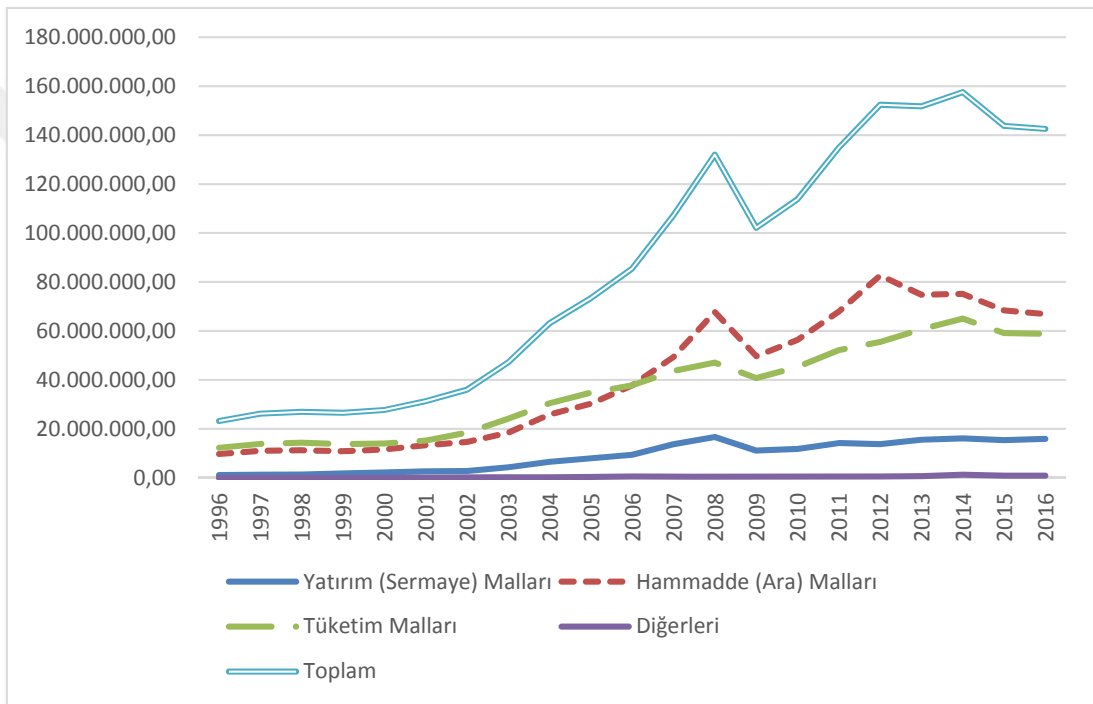
²⁴⁰ Cihan Dura, *a.g.e.*, s. 73.

²⁴¹ Yasin Çoban, *a.g.e.*, s. 206-207.

²⁴² Aslan Eren, *a.g.e.*, s. 192.

3.3.1.1. Türkiye'nin İhracatının Mal Gruplarına Göre Dağılımı

Türkiye 1980 yılında ekonomik anlamda yaşadığı dönüşümün ve bu dönüşümden bu zamana kadar yapılan tüm ekonomik politikalar yerel firmaları dış piyasaya hazırlamak ve firmaların kendilerini geliştirmelerine yönelik olmuştur. Küreselleşme adı altında diğer ülke ekonomileri ile ilişkilerin kuvvetlendirilip, ihracat piyasasının geliştirilmesi temel hedef haline gelmiştir. Bu amaçlar neticesinde serbest piyasa kavramı öne çıkartılmış ve esneklik kazandırılan döviz kuru ile de dış ticaretin önündeki engeller kaldırılmıştır.²⁴³

Şekil 3: İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı 1996-2016

Kaynak: TÜİK verileri ile tarafımdan hazırlanmıştır.

Şekil 3'te ki ihracatın mal gruplarına göre dağılımını rakamlarla değerlendirmek istenirse, 1996 yılı toplam ihracat 20 milyar dolar sınırını aşmıştır ve yapılan ihracatın en yüksek payını tüketim malları oluşturmaktadır. Küresel krizin yaşandığı yıla kadar artış eğilimini sürdüren ihracat, kendi içinde tüketim malları ihracatında 60 milyar doları aşmış ve diğer madde grupları ile de arayı açmıştır.

²⁴³ Cihan Dura, *a.g.e.*, s. 207.

**Tablo 9: Türkiye'nin İhracatının Mal Gruplarına Göre Sınıflandırılması
1996-2016 (%)**

Yıllar	1. Yatırım (Sermaye) Malları	2. Hammadde (Ara) Malları	3. Tüketim Malları	4. Diğerleri	Toplam
1996	5	42	53	0	100
1997	5	42	53	0	100
1998	5	42	53	0	100
1999	7	41	52	0	100
2000	8	42	50	0	100
2001	8	43	49	0	100
2002	8	41	51	0	100
2003	9	39	51	1	100
2004	10	41	48	1	100
2005	11	41	47	1	100
2006	11	44	44	1	100
2007	13	41	46	0	100
2008	13	36	51	0	100
2009	11	40	49	0	100
2010	10	40	50	0	100
2011	11	39	50	0	100
2012	9	36	54	1	100
2013	10	40	49	1	100
2014	10	41	48	1	100
2015	11	41	48	0	100
2016	11	41	47	1	100

Kaynak: TÜİK, Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına (BEC) Göre İhracat, 1996-2016.

Tablo 9'daki Türkiye'nin ihracatının mal gruplarına göre dağılımına bakıldığında, tüketim malları ve hammadde (ara) mallarına yapılan ihracat toplam ihracatta büyük bir pay sahibi olmakla birlikte aynı zamanda oranları artmaktadır. Ancak genel olarak bir sıralama yapılmak istenirse, ilk sırada tüketim malları gelmektedir. Sırasıyla ikinci ve üçüncü sıralarda ise hammadde (ara) ve yatırım (sermaye) malları gelmektedir. Dikkat çeken bir husus yatırım malları ihracatının payının %10'larda seyretmesi, Türkiye'de teknoloji ve AR-GE harcamalarının yeteri kadar yapılamadığı ve katma değeri daha düşük bir düzeyde olan tüketim malları ihracatının önüne geçilemediği görülmektedir.²⁴⁴

²⁴⁴ Lerzan Özkale, *a.g.e.*, s. 371.

3.3.1.2. Türkiye'nin İhracatının Sektörel Dağılımı

Türkiye'nin ihracatının sektörel dağılımının gösterildiği tablo aşağıdadır. Bu tabloda sektörel dağılım son on yıl baz alınarak değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu değerlendirmeler toplamda yüzde içerisinde payları gösterilmektedir.

Tablo 10: Türkiye'nin İhracatının Sektörel Dağılımı 2007-2017 (%)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*
A. Tarım ve Ormancılık	3	3	4	4	4	3	4	4	4	4	3
B. Balıkçılık	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C. Madencilik ve Taş Ocakçılığı	2	2	2	2	2	2	3	2	2	2	2
D. İmalat	94	95	93	93	93	94	93	93	93	94	94
E. Elektrik, Gaz ve Su	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
G. Toptan ve Perakende Ticaret	1	0	1	1	1	1	0	1	1	0	1
K. Diğer İş Faaliyetleri	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
O. Sosyal ve Kişisel Faaliyetler	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK, Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına (ISIC, Rev.3) Göre İhracat, 2007-2017.

*2017 ilk dört ayı değerlendirmeye alınmıştır.

Tablo 10'daki Türkiye'nin ihracatının sektörel dağılımı tablosuna bakıldığında, son on yıl değerlendirilmeye alınmıştır ve imalat sektörünün Türkiye'nin ihracatında en önemli yere sahip olduğu görülmektedir. Yaklaşık olarak %95'e yakın bir oranda yıllardır ihracat ürünleri arasında payını artırmıştır. Tarım ve ormancılık alanında ise son on yılda %3 ve %4 civarında seyretmektedir. Son olarak

ihracatın sektör bazında en az katkıya sahip olan maden ve taş ocakçılığının payı %2 seviyelerinde ilerlemektedir.²⁴⁵

3.3.1.3. Türkiye'nin İhracat Yaptığı Ülkeler ve Ülke Grupları

Türkiye Cumhuriyeti ihracatının büyük kısmını OECD ülkelerine yapmaktadır. Yaklaşık olarak %55 ile ihracatının yarıdan fazlasını OECD ülkelerine yapan Türkiye Cumhuriyeti, AB arasından ise Almanya, İngiltere, İtalya ve Fransa ağırlıklı olarak görülmektedir. Daha sonra Ortadoğu pazarı da ortalama %25 ile önemli ihracat merkezleri arasında yer aldığı görülmektedir. Tablo 11'e bakıldığında, 1980'li yılların başlarında yaşanan petrol krizleri ve dünya siyasi konjonktürünün değişmesi nedeniyle Ortadoğu ve İslam ülkeleri ile ola ihracatımız genel olarak düşme trendine girmiştir. 1985 yılından itibaren AB ve ABD'ye daha fazla ihracat yapmak isteyen Türkiye, tekstil ve hazır giyimde sahip olduğu potansiyele, ABD uyguladığı kotalardan taviz vermemiştir. AB ile tam üyelik için başvurması ve özel ilişkilere güvenen Türkiye, AB'nin de bir takım kısıtlamalarıyla karşılaşmıştır. Bu kısıtlamaların kalkması için imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması da ihracatta herhangi bir artışa neden olmadığı ve Türkiye'nin yaptığı ihracatın bölgesel dağılımında bir değişiklik oluşmadığı fark edilmiştir. Dünya piyasalarında artık hazır giyim ve tekstil sektörlerinden, kara araçları, teknoloji yoğun cihazlar, enerji ve iletişim araçlarına doğru bir yönelme mevcuttur. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Bağımsız Devletler Topluluğu, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, EFTA Ülkeleri ve Türk Cumhuriyetleri'nin paylarında yıllara göre küçük değişimler görülmesine karşın, Türkiye'nin ihracatında bu ülkelerde köklü değişiklikler yaşandığı görülmemektedir.²⁴⁶

²⁴⁵ Cem Saatcioğlu – Rasim Kutlu, *Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı Üzerine Bir Uygulama (1993-2002)*, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2004, S. 7, s. 147.

²⁴⁶ Hüseyin Şahin, *a.g.e.*, s. 394-396.

Tablo 11: 2007-2016 Yılları Arasında Ülke Gruplarına Göre İhracat (%)

Ülke Grubu	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007
A-Avrupa Birliği (AB 28)	48,0	44,5	43,5	41,5	39,0	46,4	46,5	46,2	48,3	56,6
B-Türkiye Serbest Bölgeleri	1,3	1,3	1,4	1,6	1,5	1,9	1,8	1,9	2,3	2,7
C-Diğer Ülkeler	50,8	54,2	55,1	56,9	59,5	51,7	51,7	51,8	49,5	40,6
1-Diğer Avrupa (AB Hariç)	6,8	9,8	9,6	9,4	9,3	9,4	9,8	10,9	11,6	9,8
2-Kuzey Afrika	5,4	5,9	6,2	6,6	6,2	5,0	6,2	7,3	4,4	3,8
3-Diğer Afrika	2,6	2,7	2,5	2,7	2,6	2,7	2,0	2,7	2,4	1,8
4-Kuzey Amerika	5,2	4,9	4,6	4,3	4,4	4,0	3,7	3,5	3,6	4,2
5-Orta Amerika ve Karayipler	0,6	0,6	0,6	0,7	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5
6-Güney Amerika	0,8	0,9	1,2	1,4	1,4	1,4	1,1	0,7	0,7	0,5
7-Yakın ve Orta Doğu	22,0	21,6	22,5	23,4	27,8	20,7	20,5	18,8	19,3	14,1
8-Diğer Asya	6,8	7,2	7,4	7,9	6,9	7,6	7,5	6,6	5,4	4,9
9-Avustralya ve Yeni Zelanda	0,5	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3
D-Seçilmiş Ülke Grupları										
1-OECD Ülkeleri	54,1	52,4	48,6	45,2	43,5	49,7	50,4	51,1	50,3	57,5
2-EFTA Ülkeleri	2,3	4,3	2,4	1,1	1,7	1,4	2,1	4,2	2,5	1,2
3-Karadeniz Ekonomik İşbirliği	9,2	10,1	12,5	13,4	12,3	13,2	12,7	12,0	15,8	15,6
4-Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	6,7	6,7	7,4	7,8	10,9	6,9	6,7	5,8	4,7	4,4
5-Bağımsız Devletler Topluluğu	5,4	7,3	9,9	11,1	9,9	9,9	9,0	7,8	9,8	8,8
6-Türk Cumhuriyetleri	2,8	3,7	4,5	4,6	3,8	3,7	3,4	3,3	2,8	2,7
7-İslam İşbirliği Teşkilatı	28,9	29,7	30,9	32,5	36,2	27,7	28,5	28,0	24,7	18,9

Kaynak: TÜİK, Ülke Gruplarına Göre Yıllık İhracat.

Genel olarak tablo değerlendirildiğinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin ihracatının büyük bir bölümünü AB ülkelerine yaptığı görülmektedir. Oransal olarak bakıldığında ise ihracatının neredeyse yarısını bu ülkelere yapmaktadır. 2007 yılında %56.6 olarak gerçekleşen ihracat oranı, 2016 yılına gelindiğinde azalarak %48 seviyelerine inmiştir.²⁴⁷ İslam İşbirliği Teşkilatının payı da göz ardı edilmemelidir. 2007 yılında yapılan ihracat içerisinde İslam İşbirliği Teşkilatının payı %18.9 seviyelerindeyken bu oran 2012 yılında %36.2 gibi ciddi bir seviyeye ulaştığı görülmektedir.

²⁴⁷ Lerzan Özkale, *a.g.e.*, s. 380.

Tablo 12: Türkiye'nin En Çok İhracat Yaptığı 20 Ülke (%)

Ülke	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007
Almanya	9,8	9,3	9,6	9,0	8,6	10,3	10,1	9,6	9,8	11,2
İngiltere	8,2	7,3	6,3	5,8	5,7	6,0	6,4	5,8	6,2	8,0
Irak	5,4	5,9	6,9	7,9	7,1	6,2	5,3	5,0	3,0	2,7
İtalya	5,3	4,8	4,5	4,4	4,2	5,8	5,7	5,8	5,9	7,0
ABD	4,6	4,4	4,0	3,7	3,7	3,4	3,3	3,2	3,3	3,9
Fransa	4,2	4,1	4,1	4,2	4,1	5,0	5,3	6,1	5,0	5,6
BAE	3,8	3,3	3,0	3,3	5,4	2,7	2,9	2,8	6,0	3,0
İspanya	3,5	3,3	3,0	2,9	2,4	2,9	3,1	2,8	3,1	4,3
İran	3,5	2,5	2,5	2,8	6,5	2,7	2,7	2,0	1,5	1,3
Hollanda	2,5	2,2	2,2	2,3	2,1	2,4	2,2	2,1	2,4	2,8
S. Arabistan	2,2	2,4	1,9	2,1	2,4	2,0	1,9	1,7	1,7	1,4
İsrail	2,1	1,9	1,9	1,7	1,5	1,8	1,8	1,5	1,5	1,5
Mısır	1,9	2,2	2,1	2,1	2,4	2,0	2,0	2,5	1,1	0,8
İsviçre	1,9	3,9	2,0	0,7	1,4	1,1	1,8	3,9	2,2	0,9
Romanya	1,9	2,0	1,9	1,7	1,6	2,1	2,3	2,2	3,0	3,4
Polonya	1,9	1,6	1,5	1,4	1,2	1,3	1,3	1,3	1,2	1,3
Belçika	1,8	1,8	1,9	1,7	1,5	1,8	1,7	1,8	1,6	1,6
Bulgaristan	1,7	1,2	1,3	1,3	1,1	1,2	1,3	1,4	1,6	1,9
Çin	1,6	1,7	1,8	2,4	1,9	1,8	2,0	1,6	1,1	1,0
Cezayir	1,2	1,3	1,3	1,3	1,2	1,1	1,3	1,7	1,2	1,1
Diğerleri	31,0	32,9	36,3	37,4	33,9	36,1	35,6	35,4	37,7	35,2
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK, Ükelere Göre İhracat 2007-2016.

Tablo 12 değerlendirilmek istenirse, ülke bazında en fazla ihracat yaptığımız ülke olarak Almanya görülmektedir. Son on yılda %10 civarında ihracattan payını alan Almanya, Türkiye'nin önemli bir pazarı konumundadır. Çok büyük dalgalanmaların yaşanmadığı da ayrıca görülmektedir. Daha sonra ise İngiltere, Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ülke olmuştur. Görüldüğü üzere ihracatının neredeyse yarısını AB ülkelerine yapan Türkiye, en fazla ihracat yaptığı ülkelerin çoğunluğu doğal olarak AB üyesi ülkelerdir.

3.3.2. TÜRKİYE’NİN İTHALAT YAPISI VE GELİŞİMİ

Türkiye, Cumhuriyet dönemi boyunca büyük buhrana kadar liberal politikalar izlese de daha sonra korumacı politikalar damga vurmuştur. 1960’lı yıllarda Türkiye’de uygulanmaya başlayan kalkınma planları süresince sanayileşme politikası olarak ithal ikameci politikalar izlenmiştir. Bu politikalar 1970’li yıllara kadar da devam ettiği görülmektedir. Uygulanan ekonomik politikaları da ithal ikameci sanayileşmeye uygun olarak alınmaktadır. Bu dönemde ithalata yüksek gümrük tarifeleri, vergiler ve kotalar ile yerli sanayi için çok büyük oranda koruma oluşturduğu gözlenmektedir.²⁴⁸

Türkiye’de ithalat politikaları 1981 yılında kotaların kaldırılmasıyla uygulanmaya başlamıştır. İthalatın önündeki engellerle ilgili önemli bir düzenleme 1984 yılında meydana getirilmiştir. İthalat bu tarihten itibaren yapısı üzerinde çok büyük farklılıklara uğramamıştır ve sürekli bir artış göstermiştir. Türkiye’de hanehalkının her daim yurtdışından getirilen lüks tüketim ürünlerine karşı büyük bir ilgisi olduğu bilinmektedir. Yeni ithalat düzenlemeleri ile birlikte daha önceleri kaçak yollardan ülkeye giren lüks tüketim ürünleri, artık normal yollarla ülkeye girişi sağlanmıştır.²⁴⁹

Türkiye’nin gerçekleştirdiği ithalat değerleri dışa açılma politikalarının alındığı ve liberal politikaların izlendiği dönemden itibaren sürekli olarak artış görülmektedir. Bazı ekonomi kararlarının alındığı kriz yılları hariç diğer dönemlerde arttığı fark edilmiştir. 1980’den sonra 5 Nisan 1994 yılında alınan istikrar kararları ithalatta dalgalanmaların yaşandığı bir dönem olarak kaydedilmiştir. Ayrıca Kasım 2000 ile Şubat 2001 krizleri dönemi boyunca da ithalat değerlerinde büyük dalgalanmalar gözlenmektedir. Bu da dış ticarete yansımış ve Türkiye’de artık kronik bir sorun haline gelen dış ticaret dengesi sürekli olarak açık vermektedir.²⁵⁰

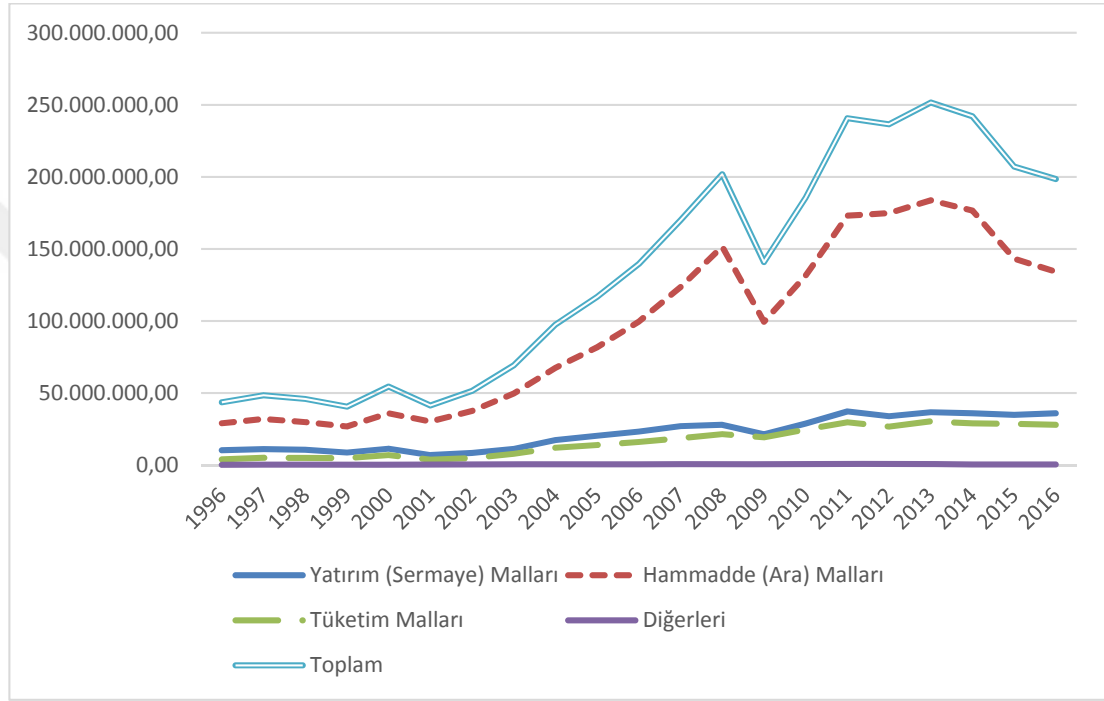
²⁴⁸ Cihan Dura, *a.g.e.*, s. 194.

²⁴⁹ Hüseyin Şahin, *a.g.e.*, s. 392.

²⁵⁰ Cem Saatcioğlu, *a.g.m.*, s. 143.

3.3.2.1. Türkiye'nin İthalatının Mal Gruplarına Göre Dağılımı

1980 öncesinde uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikası ile 1980 sonrasında ihracata yönelik sanayileşme politikasında da Türkiye'nin ithalatının en büyük kısmını yatırım malları ile hammadde oluşturmaktadır. Tüketim mallarına ise Türkiye'den her zaman talep olmaktadır. Yalnız diğer madde gruplarına göre pek bir önem gösterememektedir.²⁵¹

Şekil 4: İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı 1996-2016

Kaynak: TÜİK verileri ile tarafımdan hazırlanmıştır.

Şekil 4'te görüldüğü üzere, Türkiye'nin ithalatının mal gruplarına göre dağılımında en büyük payı diğer ithalat maddelerine göre, hammadde (ara) mallarının aldığı görülmektedir. Hammadde (ara) mallarının bu denli önemli bir yere sahip olması aslında Türkiye'nin ekonomik anlamda büyümesi ile eşdeğerlik gösterdiği anlaşılmaktadır.²⁵² Yatırım (sermaye) malları ile hammadde (ara) mallarının ithalatının yoğun olması sanayi politikalarıyla ilgilidir. Yalnız tüketim malları talebinin her ne kadar diğer kalemler arasında küçük kalsa da belirli bir

²⁵¹ Ömer Eroğlu, *a.g.e.*, s. 253.

²⁵² Lerzan Özkale, *a.g.e.*, s. 371.

seviyede seyretmektedir. Bu ise 1996 yılından sonra önemli hale gelmesi ithalatın serbest bırakılması ile de yakın ilişki içerisinde. ²⁵³

Tablo 13: Türkiye'nin İthalatının Mal Gruplarına Göre Sınıflandırılması 1996-2016 (%)

Yıllar	1. Yatırım (Sermaye) Malları	2. Hammadde (Ara) Malları	3. Tüketim Malları	4. Diğerleri	Toplam
1996	24	67	9	0	100
1997	23	66	10	1	100
1998	23	65	11	1	100
1999	21	66	12	1	100
2000	21	66	13	0	100
2001	17	73	9	1	100
2002	16	73	10	1	100
2003	16	72	11	1	100
2004	18	69	12	1	100
2005	17	70	12	1	100
2006	17	71	12	0	100
2007	16	73	11	0	100
2008	14	75	11	0	100
2009	15	71	14	0	100
2010	16	71	13	0	100
2011	15	72	12	1	100
2012	14	74	11	1	100
2013	15	73	12	0	100
2014	15	73	12	0	100
2015	17	69	14	0	100
2016	18	68	14	0	100

Kaynak: TÜİK, Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına (BEC) Göre İthalat, 1996-2016.

Tablo 13' bakıldığında, Avrupa Birliği ile 1996 yılında imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması neticesinde gümrük vergilerinin kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı da kotolar olması sonucu tüketim malları ithalatında bir artış gözlenmektedir. Tabloda ki dikkat çeken diğer bir husus ise, tüketim mallarının payı artarken, yatırım (sermaye) mallarının payında düşüşler yaşanmaktadır. Yatırım (sermaye) mallarının yıllara göre payındaki azalma Türkiye'nin artık üretim toplumundan tüketim

²⁵³ Cem Saatcioğlu, *a.g.m.*, s. 146.

toplumuna doğru bir rota aldığı görülmektedir. Bu da uzun vadede ekonomik olarak olumsuz gelişmelere neden olacağını göstermektedir.²⁵⁴

3.3.2.2. Türkiye'nin İthalatının Sektörel Dağılımı

Türkiye'nin ithalatının sektörel dağılımının gösterildiği tablo aşağıdadır. Bu tabloda sektörel dağılım son on yıl baz alınarak değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu değerlendirmeler toplamda yüzde içerisinde payları gösterilmektedir.

Tablo 14: Türkiye'nin İthalatının Sektörel Dağılımı 2007-2017 (%)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*
A. Tarım ve Ormancılık	3	3	3	3	4	3	3	4	3	4	4
B. Balıkçılık	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
C. Madencilik ve Taş Ocakçılığı	15	18	15	14	16	18	15	15	13	10	13
D. İmalat	78	74	79	78	76	75	78	78	80	84	80
E. Elektrik, Gaz ve Su	0	0	0	1	0	0	1	0	2	1	0
G. Toptan ve Perakende Ticaret	4	5	3	4	4	4	3	3	2	3	3
K. Diğer İş Faaliyetleri	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
O. Sosyal ve Kişisel Faaliyetler	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK, Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına (ISIC, Rev.3) Göre İthalat, 2007-2017

*2017 ilk dört ayı değerlendirmeye alınmıştır.

²⁵⁴ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem Yayınları, İstanbul, 1999, s. 624.

Tablo 14 Türkiye'nin ithalatının sektörel dağılımına bakıldığında, imalat kaleminin önemi görülmektedir. Yıllara göre dalgalanmalar yaşanmıştır. 2008 yılında %74 iken, 2016 yılında %84'lere kadar çıkabilmiştir. Madencilik ve taş ocakçılığı kaleminde de dalgalanmalar mevcuttur. 2008 yılında %18 iken, 2016 yılında %10'lara kadar gerileyebilmiştir. Bu kalem içerisinde ayrıca ham petrol ürünleri de yer almaktadır ki bu da toplam ithalat içerisinde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Tarım ve ormancılık ithalat kalemi ise son on yılda dengeli bir seyir izlediği görülmektedir.²⁵⁵

3.3.2.3. Türkiye'nin İthalat Yaptığı Ülkeler ve Ülke Grupları

Türkiye'nin ihracatında büyük bir öneme sahip olan AB, Türkiye'nin ithalatında da büyük bir paya sahip olduğu görülmektedir. Yıllara göre artış gösterdiği de fark edilmektedir. Diğer ülkeler grubunda ise Uzak Doğu ve bağımsız devletler yer almaktadır. Türkiye'nin ithalatının büyük kısmını oluşturan bu gruptaki ülke ve ülke gruplarının payı %60 gibi ciddi bir seviyede bulunmaktadır.²⁵⁶

Tablo 15 değerlendirilmek istenirse, ihracatta olduğu gibi ithalatta da AB ülkeleri yaklaşık %40 civarında seyretmektedir. Dikkat çekici bir husus Diğer Asya ülke grubunda yaşanmaktadır. Öyle ki son on yılda büyük bir artış kaydedilmektedir. 2007 yılında %19.8 gibi bir orana sahip iken, 2016 yılına gelindiğinde bu oran %27.3 gibi bir seviyeye gelmiştir. Ayrıca Diğer Avrupa ülkelerinde de değişim fark edilmektedir. Öyle ki 2007 yılında %20.1 gibi ciddi bir orana sahip iken, 2016 yılında bu oran %11'e kadar gerilediği görülmektedir.

²⁵⁵ Cem Saatcioğlu, *a.g.m.*, s. 145.

²⁵⁶ Ahmet Şahinöz, *a.g.e.*, s. 314.

Tablo 15: 2007-2016 Yılları Arasında Ülke Gruplarına Göre İthalat (%)

Ülke Grubu	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007
A-Avrupa Birliği (AB 28)	39,0	38,0	36,7	36,7	37,1	38,0	39,0	40,2	36,9	40,3
B-Türkiye Serbest Bölgeleri	0,7	0,6	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5	0,7	0,7	0,7
C-Diğer Ülkeler	60,3	61,4	62,8	62,8	62,5	61,6	60,5	59,1	62,4	59,0
1-Diğer Avrupa (AB Hariç)	11,0	13,6	15,0	16,4	15,7	14,8	16,2	18,3	21,8	20,1
2-Kuzey Afrika	1,6	1,5	1,4	1,4	1,4	1,4	1,7	1,6	1,8	1,3
3-Diğer Afrika	1,1	1,0	1,0	1,0	1,1	1,4	0,9	1,2	1,0	1,7
4-Kuzey Amerika	6,0	5,8	5,7	5,5	6,4	7,2	7,1	6,8	6,6	5,3
5-Orta Amerika ve Karayipler	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3
6-Güney Amerika	2,1	1,8	1,6	1,5	1,7	1,9	1,6	1,6	1,6	1,6
7-Yakın ve Orta Doğu	6,9	6,6	8,5	8,8	9,1	8,5	7,0	5,1	6,5	6,0
8-Diğer Asya	27,3	25,7	23,2	21,7	21,0	22,1	21,7	20,4	18,6	19,8
9-Avustralya ve Yeni Zelanda	0,3	0,3	0,3	0,5	0,4	0,3	0,3	0,5	0,4	0,4
10-Diğer Ülke ve Bölgeler	3,4	4,7	5,6	5,3	5,3	3,6	3,6	3,4	3,7	2,6
D-Seçilmiş Ülke Grupları										
1-OECD Ülkeleri	50,6	49,0	48,1	49,4	48,1	50,4	50,7	51,8	49,0	51,9
2-EFTA Ülkeleri	1,6	1,5	2,4	4,2	2,2	2,4	2,2	2,0	3,1	3,4
3-Karadeniz Ekonomik İşbirliği	12,2	15,2	16,9	16,4	17,5	16,1	17,8	19,6	22,3	20,4
4-Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	3,9	4,5	5,6	5,9	6,9	7,2	6,3	4,3	6,0	5,8
5-Bağımsız Devletler Topluluğu	10,4	13,1	13,7	13,5	14,9	13,8	15,6	17,6	20,3	18,1
6-Türk Cumhuriyetleri	1,3	1,3	1,2	1,4	1,5	1,5	1,6	1,3	1,6	1,5
7-İslam İşbirliği Teşkilatı	11,7	10,8	12,0	12,7	13,4	13,0	12,0	9,5	10,9	10,2

Kaynak: TÜİK, Ülke Gruplarına Göre Yıllık İthalat.

Öte yandan son on yılda OECD ülkeleri, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Türk Cumhuriyetleri ve İslam İşbirliği Teşkilatı'nda son on yılda büyük dalgalanmalar görülmemekle birlikte Türkiye'nin ithalat yaptığı ülkeler arasındaki paylarında büyük değişimler olmamıştır.²⁵⁷

²⁵⁷ Cem Saatcioğlu, *a.g.m.*, s. 144.

Tablo 16: Türkiye'nin En Çok İthalat Yaptığı 20 Ülke (%)

Ülke	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007
Çin	12,8	12,0	10,3	9,8	9,0	9,0	9,3	9,0	7,8	7,8
Almanya	10,8	10,3	9,2	9,6	9,0	9,5	9,5	10,0	9,3	10,3
Rusya Federasyonu	7,6	9,8	10,4	10,0	11,3	9,9	11,6	13,8	15,5	13,8
ABD	5,5	5,4	5,3	5,0	6,0	6,7	6,6	6,1	5,9	4,8
İtalya	5,1	5,1	5,0	5,1	5,6	5,6	5,5	5,4	5,3	5,7
Fransa	3,7	3,7	3,4	3,2	3,6	3,8	4,4	5,0	4,5	4,6
Güney Kore	3,2	3,4	3,1	2,4	2,4	2,6	2,6	2,2	2,0	2,6
Hindistan	2,9	2,7	2,8	2,5	2,5	2,7	1,8	1,4	1,2	1,4
İspanya	2,9	2,7	2,5	2,6	2,5	2,6	2,6	2,7	2,3	2,6
İngiltere	2,7	2,7	2,4	2,5	2,4	2,4	2,5	2,5	2,6	3,2
İran	2,4	2,9	4,1	4,1	5,1	5,2	4,1	2,4	4,1	3,9
Japonya	2,0	1,5	1,3	1,4	1,5	1,8	1,8	2,0	2,0	2,2
BAE	1,9	1,0	1,3	2,1	1,5	0,7	0,4	0,5	0,3	0,3
Polonya	1,6	1,4	1,3	1,3	1,3	1,5	1,4	1,3	1,0	1,0
Belçika	1,6	1,5	1,6	1,5	1,6	1,6	1,7	1,7	1,6	1,7
Hollanda	1,5	1,4	1,5	1,3	1,5	1,7	1,7	1,8	1,5	1,6
Çek Cumhuriyeti	1,3	1,1	1,0	1,0	0,8	0,7	0,7	0,7	0,6	0,7
Ukrayna	1,3	1,7	1,8	1,8	1,9	2,0	2,1	2,2	3,0	2,7
İsviçre	1,3	1,2	2,0	3,8	1,8	2,1	1,7	1,4	2,8	3,1
Romanya	1,1	1,3	1,4	1,4	1,4	1,6	1,9	1,6	1,8	1,8
Diğerleri	26,9	27,2	28,3	27,4	27,3	26,3	26,1	26,4	25,0	24,4
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK, Ülkelere Göre İthalat 2007-2016.

Tablo 16'da son on yılda Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı yirmi ülke ile toplam ithalat içerisinde ki payları görülmektedir. Bu tabloda en çok dikkat çeken nokta Uzak Doğu ülkelerinin ithalat içerisindeki paylarının giderek artmakta olduğu gerçeğidir. Çin'in ithalat içerisindeki payı 2007 yılında %7.8 iken, 2016 yılında %12.8 gibi sadece on yılda ciddi bir orana yükselmiştir. Bir diğeri Hindistan ise 2007 yılında %2.6 olarak gerçekleşirken, 2016 yılında bu oran %3.2'ye yükselmiştir. Ucuz işçiliğin meyvelerini toplayan uzak doğunun ithalat içerisindeki payının giderek artacağı tahmin edilmektedir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Küreselleşme, yeryüzündeki insanların artık ortak bir kaderi paylaşacağı; siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkilerde tek bir rol modelin oluşturacağı ve ülkeler arasındaki siyasi ulus sınırlarının ortadan kaldırılarak ulus bağımsızlığı hiçe sayılıp tamamen uluslararası dev şirketlerin siyasi rant elde edebilmek için yarıştığı bir olgu olarak tanımlanabilmektedir. Bunun sonucunda ise ülkeler arasında derin gelir farklılıkları oluşmasına neden olur ve bazı ülkelerin refahını artırırken bazılarınınkinden ise tamamen azaltmaktadır. Gelişmiş ülkeler artık işletmelerini hem ucuz işçilik hem de çevre ve doğayı tahrip etmemek adına az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere kaydırmaktadırlar. Bu vesileyle hem ürünlerini daha ucuza mal edebilmekteler hem de gelişmiş ülkedeki çevreye zarar vermediklerinden dolayı toplumsal olarak manevi baskıdan kurtulmuş olmaktadır.

Küreselleşmenin daha da yaygınlaşmasıyla birlikte hızla gelişen bir teknoloji göz ardı edilmemelidir. Öyle ki artık kim son teknolojiye sahipse ve/veya teknoloji yoğun ürünler üretebilip ihraç edebiliyorsa, söz konusu ülke dünya siyasi ve ekonomisinde söz sahibi olabilmektedir. Çünkü teknoloji çağı olarak adlandırılan günümüzde, dördüncü sanayi devrimi yaşanmaktadır. Bu dönemde yapay zeka, üç boyutlu yazıcılar, robotlar ve nanoteknoloji gibi birçok teknoloji yoğun sektörler insanlık tarihine yöne vermektedir. Bu gibi alanlara yönelen Batı veya gelişmiş ülkeler dünya ekonomik ve siyasetinde söz hakkı elde etmektedirler. Dolayısıyla kim teknoloji yoğun ürünler üretebiliyorsa o ülke yüksek gelir seviyesi grubu içerisinde olduğu gözlenmektedir.

Küreselleşmeyle birlikte, teknolojinin gelişmesinin yanında kitle iletişim alanında da yaşanan çok hızlı gelişmeler sonucu, ülkelerin kendine has olan gelenek ve göreneklerinde değişikliklere sebebiyet verdiği görülmektedir. Baskın ve egemen kültürler bu alanda da etkisini göstermektedir. Türkiye’de televizyonlarda yayınlanan dizilerde işlenen konular genellikle tüketen, çalışmayan ve zengin bireyler, zayıf aile bağları ve yaşanan yüksek boşanmalar ile birlikte aynı zamanda toplumları tüketime sevk eden ve yaşam koşullarını değiştirmeye çalışan reklamlarla da toplum derinden etkilenmeye çalışılmaktadır. Tüm bunların bir sonucu olarak tamamen marka tutkusu olan, aşırı tüketen, tasarrufun adının bile anılmadığı, bir kültürün doğmasına yol

açmaktadır. Küreselleşme sürecinden kazançlı çıkmak için ve zararlarını bertaraf etmek için; eğitim müfredatında kültürel değerlerin göz önüne alınıp buna uygun bir şekilde hazırlanması ve öğrencilere kazandırıldığı bir sistemin getirilmesi gerekmektedir. Sahip olduğu kültürel değerlerine bağlı, bencil davranmayan, sorgulayıp çözümleme yeteneğine sahip insanlar yetiştirilmesi ile ancak olumsuzlukları bertaraf edilmiş olacaktır.

Türkiye Ekonomisinin temel dönüşüm noktalarından olan 24 Ocak ve 5 Nisan Kararları ve kalkınma planlarında belirlenen hedeflere çoğunlukla ulaşamamıştır. Beklenen hedeflere ulaşamaması temelde ekonominin içerisinde bulunduğu durumdan ileri gelmektedir. Sağlam bir ekonomik alt yapının olmaması, bankacılık sisteminin yeterince gelişmemesi, yapısal ekonomik sorun haline gelen enflasyon ve dış ticaret açıkları ile tamamen seçimlere göre çalışıp ona göre yatırımlar yapan kısa süreli hükümet ve/veya koalisyonlar bu durumun başlıca sorumluları arasında olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin ekonomik olarak küreselleşmeden etkileri ise nispeten diğer alanlara göre daha iyi bir konumdadır. Ama dünya ölçeğinde hala kabuklarını kıramamış bir Türkiye de açıkça görülmektedir. Örneğin 1980'li yıllarda Türkiye ile Güney Kore ekonomileri benzerlik gösterirken, Türkiye hem gayri safi milli hasılda hem de kişi başına düşen milli gelirden Güney Kore'den ileri seviyede olmasına rağmen, günümüzde Güney Kore kişi başına düşen milli gelirini üçe katlamış durumdadır. (Mahfi Eğilmez-Kendime Notlar) Türkiye milli gelir düzeyinde istenilen noktaya halen ulaşamamıştır. Bunun en önemli sebeplerinden bir tanesi AR-GE yatırımlarına yeterince önem verilmemesi ve teknoloji yoğun ürünler üretememesidir. Her ne kadar enerji ihtiyacının tamamına yakınının dışarıdan sağlıyor olsa da Türkiye bu alanda yalnız değildir. Çünkü çoğu ülke Türkiye ile aynı kaderi yaşamaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin teknoloji yoğun ürünler üretememesi enerji ihtiyacının dışarıdan sağlanması ile bağdaştırılamaz. Tüm bunlara rağmen Türkiye, Dünyanın en büyük ekonomileri arasında ilk yirmi ülke arasında yer almayı başaramamıştır.

Ayrıca Türkiye'de dışa bağımlılık giderek artmaktadır. Tamamen açık pazar haline gelen Türkiye, her ne kadar ihracatını yıllara göre artırıyor gibi görünse de

ithalattaki artışın önüne geçememiştir. Bu ithalatın her ne kadar yarısı enerji olsa da, ihracatta ki artışı geçmemesi gerekmektedir. Hal böyleyken diğer ülkelerin bir pazarı konumuna gelmeniz gayet doğaldır.

Türkiye ihracatta son yıllarda Cumhuriyet rekorları kırsa da ithalatta da aynı rekorlar görülmektedir. 1980 sonrası ihracata yönelik büyüme stratejisi uygulanıyor ve günümüzde bunun için teşvikler veriliyorsa da hala büyük sıçramalar yaşanmamaktadır. İhracat artışı ithalatla ilişkili olduğu ve ihracatın arttığı yıllarda ithalatta da artışlar yaşandığı önceki yıllarda gözlenmiştir. Bu da üretim için enerjiye ihtiyacı olan bir ülkede görmek çok olağandır.

Ayrıca çalışmada dikkat çeken bir nokta ise Avrupa Birliği ülkelerinin Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkelerin içerisinde neredeyse yarıya yakını oluşturmasıdır. Bu Türkiye'nin ihracat pazarının çeşitliliğinin olmadığını göstermektedir. Halbuki ihracat pazarının bu denli yüksek paya sahip hiçbir ülke grubu olmaması gerekmektedir. Çünkü herhangi olumsuz durumda ihracat ürünlerinizin yarıya yakını elinizde kalabilecektir. Böyle bir durumun ortaya çıkmaması adına hem ihracat ürünlerimizi hem de ihracat yaptığımız ülke gruplarını çeşitlendirmek zorunda olduğumuz açıktır.

Sonuç olarak Türkiye, küreselleşme olgusundan olumlu bir şekilde yararlanabilmesi için, teknoloji yoğun ürünler üretmeli, eğitim çıtasını ve kalitesi artırmalı, bilimsel araştırmalara yönelmeli ve toplumsal refah ve gelir düzeyini kapasitesi bazında maksimum noktaya çıkarabilmelidir. Aksi taktirde dünya siyasetinde hor görülen, üretimden yoksun veya ikinci sınıf ürünler üreten ve tamamen tüketime sevk edilmiş aciz bir ülke durumuna düşecektir.

KAYNAKÇA

- Adda, J., (2005), *Ekonominin Küreselleşmesi*, İstanbul, İletişim Yayınları, Çev. Sevgi İneci.
- Akkaya, Y. - Gürkaynak, Refet S., (2012), *Cari Açık, Bütçe Dengesi, Finansal İstikrar ve Para Politikası: Heyecanlı Bir Dönemin İzi, İktisat İşletme ve Finans*, Cilt: 27, Sayı: 315, ss. 93-119.
- Aktaş, C., (2000), *5 Nisan 1994 Ekonomik İstikrar Programı Öncesi ve Sonrası İthalat Fonksiyonu Katsayılarının Değişip Değişmediğinin Belirlenmesi*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2, ss. 13-20.
- Aktel, M., (2001), *Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 2, ss. 193-202.
- Alacahan, Nur D., (2008), *1980 Sonrası Türkiye’de Kalkınma Planlarındaki Ekonomik Hedeflerin Gerçekleşme Düzeyleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 1, ss. 19-31.
- Arslan, Elmas G. vd., (2008), *Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85. Yılında Türkiye Ekonomisi*, Ankara, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi.
- Barışık, S. - Demircioğlu, E., (2006), *Türkiye’de Döviz Kuru Rejimi, Konvertibilite, İhracat-İthalat İlişkisi (1980-2001)*, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 3, ss. 71-84.
- Başçı, E., (2011), *Finansal İstikrar ve Para Politikası*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Çalışma Tebliği No: 11/08.
- Başoğlu, U., - Ölmezoğulları N., - Parasız, İ., (2001), *Dünya Ekonomisi*, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Bayar, F., (2009), *Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye*, Dışişleri Bakanlığı-Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, Sayı: 32, ss. 25-34.
- Bozkurt, V., (2000), *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*, İstanbul, Alfa Yayınları.
- Coşkun, A., (2003), *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi*, Atatürkçü Düşünce Dergisi, Sayı: 4, ss. 72-77.
- Çeken, H., - Ökten, Ş., - Ateşoğlu, L., (2011), *Eşitsizliği Değerlendiren Bir Süreç Olarak Küreselleşme ve Yoksulluk*, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 2, ss. 79-95.
- Çetin, Beyzade N., (2008), *Küreselleşme Karşıtlarına Göre Küreselleşme Karşıtı Hareketlerin Nitelikleri*, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, ss. 94-104.

Çetin, E. - Savrul, M., (2016), *Türkiye’de 1980 Sonrası Liberalleşme Sürecinde Dış Ticaretteki Gelişmelerin Türkiye’nin Cari Açığına Etkisi*, Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 28, ss. 511-532.

Çoban, Y., (2014), *Türkiye Ekonomisi*, 4. Baskı, İstanbul, İkinci Sayfa Yayınevi.

Dağdemir, Ö., - Küçükcalay M., (1999), *Türkiye’de 1960-1980 Müdahale Dönemi Ekonomileri: İktisat Politikaları ve Makro Ekonomik Göstergeler Açısından Bir Karşılaştırma*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 3, ss. 121-138.

Dulupçu, Murat A., (1999), *Küreselleşmede Marjinalleşen Ulusal Ekonomi*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 4 (Güz), ss. 15-32.

Dura, C., (1991), *Türkiye Ekonomisi*, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Basımevi.

Ener, M., - Demircan, E., (2006), *Küreselleşme Sürecinde Yeni Devlet Anlayışı ve Türkiye*, Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, ss. 197-219.

Erdoğan, S., (2006), *Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Sendikacılık*, İstanbul, İmge Kitabevi Yayınları.

Eren, A., (2006), *Türkiye Ekonomisi*, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları.

Eroğlu, N., (2007), *Atatürk Dönemi İktisat Politikaları*, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 2, ss. 63-73.

Eroğlu, Ö., (2012), *Türkiye Ekonomisi*, Isparta, Bilim Kitabevi.

Ersoy, H., - Ersoy, L., (2002), *Küreselleşen Dünya’da Bölgesel Oluşumlar ve Türkiye*, Ankara, Siyasal Kitabevi.

Evin, H., (2012), *Yeni Denen Eski Bir Oyun: Küreselleşme*, Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, ss. 59-80.

Gezgin, S., (2005), *Küreselleşmenin Medya ve Toplum Üzerindeki Etkileri*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı: 21, ss. 9-12.

Göngen, Mehmet A., (2013), *Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu Küreselleşmeyi Yöneten Üç Ana Kurum: IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü*, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 29, ss. 117-134.

Gül, E., (2006), *Türkiye’de Reel Döviz Kuru ile İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1990 – 2006*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 16, ss. 165-190.

Güloğlu, B. - Altunoğlu, E., (2002), *Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı: 27, ss. 1-29.

- Gürak, H., (2003), *Küreselleşme Nereye Götürüyor?*, Verimlilik Dergisi, Sayı: 2, ss. 1-13.
- Held, D., - McGrew, A., (2013), *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*, Ankara, Phoenix Yayınevi.
- Hepaktan, E., (2007), *Türkiye'nin Dönüşüm Sürecinde Dış Ticaret Politikaları*, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, ss. 1-23.
- Hirst, P., – Thompson, G., (2003), *Küreselleşme Sorgulanıyor*, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, Çev. Çağla Erden - Elif Yücel.
- İlgaz, C., (2000), *Küreselleşme ve 1980 Sonrası Türk Basınına ve Topluma Yansımaları*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Kanca, Osman C., (2012), *1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 19, ss. 47-63.
- Kansu, A., (2006), *Döviz Kuru Sistemleri ve Döviz Krizleri: Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri*, 2. Baskı, İstanbul, Güncel Yayıncılık.
- Kara, H., (2012), *Küresel Kriz Sonrası Para Politikası*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Çalışma Tebliği No: 12/17.
- Karabıçak, M., (2000), *Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2, ss. 49-65.
- Karabıçak, M., (2002), *Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim ve Tepkiler*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, ss. 115-131.
- Karaçor, Z., – Alptekin, V., (2006), *1980 Sonrası İstikrar Politikaları Işığında Türkiye Ekonomisinin Trend Analizi Yardımıyla Değerlendirilmesi*, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 11, ss. 307-342.
- Karaçor, Z., (2006), *Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizini Öğrettikleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 16, ss. 379-391.
- Karluk, R., (2014), *Türkiye Ekonomisi: Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Yapısal Dönüşüm*, 13. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları.
- Kartal, Z., (2007), *Kavramsal ve Tarihsel Yönleri ile Küreselleşme*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 2, ss. 251-264.
- Kaya, A., (2013), *Mali Sürdürülebilirlik: Teori ve Türkiye Uygulaması*, Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No: 292.

- Kazgan, G., (1994), *Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri*, Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kazgan, G., (1999), *Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kazgan, G., (2005), *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kazgan, G., (2012), *2008 Küresel Krizi: Nedenleri, Etik İlkeleri ve İktisat Eğitimi*, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni 2012/98, ss. 3.
- Kennedy, P., (1995), *Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Köse, Ö., (2003), *Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü*, Sayıştay Dergisi, Sayı: 49, ss. 3-46.
- Kösekahyaoglu, L., (2012), *Dış Ticaret ve Rekabet Gücü 1923-2011*, Ankara, Alter Yayıncılık.
- Kürkçü, Duygu D., (2013), *Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar*, The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication, Volume: 3, Issue: 2, ss. 1-11.
- Mangır, F., (2006), *Finansal Deregülasyonun Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 16, ss. 460-472.
- Manisalı, E., (1970), *Cumhuriyetimizin Elli Yılında Dış Ekonomik İlişkiler*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, ss. 97-121.
- Külünk, M., (2005), *Küreselleşen Dünyada Türkiye*, İstanbul, Kum Saati Yayınları.
- Özçelik, Ö., - Tuncer, G., (2007), *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 1, ss. 254-261.
- Özdemir, S., (2004), *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Özel, Hasan A., (2011), *İktisadi Perspektiften Küreselleşme Kavramı ve Gelişimi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 2, ss. 91-98.
- Özpinar, Ö., - Şimşek, E., (2003), *Küreselleşmenin Getirdiği Sorunlar ve Bu Sorunlara Çözüm Önerileri*, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 2, ss. 1-11.
- Özsoylu, Ahmet F., (2011), *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim*, Adana, Karahan Kitabevi.
- Paasi, A., Globalisation, Academic Capitalism, and the Uneven Geographies of International Journal Publishing Spaces, Environment and Planning A 2005, Volume 37, Pages 769-789.

Parasız, İ., (1998a), *Para Politikası: Türkiye Uygulamaları*, 5. Baskı, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları.

Parasız, İ., (1998b), *Türkiye Ekonomisi: 1923'ten Günümüze Türkiye'de İktisat ve İstikrar Politikaları Uygulamaları*, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları.

Prasad, E., Kenneth Rogoff, Shang-Jin Wei, M. Ayhan Köse, *Effects of Financial Globalization on Developing Countries: Some Empirical Evidence*, India's and China's Recent Experience with Reform and Growth, pp. 201-228.

Rüstemov, Y., (2004), *Küreselleşmenin Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Sorunları*, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Sayı: 29, ss. 1-9.

Saatcioğlu, C. – Kutlu, R., (2004), *Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı Üzerine Bir Uygulama (1993-2002)*, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 7, ss. 141-155.

Sanin, L., *Küreselleşme Tartışmaları Üzerine Bazı Notlar*, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, 1994, Cilt: 5, Sayı: 14, ss. 97-117.

Sarıgedik, İ., (2008), *1994-2001 Krizlerine Genel Bakış ve Kriz Yönetimi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Tezsiz Yüksek Lisans Dönem Projesi.

Seyidoğlu, H., (1999), *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*, 13. Baskı, İstanbul, Güzem Yayınları.

Seyidoğlu, H., (2003), *Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler*, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri, Doğu Üniversitesi Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, ss. 141-156.

Şahin, H., (2006), *Türkiye Ekonomisi*, 8. Baskı, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları.

Şahinöz, A., (2001), *Türkiye Ekonomisi: Sektörel Analiz*, Ankara, İmaj Yayınevi.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınma Planı Birinci Beş Yıllık (1963-1967)*.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)*.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)*.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)*.

T.C. Ekonomi Bakanlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü Çok Taraflı İlişkiler ve Uluslararası Kuruluşlar Dairesi, DTÖ 2013 Dünya Ticaret Raporu.

Takım, A., (2010), *Türkiye'de GSYİH ile İhracat Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 2, ss. 1-16.

Takım, A., (2011), *Türkiye’de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları*, Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Dergisi, Sayı: 160, ss. 154-176.

Takım, A., (2012), *Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 67, Sayı: 2, s. 157-187.

Tapşın, G. - Karabulut, Ahu T., (2013), *Reel Döviz Kuru, İthalat ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği*, Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 26, ss. 190-205.

Thirlwall, A.P., – Pacheco-Lopez, P., (2010), *Ticaret Liberalizasyonu ve Ulusların Fakirliği*, Çev. Levent Köseahyaoğlu, Ankara, Alter Yayıncılık.

Timur, T., (2000), *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*, İstanbul, İmge Kitabevi Yayınları.

Tüleykan, H. - Bayramoğlu, S., (2016), *Türkiye’de 24 Ocak Kararları ile Başlayan Finansal Serbestleşmenin Günümüz İktisadi ve Mali Yapısına Yansımaları*, International Journal of Social Science Doi Number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3361>, Spring II, Number: 44, ss. 402-420.

Yang, R., Globalisation and Higher Education Development: A Critical Analysis, International Review of Education, July 2003, V. 49, I. 3-4, pp. 269-291.

Yeldan, E., (2013), *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*, 13. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.

Yıldırım, N., (2012), *24 Ocak 1980 Kararları ve Sosyal Yaşama Etkisi*, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Yıldırım, S., (2006), *Türkiye’de 24 Ocak 1980 Öncesi ve Sonrası Sanayileşme ve Ekonomik Büyümeye Etkileri*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, ss. 3-24.

İnternet Kaynakları:

<http://docplayer.biz.tr/746102-Kuresellesmenin-tarihcesi-a-bora-elcin.html>, (20.05.2017).

<http://www.tubar.com.tr/TUBAR%20DOSYA/pdf/2007GUZ/09.talas.mustafakaya.yaar.kresellemenin%20ktrel%20sonular151-162.pdf>, (26.04.2017).

<https://www.ekodialog.com/Makaleler/ekonomik-kriz-5-nisan-kararlari.html>, (07.04.2017).

<http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/dorduncu-bes-yillik-kalkinma-donemi.html>, (23.09.2016).

<http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/yedinci-bes-yillik-kalkinma-plani.html>, (01.05.2017).

<http://www.ekodialog.com/Makaleler/22-kasim-2000-likidite-krizi.html>, (09.04.2017).

http://www.tcma.org.tr/images/file/10_%20kalkinma%20plani%20ozeti.pdf, (09.04.2017).

<http://www.ekodialog.com/Makaleler/2008-ekonomik-krizi-etkileri.html>, (22.05.2017).

https://dumludag.files.wordpress.com/2013/09/ozdemir_planlama.pdf, (20.05.2017).

<http://www.ekodialog.com/Konular/turkiyede-para-politikasi-uygulamalari.html>, (09.05.2017).

<http://www.ekodialog.com/Konular/turkiyede-para-politikasi-uygulamalari.html>, (09.05.2017).

<http://www.ekodialog.com/Makaleler/turkiyede-1980-sonrasi-dis-ticaret.html>, (10.05.2017).

<http://www.ekodialog.com/Makaleler/turkiyede-1980-sonrasi-dis-ticaret.html>, (20.05.2017).

https://dumludag.files.wordpress.com/2013/09/ozdemir_planlama.pdf, (20.05.2017).

<http://www.ekodialog.com/Makaleler/turkiyede-1980-sonrasi-dis-ticaret.html>, (10.05.2017).

<http://www.sosyalbilgiler.gen.tr/kuresellesme-ve-kuresellesmenin-turkiye-uzerine-etkileri>, (07.04.2017).

https://dumludag.files.wordpress.com/2013/09/ozdemir_planlama.pdf, (23.09.2016).

<https://www.forbes.com/sites/panosmourdoukoutas/2011/09/10/the-good-the-bad-and-the-ugly-side-of-globalization/#2e4cdfea483f>, (02.09.2017).

<https://www.managementstudyguide.com/what-is-globalization.htm>, (31.08.2017).

<https://www.economist.com/news/books-and-arts/21722614-global-co-operation-collapsing-just-when-it-most-needed-economists-bleak-view?zid=293&ah=e50f636873b42369614615ba3c16df4a>, (31.08.2017).

<https://www.thebalance.com/globalization-and-its-impact-on-economic-growth-1978843>, (03.09.2017).

<https://www.forbes.com/sites/mikecollins/2015/05/06/the-pros-and-cons-of-globalization/#31e74360ccce>, (05.09.2017).

<https://www.linkedin.com/pulse/advantages-disadvantages-globalization-essay-paper-writing-services>, (07.09.2017).

<https://www.theguardian.com/world/2017/jul/14/globalisation-the-rise-and-fall-of-an-idea-that-swept-the-world>, (02.09.2017).

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı Soyadı : Mustafa Serkan PARSILOĞLU

Doğum Yeri ve Tarihi : Kahramanmaraş - 1990

Medeni Hali : Bekar

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi : Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisat Bölümü

Yabancı Dil ve Düzeyi :

1. İngilizce : Orta Seviye

İş Deneyimi :

TDM Teknoloji Ürünleri Bölge Distribütörü - Web Kanal Sorumlusu
(07.2013/11.2015)

Done Mensucat - Finans Departmanı (02.2016/11.2016)